

ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ

XIV МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ

29-30 березня 2025 року

ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ

**XIV МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

29-30 березня 2025 року

**Львів
2025**

УДК 005
ББК 94.3(0)

Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 березня 2025 року. – Львів : Львівський науковий форум, 2025. – 93 с.

У даному збірнику представлені тези доповідей учасників XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти», організованої Львівським науковим форумом. Висвітлюються концептуальні шляхи розвитку науки та освіти на сучасному етапі становлення, розглядаються сучасні наукові дискусії різних наукових напрямів.

Збірник призначений для студентів, здобувачів наукових ступенів, науковців та практиків.

Всі матеріали представлені в авторській редакції. Автори несуть безпосередню відповідальність за повноту, їх цілісність та дотримання норм академічної доброчесності.

ЗМІСТ

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ.....	6
Прохорова Г.І. ПРОБЛЕМАТИКА РОЗРОБКИ РОБОЧОГО ПРОЄКТУ СТВОРЕННЯ ЗАХИСНИХ ЛІСОВИХ НАСАДЖЕНЬ	6
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ.....	9
Слободян В.М. ІННОВАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У СИСТЕМІ ВНУТРІШНЬОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	9
Тищенко Т.І. ПЕРСПЕКТИВИ УЧАСТІ РОБІТНИКІВ І СЛУЖБОВЦІВ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ	11
Якуб'як А.В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ОЦІНЮВАННЯ LIVELIHOOD ПРОЄКТІВ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ	13
ІСТОРИЧНІ НАУКИ.....	16
Бобело В.С. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ.	16
Данилюк Н.Ю. ІДЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА РУХОЛИ МУСАВІ ХОМЕЙНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ІРАНУ (1979 – 1989 рр.)	21
Сафонов К.А. ЖІНОЧИЙ РУХ В ЛІВІЇ ПІД ЧАС ПРАВЛІННЯ КАДДАФІ (1970 – 2011 рр.)	27
Сіра Н.П. ТРАДИЦІЙНЕ ЖИТЛО УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ.....	31
МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО	34
Алтухов В.В. ОСОБЛИВОСТІ ЯСКРАВОГО ТВОРЧОГО СТИЛЮ ВИДАТНОГО МУЗИКАНТА СУЧАСНОСТІ, ПІАНІСТА, КОМПОЗИТОРА, АРАНЖУВАЛЬНИКА ЧИКА КОРІА	34
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ.....	35
Polukarov Yu.O., Zemlyanska O.V., Kachynska N.F. JUSTIFICATION OF THE IMPORTANCE OF IMPROVING THE CREATIVE ACTIVITY OF HIGHER EDUCATION STUDENTS	35
Демиденко О.С., Андрійчук Т.В. ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ГЕОГРАФІЇ	38

Дудар Н. КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ.....	41
Кожедуб Л.Г. ВИКОРИСТАННЯ НІМЕЦЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНИХ НАВИЧОК У МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ-ГЕРМАНІСТІВ	43
Прищепя Н.М. НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	46
Сасюк А.О. ОСВІТНІ ПРОГРАМИ ЄС ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПОШИРЕННЯ В УКРАЇНІ	48
Турчина (Довбищук) К.С. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІКИ ОБДАРОВАНОСТІ: ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ ДИС-СПЕКТРУ	51
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	53
Мацібора А.М. АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС: ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ	53
ТЕХНІЧНІ НАУКИ.....	56
Чехонадська Л.Д., Белей О.І., Штаєр Л.О. Безгачнюк Ю.В. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБЛЕННЯ СТРУКТУРНОЇ СХЕМИ ОСВІТЛЕННЯ ТОРГІВЕЛЬНИХ ВІТРИН	56
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ.....	58
Герич В.Ю. ПОРІВНЯННЯ МЕТОДІВ НОРМАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ЧАСОВИХ РЯДІВ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА ОБМЕЖЕННЯ У КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВИХ ДАНИХ.....	58
Горей Л.Л., Маргігич І.І. ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАДАЧІ КОШІ ДЛЯ ГІПЕРБОЛІЧНОГО РІВНЯННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ ФІЗИКИ З ВИПАДКОВОЮ ПРАВОЮ ЧАСТИНОЮ.....	61
Заболотна А.В., Послайко Н.І. НАБЛИЖЕНЕ ОБЧИСЛЕННЯ КРАТНИХ ІНТЕГРАЛІВ МЕТОДОМ СТАТИСТИЧНИХ ВИПРОБУВАНЬ.....	63
Шевченко А. БАЙЄСІВСЬКА РЕГРЕСІЙНА МОДЕЛЬ ЗАЛЕЖНОСТІ ЦІНИ ВІД ЯКОСТІ ТЕКСТИЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	67
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ.....	71
Топчий О.Ю. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРУ	71

<i>ХІМІЧНІ НАУКИ</i>	74
Гудзь С. ХІМІЯ АРОМАТИВ: ЯК СТВОРЮЮТЬСЯ ПАРФУМИ	74
<i>ЮРИДИЧНІ НАУКИ</i>	77
Asabina D., Holub J. ANTICIPATION TO ECONOMICAL ENVIRONMENTS: THE ROLE OF THE BUREAU OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE ...	77
Riabykh N. CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PERSONS WHO COMMIT INTENTIONAL TRAFFIC OFFENSES	80
Конончук Б.Р. ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРАВОВОЇ СИСТЕМІ.....	84
Рябих Н.В. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ З ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ	86
Хмара Я. СВОБОДА СЛОВА І ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	91

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

Прохорова Г.І.

судовий експерт

Закарпатське відділення

Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз,

Ужгород, Україна

ПРОБЛЕМАТИКА РОЗРОБКИ РОБОЧОГО ПРОЄКТУ СТВОРЕННЯ ЗАХИСНИХ ЛІСОВИХ НАСАДЖЕНЬ

Захисні лісові насадження – це штучно створені або природно сформовані лісові смуги та масиви, що виконують природоохоронні, екологічні та господарські функції. Вони відіграють важливу роль у збереженні екологічного балансу, підвищенні продуктивності сільськогосподарських угідь, боротьбі з ерозією ґрунтів і зміні мікроклімату території.

Робочі проекти землеустрою розробляються з метою здійснення заходів щодо: рекультивациі порушених земель; зняття та перенесення родючого шару ґрунту; консервації земель, поліпшення стану сільськогосподарських угідь і лісових земель; захисту земель від ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, висушення, зсувів, ущільнення, закислення, забруднення промисловими та іншими відходами, радіоактивними та хімічними речовинами.

Основні завдання захисних лісових насаджень – це покращення екологічного стану території. Проектування та створення таких насаджень потребує ретельного аналізу природних умов, вибору відповідних порід дерев і розробки технології закладки лісосмуг. Вся проектна документація повинна розроблятися на основі правових актів державного рівня та відповідати державним стандартам України.

Ліси, будучи частиною природної сфери територіальних екосистем, виконують низку найважливіших, унікальних еколого-економічних і соціальних функцій.

Усі функції, які здійснюють ліс і всі види захисних лісових і водночас лісомеліоративних насаджень, майже непомітні: водорегулювальна, водопоглинальна, ґрунтозахисна, кольматуюча, ґрунтоутворювальна, відновна, кліматорегулююча, еколого стабілізуюча¹, а головне, на жаль, поки що економічно не обґрунтовані, що не дає змоги вірно оцінювати їхню роль і важливе значення для самої людини.

В нашій країні прийнято Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки»², яким передбачається створити близько 1,7 млн. га захисних лісових насаджень. Фактично лісові насадження тією чи іншою мірою представлені в усіх складових структурних елементах екологічної мережі – згідно із прийнятим законом.

---

¹ Малуґа В. М. Сучасний стан водних ресурсів і ландшафтів річкових долин України та шляхи його поліпшення // Вісник ХДАУ. Серія «Ґрунтознавство, агрохімія, землеробство, лісове господарство». – Х.: ХДАУ, 2001. – № 1. – С. 172 – 178.

² Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки» (Урядовий кур'єр, 2000, №37, Орієнтир, 8 листопада 2000, № 207. – С. 3 – 16.).

При знищенні лісів, розорюванні луків, надмірному випасанні худоби, яка збиває травостій, надзвичайно зростає поверхневий стік, що є складовою водного балансу. Надмірна концентрація поверхневого стоку має велику руйнівну силу, що спричиняє активний прояв ерозійних процесів (змив і розмив ґрунту). Тому основне завдання лісової меліорації полягає в упередженні прояву ерозійних процесів, зарегулюванні поверхневого стоку на водозборах шляхом переведення поверхневого стоку у ґрунтовий, що є життєдайним завдяки зволоженню ґрунту й підґрунтя особливо схилених територій. Надійним помічником у цій справі постають захисні лісові насадження³.

- біорізноманіття – сприяють збереженню фауни та флори регіону;
- захист інфраструктури – запобігають замітам доріг, захищають населені пункти від пилових бур.

Поліпшити екологічний стан довкілля України здатні праліси, ліси природного і штучного походження, серед останніх важливу роль, яку не можливо переоцінити, відіграють захисні лісові насадження, що створені завдяки захисному лісорозведенню.

При проектуванні й закладанні позахисних лісосмуг необхідно прагнути до створення найефективніших конструкцій, які визначають їхні аеродинамічні властивості. Залежно від наявності та характеру розподілу наскрізних просвітів між стовбурами й у кронах дерев за конструкцією лісосмуги поділяють на продувні, ажурні та щільні. Продувні смуги рекомендуються в основному для районів із холодною і сніжною зимою, де при інших конструкціях у смугах збирається багато снігу, а також для районів із частими зимовими відлигами; ажурні - для сухостепових районів, підданих частим пиловим бурам, і з непостійним сніговим покривом та для районів із м'якою зимою.

Такі проекти повинні розроблятися відповідно до законодавчих актів України.

Серед найважливіших нормативно-правових актів України є Земельний кодекс України⁴, Лісовий кодекс України⁵, Закон України «Про землеустрій»⁶, Закон України «Про охорону земель»⁷, Державні будівельні норми (ДБН) та державні стандарти (ДСТУ) щодо лісових насаджень, тощо.

Технічне проектування об'єктів лісовідновлення здійснюється згідно «Інструкції з проектування, технічного приймання, обліку та оцінки якості лісокультурних об'єктів»⁸.

Розроблення та впровадження захисних лісових насаджень супроводжується низкою труднощів:

---

³ Малюга В. М. Екологічні підходи в оцінці лісомеліоративної ролі протиерозійних насаджень // Науковий вісник Національного аграрного університету. – К., НАУ. – 1997. – Вип. 54. – Лісівництво. – 2002. – С. 225 – 233.

⁴ Земельний кодекс України [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/T012768>

⁵ Лісовий кодекс України [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>

⁶ Закон України «Про землеустрій» [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>

⁷ Закон України «Про охорону земель» [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

⁸ Інструкції з проектування, технічного приймання, обліку та оцінки якості лісокультурних об'єктів: наказ Державного Комітету лісового господарства України від 5 листопада 2010 р. № 1046/18341 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 90. – с.83, ст.3203.

Фінансування: недостатнє державне фінансування обмежує можливість реалізації проєктів. Вирішення: залучення приватних інвесторів та грантових програм.

Бюрократичні процедури: узгодження документації з різними державними органами уповільнює процес проєктування. Вирішення: спрощення дозвільних процедур на законодавчому рівні.

Низька поінформованість населення: відсутність розуміння важливості захисних насаджень серед власників земель. Вирішення: проведення освітніх кампаній та програм стимулювання фермерів.

Кліматичні зміни: зростаюча посушливість регіонів ускладнює приживлюваність дерев. Вирішення: використання посухостійких порід та крапельного зрошення.

Деградація ґрунтів: виснажені або еродовані землі потребують додаткових заходів з відновлення. Вирішення: застосування комплексних методів відновлення ґрунту, таких як сидерація та внесення органічних добрив.

Захисні лісові насадження є важливим елементом екологічної рівноваги та сільськогосподарського виробництва. Вони сприяють збереженню родючості ґрунтів, захисту водних ресурсів та покращенню мікроклімату. Для їх ефективного функціонування необхідні грамотне проєктування, якісний посадковий матеріал та належний догляд.

Створення захисних лісомуг є стратегічним підходом до збереження природних ресурсів і підвищення продуктивності земель. Використання сучасних методів агролісомеліорації допоможе забезпечити стале сільське господарство та поліпшення екологічної ситуації в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «Про землеустрій»: Закон України від 22.05.2003 № 858-IV, : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення: 14.02.2025). Закон України «Про охорону земель» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>.
2. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки : Закон України від 21.09.2000 № 1989-III: станом на 10 черв. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14#Text> (дата звернення: 14.02.2025).
3. Лісовий кодекс України : Кодекс України від 21.01.1994 № 3852-XII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 14.02.2025).
4. Корнілов Л.В. Землепорядне проєктування. Методика виконання розрахунково-графічних робіт та курсових проєктів: Навч. посіб. / Л.В. Корнілов. - К.: Кондор, 2005. - 150 с.
5. Малюга В. М. Екологічні підходи в оцінці лісомеліоративної ролі протиерозійних насаджень // Науковий вісник Національного аграрного університету. – К., НАУ. – 1997. – Вип. 54. – Лісівництво. – 2002. – С. 225 – 233.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Слободян Віталій Михайлович
здобувач освіти ОНП «Економіка»,
ЗВО «Університет Короля Данила»

ІННОВАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У СИСТЕМІ ВНУТРІШНЬОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У контексті реформування освітнього сектору України з урахуванням вимог європейського простору вищої освіти особливого значення набуває питання внутрішнього забезпечення якості освіти у закладах вищої освіти (ЗВО). Інноваційний менеджмент, як стратегічний інструмент управління освітніми процесами, стає важливою передумовою підвищення ефективності внутрішніх механізмів контролю, оцінювання та вдосконалення якості освітніх послуг. У сучасних умовах цей підхід ґрунтується не лише на традиційних управлінських практиках, а й на впровадженні інноваційних технологій, цифрових рішень, принципів гнучкості та динамічності у прийнятті управлінських рішень [1, с. 18].

Система внутрішнього забезпечення якості освіти охоплює широке коло завдань: формування і реалізацію освітніх програм, моніторинг результатів навчання, опитування здобувачів та роботодавців, самооцінювання освітніх і науково-педагогічних процесів, а також розробку механізмів постійного вдосконалення. Ефективне функціонування цієї системи неможливе без використання інструментів інноваційного менеджменту, зокрема в частині стратегічного планування, аналітики освітніх даних, цифрового документообігу, запровадження KPI та індикаторів ефективності освітніх послуг [2, с. 11]. Використання підходів до системного менеджменту дозволяє інтегрувати окремі компоненти якості в єдину динамічну модель, адаптовану до потреб здобувачів освіти, ринку праці та державної політики.

Інноваційний менеджмент у ЗВО передбачає активне застосування цифрових платформ (наприклад, EDEBO, Moodle, Canvas, Google Workspace for Education), які забезпечують прозорість, мобільність і відкритість освітнього процесу. Завдяки їм можна налагодити безперервний моніторинг академічної доброчесності, рівня студентської успішності, рівня задоволеності освітніми послугами, а також забезпечити автоматизоване формування звітності та внутрішніх аудитів [3]. Інноваційні моделі управління також охоплюють розвиток корпоративної культури якості в ЗВО, яка ґрунтується на довірі, відкритій комунікації, участі усіх стейкхолдерів у процесі забезпечення якості — від студентів до керівництва.

Особливе місце займає проблема кадрового потенціалу. Формування інноваційної культури вимагає підвищення рівня менеджерської компетентності керівного складу, викладачів і адміністративного персоналу. Саме розвиток внутрішнього потенціалу ЗВО, спрямований на відкритість до змін, здатність до аналізу зовнішнього середовища, використання аналітичних інструментів (SWOT, PEST-аналіз, бенчмаркінг), сприяє ефективному впровадженню інновацій [4, с. 42]. Активне залучення студентів до процесів

забезпечення якості, шляхом створення студентських ініціатив, дорадчих органів, внутрішніх опитувань і зворотного зв'язку — формує відповідальну академічну спільноту.

Також варто зазначити, що сучасний підхід до інноваційного менеджменту в освіті ґрунтується на засадах сталого розвитку, інклюзивності, діджиталізації та міжнародного співробітництва. Участь ЗВО в програмах Erasmus+, Horizon Europe, U-Multirank відкриває нові можливості для формування якісних внутрішніх процедур на основі кращих європейських практик і стандартів ESG (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area) [5].

Таким чином, інноваційний менеджмент у системі внутрішнього забезпечення якості освіти не лише відповідає вимогам часу, але й є необхідною умовою формування конкурентоспроможного, динамічного та відповідального ЗВО. Його ефективне застосування сприяє сталому розвитку системи вищої освіти України, інтеграції в європейський простір, формуванню довіри до освіти з боку суспільства і забезпеченню якості на всіх рівнях освітньої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балакірева О. Система внутрішнього забезпечення якості освіти: європейські практики / О. Балакірева // Вища освіта України. – 2022. – № 1. – С. 15–22.
2. Литвинова С. Інноваційний менеджмент в освіті: виклики та перспективи / С. Литвинова // Освіта і управління. – 2021. – № 3(83). – С. 10–17.
3. Пастушенко В. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб забезпечення якості освіти / В. Пастушенко // Інноваційна педагогіка. – 2023. – Вип. 51. – С. 64–69.
4. Мельниченко І. Інноваційні підходи до управління якістю в ЗВО / І. Мельниченко // Економіка та суспільство. – 2022. – № 38. – С. 40–45.
5. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). – Brussels : European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2015. – 32 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf (дата звернення: 29.03.2025).

Тищенко Тетяна Іванівна,
кандидат економічних наук
доцент кафедри економіки та менеджменту
Західнодонбаський інститут
ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

ПЕРСПЕКТИВИ УЧАСТІ РОБІТНИКІВ І СЛУЖБОВЦІВ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Участь працівників в управлінні підприємством є важливим елементом сучасного корпоративного управління, що сприяє підвищенню ефективності роботи компаній, мотивації персоналу та соціальної відповідальності бізнесу. В Україні цей процес ще не набув широкого розповсюдження, проте світовий досвід демонструє значні переваги подібних механізмів.

В практиці господарювання існує декілька основних підходів до залучення працівників у процес управління:

- Інформаційно-консультаційна модель – працівники отримують інформацію про діяльність підприємства та мають право висловлювати свої пропозиції.
- Співуправління – передбачає наявність представників трудового колективу у раді директорів або наглядовій раді підприємства.
- Фінансова участь – працівники можуть володіти часткою підприємства через механізми розподілу прибутку чи акціонування [1].

Розвинені країни активно впроваджують механізми участі працівників. Наприклад, в Німеччині створена система співуправління (Mitbestimmung), де працівники представлені у наглядових радах великих компаній. В Швеції профспілки мають вплив на стратегічні рішення підприємств. В США поширена практика надання працівникам частки акцій компанії (ESOP – Employee Stock Ownership Plan).

В Україні механізми залучення працівників до управління підприємствами залишаються недостатньо розвиненими. Основні проблеми, які необхідно подолати для їх повноцінного функціонування, наступні:

- низький рівень довіри між роботодавцями та працівниками;
- відсутність належного законодавчого регулювання;
- слабкий розвиток корпоративної культури та соціального діалогу;
- недостатня фінансова підтримка та зацікавленість бізнесу.

Проте, деякі підприємства в Україні вже застосовують практики участі працівників у прийнятті рішень, особливо в іноземних компаніях або організаціях з високою корпоративною культурою[3].

Для активного впровадження механізмів участі працівників необхідні зміни у законодавстві, зокрема:

- внесення змін до Закону України "Про акціонерні товариства" щодо розширення прав працівників на управління;
- запровадження механізмів обов'язкового корпоративного діалогу між керівництвом і трудовими колективами;

- захист прав працівників-акціонерів.

Підвищення рівня залученості працівників можливе через:

- активізацію діяльності профспілок;
- підтримку ініціатив з боку держави та бізнесу щодо розвитку корпоративної соціальної відповідальності;
- проведення навчальних програм для керівників і працівників щодо переваг участі в управлінні.

Запровадження податкових пільг для компаній, які реалізують програми участі працівників в управлінні, а також розвиток механізмів участі працівників у розподілі прибутку сприятимуть мотивації та підвищенню продуктивності праці [2].

Таким чином, участь працівників в управлінні підприємством є перспективним напрямом для підвищення ефективності бізнесу та розвитку корпоративного сектору України. Використання міжнародного досвіду, створення відповідної законодавчої бази та розвиток культури соціального діалогу можуть значно посилити цю практику. Запровадження таких механізмів сприятиме підвищенню довіри між роботодавцями та працівниками, зростанню продуктивності та соціальній стабільності в країні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

---

1. Гринько Т. В., Гвініашвілі Т. З. Роль персоналу у процесі управління розвитком підприємства. Економіка та суспільство . Вип. №44, 2022 р.
2. Криворучко О.М., Водолажська Т.О. Управління персоналом підприємства: навч. посібник. Х., ХНАДУ, 2016 р., 200 с.
3. Мінчак Н. Г. Шляхи формування ефективної системи управління розвитком та використання персоналу підприємства. Науковий вісник НЛТУ України. 2018. Вип. 28(9). С. 57–60

Якуб'як А.В.
аналітик

ЛМГО «Лабораторія соціальних досліджень у Львові»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ОЦІНЮВАННЯ LIVELIHOOD ПРОЕКТІВ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Livelihood проекти вже тривалий час реалізуються у всьому світі. В буквальному сенсі йдеться про комплексну допомогу міжнародних благодійних організацій в ситуації гуманітарної кризи: діяльність із забезпечення базових життєвих потреб людей, як-от: питна вода, їжа, одяг, засоби гігієни тощо, а також допомога із відновлення зруйнованого житла. *Livelihood* проекти можуть мати й додаткові активності, а саме підтримку домогосподарств для створення можливостей їхнього самозабезпечення. В цьому разі вони націлені на формування бюджету, який би був максимально збалансованим та профіцитним, що включає можливість вкладати кошти у власну справу. Такі проекти в міжнародних практиках називають *livelihood / economic recovery projects* (проекти забезпечення базових потреб та економічного відновлення) [1]. З початком збройного конфлікту на сході України у 2014 р. така діяльність активізувалася і залишається актуальною в наші дні.

Понад тривалий досвід реалізації в Україні *livelihood* проектів із бізнес-складовою, досі немає чіткої відповіді на запитання: чи справді такі соціально-економічні ініціативи є доцільними в сучасних реаліях? Які чинники зробили / можуть зробити їх такими? Яким чином пов'язані між собою питання запровадження *livelihood* проектів та інвестування в розвиток українських локальних громад? Пошук відповідей на ці та інші запитання передбачає необхідність критичного аналізу відповідних науково-інформаційних ресурсів, з яких можемо дізнаватися не лише про актуальні методологічні прийоми та практики проектного оцінювання, але й про шляхи виходу на вищий рівень узагальнень щодо процесів та феноменів, актуалізованих в рамках *livelihood / economic recovery* проектів.

Засадні методологічні засади оцінювання соціальних проектів на даний час є достатньо добре сформованими і описаними у відповідній спеціальній літературі, за авторства зарубіжних (М. Лаурсен, І. Красейко, П. Сведжвіг, А.Герстом та інші) й вітчизняних (І. Демченко, О. Красовська, О. Мазурик, Л. Пильгун та інші) фахівців. Багато корисних матеріалів містить спеціальний журнал «Evaluation: The International Journal of Theory, Research and Practice» [2], який видається з 1995 р. Основний акцент в них здійснюється на актуалізації евристичного потенціалу т. зв. *теорії змін* – своєрідного «ланцюжка» припущень авторів проекту та методу їх критичного оцінювання щодо ефективності тієї чи іншої запроваджуваної проектної ініціативи [3]. Тобто оцінювання тут представлено як специфічна дослідницька практика, достатньою мірою уніфікована й стандартизована, націлена на аналіз конкретних індикаторів, зокрема, із використанням SWOT-аналізу [4]. Таку наукову інформацію потрібно додатково аналізувати на предмет релевантності щодо поставлених задач оцінювання конкретного типу проектів, адже понад очевидну практичну цінність таких рекомендацій, характер останніх є досить

загальним. Власне, це й не дає змогу їх використовувати беззастережно, а лише після відповідної їх (рекомендацій) адаптації до тематики конкретного *livelihood* проекту.

Це одним елементом теоретико-методологічної бази оцінювання *livelihood/ economic recovery* проектів є видання, в яких представлено результати впровадження конкретних проектів. Такі публікації мають достатньо високий евристичний потенціал. Серед іншого, вони розкривають можливості й ризики їх (проектів) реалізації, окреслюючи особливості процедури оцінювання щонайменше на рівні методологічних ремарок [5] та формуючи основу для здійснення теоретичної концептуалізації нових феноменів та процесів. Однак, при цьому вони не виходять за рамки парадигми, яка передбачає розуміння оцінювання як специфічної процедури прикладного характеру, яка хоча й базується на теоретичних засадах низки споріднених наукових соціогуманітарних дисциплін, все ж є достатньо стандартизованою і по суті являє собою структурний елемент процесу проектного менеджменту.

Якщо ж говорити про реальні передумови конструювання ширшого дослідницького поля для системного розгляду *livelihood / economic recovery* проектів в українському контексті, то на перший план виходять дослідження фундаментального характеру. При цьому виокремлюються такі групи джерел: 1) дослідження, автори яких зосереджуються на вивченні особливостей оцінювання інвестиційного клімату в локальних спільнотах та аналізі перспектив його покращення (С. Білоус, М. Бутко, Ю. Гайдуцький, С. Гончар та інші); 2) публікації дослідників, які досліджують громаду як елемент суспільства, а процеси, які в них відбуваються – в загальному економічному контексті (С.Шульц, І. Сторонянська, М. Максимчук, О. Луцків та інші); 3) наукові розвідки, в яких розкривається феномен соціальної напруги в локальних громадах та описується методологічний інструментарій її вимірювання та аналізуються можливості його зниження (Ю. Біляк, В. Небоженко, Є. Сірий, М.Нахабич та інші). Усі групи джерел тією чи іншою мірою скеровані на те, щоби визначити можливості, наявні сили, засоби тощо, які можуть бути використані через впровадження *livelihood* проектів. З такої перспективи можемо виокремити ще один, додатковий, ресурс – праці міждисциплінарного характеру (О.Мазурик, В. Горбов, Ю. Горбова та інші), присвячені питанням соціального аудиту як сучасної діагностичної технології, а також пов'язаним із ними дослідженням феномену соціальної відповідальності.

Підсумовуючи, зазначимо, що теоретико-методологічна база оцінювання *livelihood / economic recovery* проектів, понад свою достатню наповненість, має певні «вузькі місця»: 1) брак вузько-спеціалізованих методологічних праць, в яких були б представлені рекомендації щодо евалюації проектів, з урахуванням їх тематики та контексту реалізації; 2) розуміння проектного оцінювання лише як стандартизованої аналітичної процедури, без належного урахування теоретичного потенціалу соціогуманітарних наук у формуванні широкого міждисциплінарного дослідницького поля; 3) відсутність критеріїв систематизації результатів фундаментальних досліджень для подальшого їх використання в практиках проектного оцінювання.

Постає об'єктивна потреба у пошуку відповідей на означені методологічні виклики, і не лише в науково-теоретичному контексті, але й в практичному вимірі. Це має стати предметом подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

---

1. Livelihoods and Economic Recovery Assistance in Ukraine. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/livelihoods-and-economic-recovery-assistance-ukraine>
2. Evaluation: The International Journal of Theory, Research and Practice. URL: <https://europeanevaluation.org/resources/journals-in-the-field-of-evaluation/>
3. Застосування теорії змін у стратегічному плануванні в об'єднаних територіальних громадах. Практичний посібник. 2020 р. 92 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/zastosuvannya-teoriyi-zmin-u-stratehichnomu-planuvanni-v-oth>
4. Аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів або як правильно проводити SWOT аналіз. URL: <https://www.artofba.com/uk/post/swot-analysis-and-strategy-generation>
5. Долаючи розломи: у пошуку відповідей на виклики інтеграції потерпілих від збройного конфлікту (анатітичні записки на полях). Стрий: ТОВ «Видавничий дім «Укрпол»», 2016. 68 с.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Бобело В.С.

Вінницький національний медичний університет

імені М.І.Пирогова

Кафедра філософії та суспільних наук

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ.

Дослідження історії України як процесу, перманентного онтологічного явища, приречене формувати в людей уявлення про неї, як про історію постійної, нескінченної боротьби українців за право бути державною нацією, за свою самобутність та за своє існування. Мало якому поколінню українців пощастило прожити відведений йому час поза контекстом цієї парадигми. На жаль, новітня історія України також не стала виключенням з правил. З 24 серпня 1991 року Україна змушена була існувати під постійним гібридним тиском, спрямованим на розмивання української національної ідентичності, підрив основ національної безпеки та дефектизацію й повільну деконструкцію державних інституцій. Фінансування численних організацій, що займались просуванням відмінної від української ідентичності, підтримували та просували російські історію, культуру та мову; колосальна фінансова підтримка російський і «українських» ЗМІ, що працювали на ниві поширення російських нарративів, продукування і розповсюдження російської пропаганди, формування російського «порядку денного» та настроїв серед українців; підкуп/фінансування політиків та чиновників і цілих політичних проєктів (партій і рухів); фінансування і підтримка антиукраїнських релігійних організацій – далеко неповний перелік деструктивного впливу, який чинила на молоду українську державу РФ, витративши на це в період 1991-2014 рр. мільярди доларів. Пересвідчившись, що українська нація (силами активної та дієвої національно свідомої меншості) спроможна протистояти таким діям (свідченням чого є протестні Майдани 2004 та зими 2014/2015 рр.), розвивати і зміцнювати українську державність та, навіть, напрацьовувати механізми для її захисту та захисту української ідентичності, ворог перейшов від гібридних впливів до насильницьких дій. Свідченням чого стали захоплення та подальша анексія Криму і розв'язання бойових дій в Донецькій та Луганській областях в 2014 р., а також початок широкомасштабної військової агресії (неоголошеної війни) в лютому 2022 р.

Такий перебіг подій актуалізував для України та українців цілу низку важливих питань та процесів. В тому числі і питання національної ідентичності, національної свідомості, національної пам'яті, української історії та місця і ролі української освітньої системи в забезпеченні адекватного й сталого розвитку суспільства в цій царині.

В таких умовах явище історичної пам'яті та ставлення держави до політики в цій сфері було приречене на ревізію та концептуалізацію. Ревізія включає в себе зміну й перегляд підходів до визначення ролі і місця історичної пам'яті в парадигмі українського державотворення та націотворення, а концептуалізація – процес формування, усталення єдиної концепції, тобто чіткого та структурованого її розуміння.

Процес концептуалізації історичної пам'яті в умовах російської агресії пришвидшився і наблизився до історичного суспільного консенсусу: наразі мало в кого виникають сумніви щодо необхідності державної політики в цій сфері і тих напрямків, в яких вона повинна здійснюватися/реалізовуватись.

Питання національної пам'яті є фундаментальним для державного будівництва й формування національної приналежності, тих питань, на які наразі відкрито посягає РФ, що веде проти України війну на всіх рівнях. Політика національної пам'яті допомагає формувати національний наратив і національний дискурс, містить набір запобіжників, стратегій, законів та положень, що повинні гарантувати Україні та українцям національну самобутність та забезпечити сталий національний розвиток. Від ідей та смислових акцентів національної пам'яті безпосередньо залежить те, якою наша держава і нація будуть уже завтра і чи існуватимуть вони взагалі.

Концептуалізація підходів до національної пам'яті включає в себе ряд кроків, серед яких узгодження єдиної консенсусної суспільної позиції стосовно основних її компонентів, визначення основних і найбільш характерних особливостей, інтерпретація смислів в контексті їх впливу на сучасність та визначення узгодженого понятійно-категоріального апарату.

Активно відбувається суспільне злагодження, узгодження позицій щодо історичного наративу в контексті визначення суспільно важливих, знакових та героїчних фактів, подій, дат, особистостей, образів та символів, що відображають минуле тощо. Суспільство за участі і активної допомоги держави повинно розвивати в собі історичну емпатію стосовно емоційного контексту історії – переживань та емоцій які вона викликає чи, принаймні, здатна та зобов'язана викликати. Оскільки історична пам'ять явище суб'єктивне та динамічне, важливим моментом вбачається досягнення суспільного порозуміння щодо інтерпретації та контексту. І до всього цього українська політична нація сьогодні близька як ніколи.

Якщо виокремлювати національну пам'ять як окреме семіотичне явище чи наукову систему, то її варто розглядати як сукупність уявлень, емоцій, переконань та знань про історичне та культурне минуле певного етносу чи нації. Розглядаючи історичну пам'ять як окрему галузь знань, можна виокремити її категоріально-понятійний апарат, найважливішими елементами якого будуть дефініції «історична пам'ять», «колективна пам'ять», «національна пам'ять», «культурна пам'ять», «місця пам'яті», «мнемонічні практики», «історичний наратив», «політика пам'яті», «травматична пам'ять» тощо. Всі вони є предметом гносеологічних пошуків науки та науковців і, знайшли втілення не лише в їх науковому доробку, а й на сторінках термінологічних та енциклопедичних видань. Дамо їх коротку (загальну) характеристику.

Історична пам'ять – сукупність цілеспрямовано сформованих у конкретному суспільстві засобами політики в галузі історичної пам'яті порівняно сталих взаємопов'язаних колективних уявлень про минуле, що стандартизовані й кодифіковані в культурному та політичному дискурсах, міфах, символах, мнемонічних і комеморативних (ритуальних) практиках [1, с. 291].

Колективна пам'ять – пам'ять групи, спільноти, людей, які об'єднані спільною ідентичністю або історично-культурним досвідом. Це сукупність значущих для групи репрезентацій минулого, які транслюються візуально та вербально, відтворюються членами групи в сьогоденні та уможливають консолідацію групи/спільноти,

збереження і захист їх власної самобутності та автентичності, а також маркують відмінність від інших, конструюючи ідентичність [2, с. 114].

Національна пам'ять – гносеологічний феномен, пов'язаний з колективним осмисленням свого минулого, що акцентується на етнонаціональній складовій цього осмислення і є похідним від історичної пам'яті певного етносу чи нації, за допомогою якого формується національна (етнічна) ідентичність та відчуття національної (етнічної) спільності та обґрунтовується існування національної держави. Національна пам'ять включає в себе комплекс знань з національної історії, її героїку, визнання її символів (у комплексному значенні), вшанування національних героїв та діячів культури, пам'ятних дат та скорботних днів [3, с. 23].

Культурна пам'ять – різновид колективної пам'яті, що являє собою орієнтир ідентичності певної етнонаціональної спільноти, історично-культурний комплекс, що дозволяє їй формувати, відтворювати й передавати власну ідентичність за допомогою церемоніальної, формалізованої комунікації (ритуалів), переважно за допомогою культурних артефактів та предметів матеріально-духовної культури [4, с. 25]. Культурна пам'ять відіграє фундаментальну роль в формуванні культурної ідентичності.

Місця пам'яті (пам'ятні, мнемонічні місця, простір пам'яті) – конкретні місця або символи, що мають особливе значення для історичної пам'яті. Використовуються для збереження та передачі історичних наративів. Автор терміну, французький історик П'єр Нора, визначав їх як «будь-які значущі явища, уречевлені чи нематеріальні за своєю природою, які за людською волею чи під впливом часу набули значення символу у меморіальній спадщині того чи іншого співтовариства» [5, с. 57].

Мнемонічні практики – соціально-культурні механізми, за допомогою яких суспільство зберігає, відтворює та передає колективні спогади про минуле. Вони включають в себе ритуали, символи, пам'ятники, музеї, історичні наративи та інші форми культурної діяльності, які сприяють формуванню та підтримці національної ідентичності. Класична парадигма розглядає їх як допоміжні корисні знаряддя для відображення, фіксування, закріплення й переказу панівних культурно-світоглядних орієнтирів відповідної історичної епохи [6, с. 98].

Історичний наратив – в традиційному та узагальненому розумінні це певний ансамбль лінгвістичних і психологічних структур, що стосуються історії та історіософії, які передаються культурно-історичним шляхом та є обмеженими рівнем підготовки кожного конкретного індивіда та поєднанням його соціально-комунікативних здібностей з лінгвістичною майстерністю [7, с. 73]. Він містить у собі як продумане індивідуальне авторське бачення певних подій, відображених в так званій наративній структурі, так і наративний універсум епохи, до якої належить і до якої його власна оповідь відноситься й гармонійно інтегрована.

Політика пам'яті – це процес конструювання співзвучних настроїв епохи образів минулого [8, с. 34], що відповідають викликам часу та потребам державотворення та націотворення.

Травматична пам'ять – пам'ять про травматичні події, що впливає на суспільство протягом багатьох поколінь, яка спричинила радикальний злам свідомості як окремого індивіда, етнічної групи, так і цілого суспільства. Травматичний досвід деформує, а іноді й руйнує звичний порядок життя, винятково негативно впливає на людину чи спільноту, її сприйняття та прийняття нею навколишнього світу, її ідентичність, змінює структуру пам'яті про минуле та впливає не майбутнє [9, с. 107].

Формування української національної ідентичності та її існування в минулому, тісно пов'язані з російською державою та історичними травмами, спричиненими цим зв'язком. Українці історично зазнавали з боку росіян і російської держави цілого ряду геноцидних практик та впливів, окремої згадки серед яких варті Голодомор 1932-1933 років та «відсікання» від суцільного українського етнічного масиву цілого ряду українських етнічних територій (Холмщина, Підляшшя, Кубань, Берестейщина тощо). Ці, та інші події залишили глибокі рани в колективній пам'яті українців, формуючи відчуття історичної несправедливості та вразливості. В умовах новітньої російської агресії ці травми актуалізуються, посилюючи відчуття загрози та необхідність захисту національної ідентичності.

На сьогодні чітко простежуються як мінімум дві тенденції розвитку національної пам'яті в Україні: актуалізація та актуальна трансформація історичної пам'яті через переосмислення минулого в контексті сучасних подій, що сприяє консолідації суспільства та формування нових наративів національної ідентичності через героїзацію українських військових, волонтерів та цивільних, які чинять опір агресору.

Історична пам'ять в умовах війни спроможна слугувати інструментом мобілізації суспільства для оборони та відсічі, об'єднання людей, зміцнення їхнього духу та натхнення на боротьбу. Використання історичних символів та шанування героїв сприяє створенню відчуття спільної ідентичності та солідарності, а актуалізація історичних перемог та поразок може бути використана для підсилення патріотизму і зростання відчуття національної приналежності.

Зазначимо, що роль системи освіти в концептуалізації підходів до історичної пам'яті важко переоцінити, адже, будучи частиною процесу соціалізації людини, вона є основним інструментом передачі знань про минуле, формування уявлень про історичні події та виховання ставлення до них.

Саме освітні програми забезпечують систематичне вивчення історії, допомагаючи зрозуміти хронологію подій, їхні причини та наслідки, вони розвивають навички критичного мислення, аналізу історичних джерел та формування власних висновків, що дозволяє виховувати громадян, здатних об'єктивно оцінювати історичні події та протистояти маніпуляціям, що критично важливо, в умовах інформаційного виміру російської агресії. Освіта безпосередньо відповідає за формування історичної грамотності громадян.

Іншим беззаперечним фактором впливу освіти в цій царині є формування національної ідентичності. Саме система освіти відповідає за систематичне і повне вивчення історії країни, допомагає усвідомити свою приналежність до нації, зрозуміти її культурні та історичні особливості та сприяє формуванню патріотизму та почуття гордості за свою країну.

Також саме система освіти відповідає за наступність в передачі культурного коду нації, забезпечуючи вивчення історії мистецтва, літератури, традицій та звичаїв, що допомагає зберегти культурну пам'ять народу та сприяє формуванню культурної ідентичності та зміцненню зв'язку між поколіннями. Окрім того, вона формує ставлення до історичних подій, виховує повагу до минулого та пам'яті про жертви, допомагає зрозуміти важливість збереження історичної пам'яті та протистояння історичним фальсифікаціям, сприяє формуванню моральних цінностей та громадянської відповідальності, виховуючи таким чином у громадян ставлення до історії країни, історичних подій та постатей та сприяючи творенню української героїки.

Критичне мислення, яке розвивається в освітньому процесі, допомагає розпізнавати маніпуляції та фальсифікації історичних фактів, сприяє формуванню об'єктивного погляду на історію, заснованого на верифікованих фактах та достовірних джерелах. Що, в свою чергу, виступає своєрідним щепленням проти містифікацій, інсинуацій та фальшувань та дозволяє протидіяти свідомим маніпуляціям та спотворенню нашого минулого.

Отже, враховуючи сучасні виклики, зокрема російську агресію, концептуалізація підходів до історичної пам'яті в Україні набуває критичного значення для формування національної ідентичності та стійкості суспільства. Цей процес передбачає не лише переосмислення минулого та формування нових національних нарративів, але й визначення ключової ролі системи освіти у цьому контексті. Освіта виступає не просто інструментом передачі знань про минуле, а й важливим механізмом формування критичного мислення, національної свідомості та дієвим засобом протидії історичним маніпуляціям. Таким чином, концептуалізація історичної пам'яті в сучасних умовах є комплексним завданням, що потребує узгоджених зусиль суспільства та держави, де система освіти відіграє центральну роль у забезпеченні об'єктивного погляду на історію та вихованні громадян, здатних критично мислити та активно формувати майбутнє своєї нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

1. Удод О. А. Історична пам'ять // Енциклопедія історії України : Додатковий том. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2021. Кн. 1 : А-Я. 773 с.
2. Киридон А. М. Соціалізація поколінь: колективна пам'ять у смисловому просторі ідентичності // Соціалізація особистості у сучасних соціокультурних та соціально-політичних контекстах : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 31 січня 2024 р. Харків : ХНПУ, 2024. С. 113-116.
3. Бобело В. С. Категорії «національна ідея» та «національна пам'ять» у сучасному вітчизняному соціально-політичному вимірі // Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах : матеріали доповідей та виступів всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Вінниця, 19 листопада 2020 р. Вінниця : Видавництво ФОП Кушнір Ю. В., 2020. С. 19-25.
4. Долгочуб В. А. «Культурна пам'ять» у дискурсі та практиках реконструкторів української традиційної культури // Народна творчість та етнологія. 2017. №5. С. 25-31.
5. Нагорна Л. П. Поняття «місце пам'яті» в системі memory studies // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. 2014. Випуск 8. С. 55–74.
6. Лосик О. М. Пам'ять як досвід людської культури: історіософський вимір // Вісник Львівського університету. Серія філософські науки. 2016. Випуск 18. С. 90-100.
7. Мішалова О. В. Історичний нарратив: аспекти дослідження // Дослідження і розвідки з всесвітньої історії і правознавства : зб. наук. праць / редкол. : О. І. Кожухар, Ю. І. Чирва, В. О. Яшин. Кривий Ріг, 2012. Вип. 10. С. 72-82.
8. Венгринюк Л. Я. Політика пам'яті в сучасній Україні: поняття, характеристики, прояви на регіональному рівні // Панорама політологічних студій. Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. 2012. Вип. 9. С. 33-40.
9. Пухонська О. Я. Травматична пам'ять і національна ідентичність: посттоталітарна версія взаємовпливу (на прикладі сучасної української літератури) // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки. 2016. № 7. С. 107-111.

*Данилюк Наталія Юрївна,
здобувачка вищої освіти другого рівня
історичного факультету
Науковий керівник: Черевко Оксана Степанівна
кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії та археології
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

ІДЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА РУХОЛЛИ МУСАВІ ХОМЕЙНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ІРАНУ (1979 – 1989 рр.)

Однією з основних тенденцій та особливостей розвитку країн Середнього та Близького Сходу наприкінці ХХ ст. стало «ісламське відродження», що характеризувалося реісламізаційними процесами, тобто поверненням до ісламських норм як засобу організації суспільства. «Ісламське відродження» було зумовлено суспільно-політичними та соціально-економічними факторами пов'язаними з намаганнями трансформації традиційного суспільства за зразком «західних» моделей розвитку, досвід яких вважався універсальним, однак на практиці призвів до створення вакууму, що охопив різні сфери східного суспільства. «Ісламське відродження» являло собою спробу адекватної відповіді на модернізаційні заходи вестернізованих владних політичних еліт, які у внутрішньополітичних курсах відходили від традиційних норм та цінностей ісламу, що проголошувалося духовними авторитетами причиною більшості проблем й негараздів населення країн Середнього та Близького Сходу. Американський дослідник Джон Еспозіто зазначає, що «ісламське відродження» засвідчило помилковість й крах переконань політичних еліт, які вважали релігійний фактор головною перешкодою на шляху перетворень у ісламському світі та бачили в секуляризації й вестернізації ключ до успішного розвитку. На його думку, відкритим до ідей «ісламського відродження» було населення незадоволене власним соціально-економічним станом. Поки ситуація не покращиться, звернення до релігійної альтернативи залишатимуться затребуваними [1, с. 23].

Суттєвою причиною виникнення феномену «ісламського відродження» була зовнішньополітична стратегія держав Західної Європи та США щодо країн даного регіону, яка в другій половині ХХ ст. характеризувалася політикою неоколоніалізму, що сформувалася внаслідок останнього етапу деколонізації світу, в ході якої колоніальні імперії втратили можливість використання методів прямого втручання у внутрішню політику своїх колишніх колоній. Неоколоніалізм передбачав підпорядковане становище ісламських країн у світовій капіталістичній системі, де їм відводилася роль сировинного приладку. Бажання змінити становище наштовхувалося на протест, про що свідчить організований спецслужбами США та Великої Британії військовий переворот в Ірані у 1953 р. проти М. Мосаддика, який проводив політику «закритих дверей», що передбачала

націоналізацію нафтової промисловості. Британський дослідник Фред Холлідей зазначає, що «розмивання» державного суверенітету та економічна нерівність, викликана домінуванням США й розвинених держав Західної Європи підживлювала антизахідні настрої, призвела до намагань відновити могутність ісламського світу через повернення до ісламу та формування власного особливого шляху розвитку [2, с. 129-130].

Яскравим прикладом реалізації концепції «ісламського відродження» стала Ісламська революція в Ірані, яка привела до повалення монархічного правління та встановлення в країні теократичної моделі суспільного розвитку – Ісламської республіки. Головним ідеологом та керівником цих процесів став Рухолла Мусаві Хомейні, який виклав свою релігійно-політичну ідеологію у праці «Ісламське правління», що була створена у період його заслання внаслідок опозиційної діяльності. Він повністю відкидав легітимність монархії та принцип престолонаступництва в Ірані підкреслюючи що, «Пророк закликав зруйнувати монархічні форми правління, позбавити слуг Господа від підпорядкування ще одній верховній владі, так як істинним монархом є тільки Аллах, й він не потребує партнерства» [3, с. 125]. Рухолла Мусаві Хомейні охарактеризував політичний курс Мохаммеда Реза Пахлеві як злочинний й тиранічний, що був націлений на викоринення ісламської релігії та закріплення суспільно-політичної, соціально-економічної й культурної залежності Ірану від світового імперіалізму. Перемогу Ісламської революції він пояснював тим, що ісламське віровчення з самого початку свого становлення було націлене на боротьбу з пригнобленими: «іслам є релігією непримирених особистостей, які прагнуть до правди та справедливості, свободи та незалежності. Іслам є школою боротьби проти імперіалізму» [3, с. 123].

Характерною рисою релігійно-політичної ідеології Рухолли Мусаві Хомейні було розділення країн й народів на пригноблювачів та пригноблених, тому він виступав за «експорт революції» до інших країн Середнього та Близького Сходу. Він закликав за прикладом Ірану піднятися на праведну боротьбу проти «сатанинських держав» пригноблювачів. Експорт революції передбачав прихід до влади знедолених та усунення від влади антинародних й «прозахідних» урядів, передусім у країнах Перської Затоки, що знайшло свій зовнішній вияв в ірано-іракській війні 1980-1988 рр. Він зазначав: «Ми повинні підтримувати всіх пригноблених світу. Ми повинні докласти всіх своїх зусиль для експорту принципів нашої революції та відкинути думку про те, що не будемо експортувати нашу революцію, так як іслам не ставить відмінності між мусульманськими країнами й захищає всіх пригноблених світу» [4, с. 186]. Закликав, що «нації повинні повстати та зрозуміти, що ключ до перемоги над пригнобленими – це бажання мучеництва. Вони не повинні надавати ніякої цінності цьому життю, цьому матеріальному, мирському й тваринному життю. Кожен повинен стати людиною, готовою пожертвувати собою заради Бога та руху в ім'я ісламу» [5, с. 446].

Основоположною рисою релігійно-політичної ідеології Рухолли Мусаві Хомейні був погляд на іслам не лише як на систему філософських та моральних принципів, а й як на вчення, що містить соціально-економічні та суспільно-політичні приписи, необхідні державі для успішного розвитку й функціонування. Рухолла Мусаві Хомейні наголошував на тому, що іслам та політика тісно пов'язані між собою. Гасло відділення релігії від політики та вимога, щоб ісламські духовні авторитети не втручалися в суспільно-політичне життя країни, були сформульовані та пропагувалися імперіалістами або їх маріонетковими урядами, з метою ослабити боротьбу мусульманських народів за

свою свободу та незалежність. Це спотворене бачення ісламу було направлено на те, щоб викоринити з ісламу його революційну сутність, перешкодити мусульманам повстати та створити уряди ісламського правління, які забезпечили б щастя, процвітання та гідне життя людини в мусульманських країнах [6, с. 26].

Згідно поглядів Рухолли Мусаві Хомейні встановлення ісламського правління – єдиний спосіб вижити для ісламського світу та запорука збереження єдності мусульманської умми у боротьбі з імперіалізмом, а його відкидання означає залишитись «обезголовленими». Кожен, хто сумнівається в необхідності встановлення ісламського правління, повинен розглядатися як безбожник та ворог істинної віри [3, с. 89].

Ісламське правління Рухолла Мусаві Хомейні характеризував, як «правове правління», а ісламську державу, як «правову державу». Йдеться про шариат – ісламське право, яке згідно з мусульманською традицією, виникло внаслідок божественного одкровення, що робить його приписи незмінними та актуальними для правовірних, незалежно від історичного періоду й епохи. Це відрізняється від західних правових систем, які розвиваються у відповідь на суспільні зміни. Рухолла Мусаві Хомейні вважав одним зі своїх головних завдань закріплення ісламського права як фундаменту політики-правової системи країни та усунення світського права.

Рухолла Мусаві Хомейні, формуючи свою релігійно-політичну ідеологію, запозичував елементи ліберально-демократичної суспільно-політичної системи, адаптуючи їх до специфіки ісламської традиції. Він стверджував, що ісламське правління не може бути тиранічним й необмеженим, а має функціонувати виключно в межах конституційного ладу. Рухолла Мусаві Хомейні зазначає, що ісламське правління конституційне, оскільки правитель при керуванні державою повинен суворо дотримуватися приписів й законів, які знаходяться у корані й сунні. Він підкреслює, що головна відмінність ісламського правління від інших форм, полягає у тому, що обов'язки й права правителів та народу в цих формах визначені людьми, ісламські ж приписи й закони належать виключно Богу. З огляду на це, Рухолла Мусаві Хомейні пропонував, щоб в ісламському правлінні замість законодавчого парламенту, що є однією з трьох гілок влади, був створений парламент з планування, який в рамках ісламських приписів й законів складав програми для виконавчих міністерств [6, с. 39].

Центральне місце в релігійно-політичній ідеології Рухолли Мусаві Хомейні займала концепція «віляят аль-факіх», яка мала на меті вирішити кризу легітимного правління в Ірані. Концепція передбачала, що у період «Великого Приховання» останнього імама шіїтів Мухаммада аль-Махді його «заступником» до моменту повернення має стати факіх – ісламський богослов-правознавець, який наділяється повноваженнями з метою забезпечення справедливого правління на основі ісламських приписів, не очікуючи повернення імама Мухаммада аль-Махді. Рухолла Мусаві Хомейні писав: «Ймовірно, що імам не повернеться протягом тривалого часу. Ми не відаємо волі Аллаха, й може статися так, що імам повернеться в День Страшного суду, що впливає з традиції. Чи означає це, що приписи ісламу залишаться відкладеними до тих пір? [...] Тому істотно необхідно мати ісламський уряд заради того, щоб втілювати в життя ісламські закони й не давати антиісламським силам проникати в мусульманські країни, щоб збивати мусульман зі шляху істинного» [7, с. 18].

Таким чином, Рухолла Мусаві Хомейні запропонував вирішення ключової проблеми шіїтської теорії влади – питання про те, кому має належати влада в ісламському

правління в період «Великого Приховання», коли імам відсутній, а наступник не призначений, зазначивши, що різниці між імамом та факіхом в управлінні державою не існує, оскільки обидва керуються єдиними ісламськими приписами. Разом з тим, він застерігає: «Коли ми говоримо, що після Приховування факіх має такий же авторитет, як найблагородніший Посланик й Імами, це не означає, що факіх зрівняний з ними у святості. Тут ми говоримо не про статус, а про функції управління». Розвиваючи свої погляди, він наводить такий приклад: «Торкнемося справ по ісламському кримінальному судочинству. Чи є різниця, Пророк, Імам чи факіх веде справу? Що ж виходить, якщо посланик буде карати за перелюб, то повинен дати 150 ударів прутом, Імам Алі – 100 ударів, а факіх – 50? При тому, що покарання за перелюб становить 100 ударів. Або ж правитель зобов'язаний приводити у виконання волю Аллаха, ким би він не був?» [6, с. 46].

Рухолла Мусаві Хомейні також виділяє головні якості, які повинен мати факіх для правління, а саме досконале знання божественних законів, справедливість, високий рівень віри, моральності та безгрішності; ці вимоги важливіші за всі інші, навіть за богословське знання; саме такий факіх може встановити істинне ісламське правління справедливості [6, с. 42]. Він виключив необхідність родинного зв'язку з імамами як умову для справедливого правителя, чим радикально трансформував ортодоксальну доктрину ісламу шіїтського спрямування.

Основні засади релігійно-політичної ідеології Рухолли Мусаві Хомейні були повністю відображені в конституції Ісламської Республіки Іран ухваленій у грудні 1979 р., яка закріплювала роль ісламу фундаментом суспільного-політичного ладу країни й трансформувала приписи ісламу в конституційні конструкції, що повинні обов'язково використовуватись в теорії й на практиці. Конституція закріпила концепцію «вілаят аль-факіх» та її основоположну роль в державному управлінні, спираючися на ключову догму ісламу шіїтського спрямування – віру в спадкоємність імамів. Її конституційне утвердження значною мірою стало можливим завдяки авторитету Рухолли Мусаві Хомейні. Відбулося запровадження кардинально нового для країни політичного інституту – Лідера (Рахбар), верховенство якого по відношенню до всього державного механізму відображає 57 стаття конституції: «Управління в Ісламській Республіці Іран здійснюється органами законодавчої, виконавчої та судової влади, що діють під контролем абсолютного правління імама (вілаят аль-факіх)» [8]. Відповідно до конституції, законодавча влада представлена Консультативною радою (меджлісом), виконавча влада – президентом та міністрами, судова – Верховною радою юстиції.

Після смерті у 1989 р. Рухолли Мусаві Хомейні, згідно з конституцією Лідер повинен обиратися спеціальною Радою експертів, що складається з ісламських вчених-богословів вищого рангу. Якості, якими повинен бути наділений Лідер та вимоги, які до нього висуваються, викладені у 5 й 109 статтях. Вони передбачають: 1) необхідну наукову компетентність, тобто ісламське законодавство; 2) справедливість та побожність; 3) правильний політичний та соціальний світогляд, розсудливість, сміливість, організаційні здібності й сила, достатня для управління. Якщо кілька кандидатів відповідають зазначеним вимогам, перевага надається тому, хто має вищий рівень богословського та політичного світогляду [8]. Незважаючи на те, що посада Лідера є виборною, його призначення залежатиме від перегрупування політичних сил та політичних домовленостей всередині країни. Зокрема, сучасного Лідера Ірану – Алі Хаменеї, фактично обрав своїм наступником Рухолла Мусаві Хомейні, незважаючи на те, що він

не мав необхідного рангу вченого-богослова. Для вирішення цієї проблеми були внесені зміни до конституції Ірану, щоб дозволити обрання особи з нижчим рангом богословської підготовки.

Повноваження Верховного Лідера припиняються у разі його смерті, добровільної відставки, нездатності виконувати законні обов'язки, або його усунення Радою експертів внаслідок втрати якостей, передбачених статтями 5 й 109 конституції, або якщо буде встановлено, що він від самого початку не відповідав зазначеним вимогам [8]. Однак на практиці механізм усунення Лідера важко реалізувати через широке коле повноважень, якими наділила його конституція та через лояльність членів Ради експертів до його правління. Це зумовлено тим, що всі кандидати до Ради експертів проходять перевірку в Раді вартових конституції, члени якої призначаються безпосередньо або опосередковано самим Лідером. Лідер фактично довічно перебуває на своїй посаді.

Лідер, який розглядається в якості гаранта того, що всі політичні інститути не будуть відхилитися від приписів ісламу, наділяється повноваженнями, які викладені у 110 статті конституції, він: 1) визначає загальну політику Ісламської Республіки Іран; 2) здійснює контроль за виконанням загальної політичної лінії держави; 3) приймає рішення про проведення всенародного референдуму; 4) здійснює верховне командування Збройними силами; 5) оголошує війну, мир, мобілізацію; 6) призначає й відправляє у відставку таких осіб: факхів Ради з охорони конституції, глав судової влади, голови телерадіомовної Організації «Голос та образ Ісламської Республіки Іран», начальника об'єднаного штабу, головнокомандувача Корпусу вартових Ісламської Революції, головнокомандувачів Збройними силами та внутрішніми військами; 7) вирішує спори та впорядковує відносини між трьома гілками влади; 8) долає проблеми держави за допомогою Ради з визначення державної доцільності; 9) підписує указ про призначення президента (компетентність кандидатів на посаду президента щодо їх відповідності вимогам, закріпленим у Конституції, має бути підтверджена до виборів Радою з охорони Конституції й схвалена Лідером країни на першому етапі); 10) звільнює з посади президента з урахуванням інтересів країни згідно з висновком, винесеним Верховним судом щодо порушення президентом своїх законних повноважень або відповідно до рішення меджлису ісламської ради про невідповідність президента займаній посаді; 11) надає амністію або пом'якшення покарання особам, щодо яких винесено вирок, у рамках ісламських норм та за пропозицією глави судової влади [8]. Конституція наділяє Лідера повноваженнями законодавчої, виконавчої та судової влади, чим встановлює правові механізми, що забезпечують концентрацію влади в його руках, фактично створюючи умови для її монополізації.

Підбиваючи підсумок, можна сказати, що релігійно-політична спадщина Рухолли Мусаві Хомейні справила вирішальний вплив на формування політичної системи Ірану, визначивши її ключові теоретичні та практичні засади. Його спадщина стала основою для трансформації країни в Ісламську Республіку з унікальною формою правління, яка вже понад сорок років функціонує на основі: 1) надання ісламському праву статусу основного джерела законодавства як конституційного принципу; 2) концепції «вілает аль-факіх», яка передбачала право ісламського богослова – законознавця на абсолютну владу; 3) концепції сакральності політичної системи, сформованої після Ісламської революції, збереження якої проголошується божественним обов'язком кожного мусульманина. Ідеологічна спадщина Рухолли Мусаві Хомейні залишається ключовим фактором у розумінні сучасного іранського державотворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

---

1. Esposito J.L. The Islamic Threat: Myth or Reality? – New York; Oxford, 1999. – 358 p.
2. Halliday F. Islam and the myth of confrontation. Religion and politics in the Middle East. – London; New York, 2003. – 276 p.
3. Доктрина Исламской Революции: Избранные мысли и взгляды Имама Хомейни. – Москва, 2009. – 137 с.
4. Манучихри А. Политическая система Ирана. – Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение, 2007. – 240 с.
5. Khomeini R. Secret of victory: the desire for martyrdom // Sahifeh-ye Imam. – Vol. 6. – 505 p.
6. Хомейни Р. Исламское правление. – Алматы: Атамұра-Казакстан, 1993. – 143 с.
7. Mansoor M., Talattof K. Modernist and fundamentalist debates in Islam. – New York: Palgrave Macmillan, 2002. – 404 p.
8. Конституция Исламской Республики Иран 1979 г. (с изменениями от 1989 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://drive.google.com/file/d/1wjAE86W7QRZcf-Ne7jCS_9_tfYUu0iOp/view?usp=sharing

Сафонов Кирило Анатолійович,
*здобувач вищої освіти другого рівня
історичного факультету
Науковий керівник: Черевко Оксана Степанівна
кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії та археології
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

ЖІНОЧИЙ РУХ В ЛІВІЇ ПІД ЧАС ПРАВЛІННЯ КАДДАФІ (1970 – 2011 рр.)

Кампанія з залучення жінок до політичного процесу розпочалася одночасно з перемогою лівійської революції 1969 р. Виступаючи на мітингу, присвяченому першій річниці революції, Каддафі проголосив, що настав час звільнити ту частину суспільства, яка "ще не є вільною". Лівійський лідер заявив: «Я оголошую, що жінки все ще поневолені і зв'язані серйозними соціальними ланцюгами, і все ще страждають від несправедливості, тому що, на жаль, до тепер немає революційного інструмента, здатного мобілізувати жінок для революції їхнього звільнення» [3]. Насправді, вже були обрані жінки-кадри, які повинні були сформувати ядро такої організації. Після його виступу вони оголосили про створення Революційної жіночої формації, яка зобов'язалася боротися з перешкодами для реалізації політичної та економічної діяльності лівійських жінок.

Безсумнівно організація стикалася з складним завданням. Лівія була однією з країн арабського світу, де жінки найбільше страждали від соціальних репресій. Ще в 1970-х рр. більшість лівійських жінок продовжували жити так, як це було за Санусі [3]. Вони рідко залишали дім, якщо не в супроводі чоловіка або родича чоловічої статі, а більшість з них на людях могли з'являтися лише повністю закритими від сторонніх очей, тобто закутани з голови до ніг, з вуаллю, яка традиційно дозволяла бачити лише одним оком.

Вважалось ганебним для жінок поводитися інакше. Чоловіки навіть займалися покупками, щоб жінки не мали потреби виходити з дому. Продавши свою доньку найщедрішому покупцю, жінка вважалася особистою власністю чоловіка і не мала реальних юридичних прав у шлюбі. За зраду жінки передбачалася смертна кара. Оскільки велика сім'я була найкращою гарантією економічної підтримки в старості, роль жінки в основному полягала в народженні дітей. Усі соціальні утиски та звичаї, на які вказували місцеві видатні особи та духовенство, змушували жінок змиритися з рабством і бути покірними. Наприклад король Ідріс I, що правив Лівією в 1951-1969 рр. публічно засуджував жіночу освіту, переконуючи, що «завдання ісламської жінки – лише готувати та народжувати» [3].

Каддафі приділив значну увагу проблемі гендерної дискримінації жінок. У 1975 р. він сприяв створенню Лівійської генеральної жіночої федерації, метою якої було полегшення найгірших проявів соціальної репресії по відношенню до них [3]. Згідно статистичних даних, до 1979 р. Федерація мала близько двадцяти місцевих відділень. Їхня основна робота полягала у наданні лівійським жінкам освітніх послуг та допомоги в домашньому господарстві. Відділення організовували курси, щоб допомогти жінкам

подолати неписьменність, і сприяли вступу дівчат до шкіл та університетів. Вони проводили заняття з гігієни та догляду за дітьми, навчали жінок шити, вишивати, а також організовували ясла та дитячі садки, щоб зменшити навантаження на жінок вдома.

Через суспільні традиції, що панували в тогочасній Лівії, Федерація залучила лише незначну частину жінок до своїх лав, але її амбіції були висловлені в 1979 р. Лутфією аль-Габайлі, редактором асоційованого журналу *al-Beit* (Дім). В інтерв'ю журналістці Вікторії Алліаті вона пояснила: «Нашими першими цілями повинно бути створення здорових сімей з прогресивними дітьми. Їх потрібно виховувати з переконанням, що суспільство може бути справедливим і чесним. І це не означає, що потрібно жертвувати нашою індивідуальністю або відмовлятися від власної свободи працювати і творити. Є достатньо часу на все, якщо ми вважаємо природні ритми життя і не відмовляємося від усього заради кар'єри» [6].

Федерація отримала підтримку у вигляді соціальних реформ, пролобійованих урядом Каддафі для збільшення соціального забезпечення та добробуту жінок. Були створені медичні центри для матерів і дітей, щоб допомогти жінкам з моменту зачаття до досягнення дитиною віку шести років. Послуги, які пропонували ці центри, охоплювали планування сім'ї, медичну допомогу до та під час вагітності, пологів і лактації; консультації з питань здоров'я та гігієни; догляд за немовлятами та освіту дітей. Народний комітет з охорони здоров'я також розпочав програму забезпечення міст центрами соціального догляду та просвіти, які спеціалізуються на соціальній роботі та громадському здоров'ї. Також були створені денні ясла, щоб дати можливість лівійським жінкам шукати роботу поза домом. У Тріполі було відкрито Центр захисту жінок, що мав на меті реабілітацію соціально незахищених жінок, таких як розлучені, вдови та вигнанці з родин, які не мають засобів до існування, окрім злочинності та проституції [3].

У період правління Каддафі, лівійські жінки стали також свідками розширення освітніх можливостей. Народний комітет з освіти, як і Міністерство освіти з 1977 р., були зобов'язані не дискримінувати за ознакою статі при наданні стипендій студентам університетів. Спеціальні відділи для жіночої грамотності були створені в навчальних закладах, центрах сільського розвитку та в центрах соціального догляду та просвіти. У спеціальному центрі підготовки вчителів для жінок з 1970 по 1999 рр. щорічно навчалася 2,500 жінок на дворічних курсах [3]. З 1969 р. кількість жінок в освіті стабільно почала зростати по всій системі, найбільш помітно на початковому рівні, але поступово і на середньому та університетському рівнях.

Окрім того, загальна соціальна позиція лівійських жінок була зміцнена. Закон № 58, проголошений у 1970 р., підтвердив рівний статус статей і паритет зарплати для чоловіків і жінок, які працюють в одній професії [4]. Закон № 172, виданий у 1972 р., забезпечив лівійським жінкам те, що він описував як «права людини». Закон передбачав, що жоден шлюб не може бути укладений або легалізований органами влади, якщо наречена не досягла принаймні 16 років, а наречений – 18 [3]. Також стало обов'язковим, щоб наречена, наречений і законні опікуни давали згоду на шлюб.

Наступний законодавчий акт в 1973 р. розширив соціальне забезпечення для певних категорій жінок: вдів, осіб з обмеженими можливостями, розлучених жінок старше 40 років, літніх людей та матерів незаконнороджених дітей (де батько був невідомий) отримали право на пенсії. Вперше право на народження дітей було надано жінкам, які працюють. Жінки, які мали стаж понад шість місяців роботи, отримали право на 50 днів

декретної відпустки, щоденні грошові виплати та продовження на 30 днів, якщо пологи супроводжувалися ускладненнями. Не зважаючи на ці положення, кількість жінок, які влаштувалися на роботу, залишалася невеликою.

Освічена меншість жінок з міських середніх прошарків, безумовно, скористалася новими умовами, але переважна більшість не сприйняла офіційні заохочення. У 1976 р. жінки в Лівії становили 48 % населення; проте 94,8% жінок працездатного віку не були працевлаштовані. Лише 35,385 жінок були працевлаштовані. Старші жінки, обтяжені роками соціальних репресій, часто викликали найбільший опір до реформ. Федерація стикалася з постійним опором змінам, що виникали через переважання архаїчних соціальних відносин.

Саме через очевидну невдачу надто поміркованої діяльності Федерації, Каддафі у 1979 р. запустив Революційну жіночу формацію. Ця організація, яка почала формуватися в 1978 р. з близько 30 випадкових жіночих революційних груп, була рухом жіночих кадрів, спочатку з 300 учасницями, яка мала інтегрувати жіноче населення в джамахірійську систему [6]. Третя частина Зеленої книги, опублікована влітку 1979 р., що викладає погляди Каддафі на соціальні відносини, є неоднозначною щодо питання жінок. Пояснюючи свою концепцію людських відносин, Каддафі стверджує про сімейний поділ праці, підкреслюючи роль жінки у відтворенні; іншими словами, материнство. З іншого боку у Зеленій книзі Каддафі чітко проголошує, що жінка є повністю рівноправною з чоловіком. Водночас Каддафі підкреслює, що жінки не повинні вступати в професії, для яких вважає їх непридатними. «Змушувати жінку виконувати чоловічу роботу — це несправедливе насильство проти жіночності, для якої вона природно призначена з метою, що є життєво важливою» — заявляє він. «Якщо жінка виконує чоловічу роботу, вона перетвориться на чоловіка, відмовляючись від своєї ролі та краси. Жінка має повне право жити, не будучи змушеною перетворюватися на чоловіка і відмовлятися від своєї жіночності» [2].

Завдяки розвитку жіночого руху в 1970-х рр., питання емансипації значною мірою було питанням віку. Аналітик з Близького Сходу Хелен Мец узагальнила, що міські жінки, які не досягли тридцяти п'яти років, відмовилися від традиційної ісламської фати і часто носили одяг за західним стилем [5, с. 96]. Ті, хто були у віці від тридцяти п'яти до сорока п'яти років, все більше розглядали можливість такої зміни, але жінки старше сорока п'яти років видавалися неготовими відмовлятися від захисту, який надавала їм фата й традиційний одяг [1].

Підсумовуючи, варто зазначити, що в період правління Муаммара Каддафі в Лівії відбулася соціальна революція щодо соціального статусу жінок. Хоча не всі ініціативи виявилися успішними через значний вплив ісламського консерватизму, саме тоді лівійські жінки здобули важливі громадянські права, що заклало підґрунтя для їхньої активнішої участі в суспільному житті. Реформи Каддафі дозволили жінкам отримати доступ до освіти, медицини та роботи, що раніше було значно обмежено. Зокрема, були створені умови для здобуття вищої освіти та професійної підготовки, що сприяло соціально-економічному розвитку країни. Також було запроваджено законодавчі норми, що гарантували жінкам право на працю та рівну її оплату. Однак процес емансипації жінок у Лівії не був простим і однозначним. Незважаючи на суттєві еволюції, багато традиційних норм і патріархальних устоїв продовжували впливати на повсякденне життя жінок. Конфлікт між модернізацією суспільства та збереженням релігійних традицій

залишався серйозним викликом. Таким чином, реформи Каддафі щодо прав жінок стали важливим етапом в історії Лівії, що дозволив жінкам вийти за межі суто домашніх обов'язків і зайняти більш активну соціальну позицію. Хоча цей процес не був позбавлений труднощів і суперечностей, його значення у становленні громадянських прав жінок важко переоцінити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. A World Bank Group Flagship Report. Doing Business 2018 Reforming to Create Jobs. Doing Business. URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>
2. Al-Gaddafi M. Gaddafi's The Green Book. Medina Univ PR Intl, 1975. 108 p.
3. Bearman J. Qadhafi's Libya. London: Zed Books, 1968. 328 p. URL: <https://archive.org/details/qadhafislibya0000bear/page/196/mode/2up>
4. Labour Law. Law No. (58) of 1970 AD on labour : of 06.06.1970. URL: https://security-legislation.ly/wp-content/uploads/2021/07/380-Law-No.-58-of-1970_EN.pdf.
5. Metz H. Libya a country study. Federal Research Division Library of Congress, 1987. URL: https://www.loc.gov/resource/frdcstdy.libyacountrystud00metz_0/?st=pdf&pdfPage=128.
6. Джібрін Убале Яхяя. Лівійська політика та природа стилю керівництва Каддафі устанавлення Лівії як нації. Інтернет джерело. Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/340870391_LIBYAN_POLITICS_AND_THE_NATURE_OF_GADDAFI_LEADERSHIP_STYLE_IN_PROMOTING_LIBYA_AS_A_NATIO

Сіра Н.П.
директор

*Мезинського археологічного науково-дослідного музею
імені В. Є. Куриленка*

ТРАДИЦІЙНЕ ЖИТЛО УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

У сучасній уяві українська хата постає як невеличке білене житло з маленькими вікнами, вкрите солом'яною стріхою. Саме такою вона змальована в літературних творах, багатьох кінофільмах. Та чи справді так однотипно виглядала традиційна хата українців? Які ще споруди стояли у дворі? З яких матеріалів вони були побудовані? Деякі з будиночків лишилися до наших днів, декотрі – лише у спогадах старожилів. Більшість сіл району, на жаль, занепадає. Люди їдуть до міст, залишаючи старі садиби, які побудовані ще на початку ХХ ст. [1].

На території Новгород-Сіверського району і досі є велика кількість лісів, тому більшість хат були побудовані з дерева, на відміну від південних районів Чернігівщини, де була поширена каркасноствопова конструкція. Натомість, на півночі області був поширений зруб. Зрубні конструкції будували із горизонтально покладених колод, поєднаних на кутах врубками замками. В середині ХХ ст. набули поширення тесані колоди, а раніше житла будували з кругляків.

Перший вінець зрубу називався підвалинами. Його переважно робили з найміцнішого дерева (дуба) та встановлювали не просто на землю, а на дерев'яні пні (стояни, сторчаки). Для зведення стін часто використовували стержневу сосну. Зустрічаються як кути з випусками, так і чистий кут, проте, на думку респондентів, кути з випусками є старішими і мають кращі теплозберігаючі властивості. Щілини між колодами, щоб уберегти осело від вологи та холоду, обов'язково закривали зібраним в лісі та висušеним спеціальним мохом і глиною. Навколо хати робили глиняну чи земляну призьбу, яка підтримувалася дощечками або виплетеним з лози тином. Улітку її інколи розкривали, аби житло «дихало». Двері хати були в основному одностулковими, чотирикутними [2]. Традиційно житлові будинки (Рис.1-2) мали не менше трьох вікон – два навпроти печі і третє навпроти столу. Стіни зрубного житла залишали необробленими (глиною чи мохом закриті тільки шви), штукатурили глиною або білили (по дереву чи по штукатурці). Так само могли обробляти зовнішні стіни господарських споруд.

Рис.1 – Хата в с. Мезин. Фото 1977 р.

Рис.2 – Хата в с. Деснянське

Під час будівництва зрубного житла теслі ніколи не використовували металевих цвяхів, необхідні елементи кріпили за допомогою квадратних дерев'яних кілків – тиблів, що під них спеціально висвердлювали або продовжували отвори.

У кожному селі були майстри, які знали всі тонкощі будівництва житла. Втім, нерідко бригади теслярів зводили лише дерев'яний каркас стін та даху. Натомість для виконання всіх інших робіт запрошували родичів і сусідів, які працювали без оплати, але обов'язково з обідом і вечерею. Такий звичай на більшості території України називали толокою.

Чималого значення мав й час, коли будувалася хата. Традиційно найкращим періодом вважалися літні та весняні дні. Напі пращури також вірили, що якщо закласти хату на новий місяць – то в родини завжди буде достаток. Найкращими днями тижня вважалися вівторок, четвер, п'ятниця та субота.

Екстер'єр інколи прикрашали дерев'яною лиштвою навколо вікон. Вона мала і декоративну, і оберігаючу функцію – в давні часи, використовуючи певні символи, люди намагалися захистити житло від ворожих сил, а також практичну – від затікання води. Використовували й просту глуху лиштву, із наскрізним різьбленням.

Основним типом житла на початку ХХ ст. була трикамерна хата (хата + сіни + комора), що мала в плані прямокутну форму. Попри невелику площу, в ній поміщалася велика родина. Головним опалювальним пристроєм в кінці ХІХ ст. була велика вариста піч. Біля неї лаштували дерев'яний настил для снання – полук. У першій половині ХХ ст., окрім печі, поширилося використання груби. Окрім печі, в хаті обов'язково були покуть, стіл, лава, ослінчики, мисники для посуду. Вони й формували традиційний інтер'єр. Внутрішні стіни в житловій частині будинку традиційно білили крейдою. По діагоналі від печі встановлювали ікони, які прикрашали спеціальними рушниками (божниками), це було найповажніше місце в житлі – покуть. В хаті стояли дерев'яні стіл та лави, використовувалися ослони. Подекуди за столик слугувала скриня – обов'язковий атрибут в оселі. Комора робилася шляхом поперечного або поздовжнього відгородження простору сіней. Стіни всередині обов'язково тинькували та білили крейдою.

В сінях в усіх досліджуваних житлових будовах установлена драбина на горище. У житлових будівлях зафіксовано традиційний чотирихилий тип даху на кроквах. Двосхилий дах, поширений на початку ХХІ ст. на досліджуваній території, за словами респондентів, почав побутувати в другій половині ХХ ст. і використовувався з метою економії покрівельних матеріалів. Більша частина опитуваних повідомила, що ще до 1960-х років покрівельним матеріалом була в'язана снопиками солома. Більшість жителів повідомляли, що в старих хатах була глиняна долівка, подекуди вона могла бути земляною. Проте, на відміну від південних населених пунктів Чернігівщини, досить часто мешканці акцентують на тому, що в них була дерев'яна підлога (мост). Масово дерев'яну підлогу по всій Чернігівщині почали використовувати в другій половині ХХ ст., тоді ж почали прикрашати стіни шпалерами, проте в переважній кількості осель стіни залишались просто біленими протягом усього ХХ ст., подекуди ця традиція зустрічається й нині. Освітлювали хату в першій половині ХХ ст. лучинами та каганцями, у середині ХХ ст. використовували керосинки. На дворі стояли господарські споруди: хлів, сарай, курник, погріб, сільник (для зберігання сіна), клуня. Покрівельним матеріалом господарських споруд також була переважно солома. Поширеними типами огорожі на початку ХХ ст. були плетений тин, паркан, вар'є. Ворота закривалися засувкою. З житлом був пов'язаний великий комплекс обрядів та прикмет. Серед них виділяється група

прикмет, що супроводжувала вибір матеріалу, зведення житла, вхідчини. Центральне місце в житлі (і за практичним, і символічним значенням) мала піч, яка була уособленням добробуту та зв'язку з прашурами. Існувала система прикмет, якими користувалися в побуті – не можна стояти на порозі, класти шапку на стіл, треба закривати піч та інше. Під час будівництва навіть у другій половині ХХ ст. побутувала традиція вкладання монет у кути хати. В'язання вінців, стріхи, вкладання стелі виконували наймані майстри. Традиційними ще до кінця ХХ ст. залишались входини, коли перед заселенням до нового житла влаштовувалось застілля, на яке запрошували всіх, хто долучався до будівництва. Першим запускали kota або курку, входили до житла з іконами, дім освячували. Певні зміни в релігійних поглядах були наслідком насадження атеїзму в радянські часи, внаслідок чого часто в будинках не було ікон, проте більшість людей продовжувала сповідувати християнство. На Зелену неділю й нині дім продовжують прибирати зеленню, у Страсний Четвер кіптявою свічки наносять зображення хреста на сволок чи на одвірок тощо. Існувала система прикмет при виборі місця для житла – наприклад, вважалося, що хороше місце там, де лягала худоба. Не можна було будувати на місцях, де трапилось лихо.

Зі здійсненого огляду можна зробити висновок, що житло Чернігівщини мало багато спільних рис з іншими територіями України, проте мало також і місцеві особливості. Воно могло виглядати по-різному: і біленьким, і жовтеньким від глини, і повністю чи частково з відкритим зрубом. Могло мати різні типи призьби, могло бути більшим чи меншим. З житлом був пов'язаний весь життєвий цикл людини, воно є відображенням не лише матеріальної, а й духовної культури. Загальний стан збереженості традиційних жител у наш час на досліджуваній території високий. Деякі будинки збереглися з першої половини ХХ ст., деякі побудовані в другій половині ХХ ст. за старовинними зразками. Загрозу для їхнього збереження становлять: війна, урбанізаційні процеси та «вимирання» села, внаслідок чого житла приходять у запустіння [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

---

1. Аліна Ярова. Традиційне народне будівництво Чернігівського району // Народна культура Чернігівського району (традиція та сучасний стан побутування) / редкол.: О. Ю. Бріцина, О. О. Васянович [та ін.]; Департамент інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю, Чернігівська районна державна адміністрація, Державне агентство України з управління зоною відчуження. – Житомир: Видавець О. О. Євенок, 2019. – 256 с.
2. Лащук Ю. П. Народне мистецтво Українського Полісся/ Ю.П. Лащук – Львів: Каменяр, 1992 – 145 с.
3. Ярова А. Традиційне житло Коропського Подесення (кінець ХІХ – початок. ХХІ століття)/ Аліна Ярова // Народна творчість та етнологія. – 2017. – № 1. – 196 с.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Алтухов В.В.

*концертмейстер кафедри
естрадного та народного співу
Харківська державна академія культури*

ОСОБЛИВОСТІ ЯСКРАВОГО ТВОРЧОГО СТИЛЮ ВИДАТНОГО МУЗИКАНТА СУЧАСНОСТІ, ПІАНІСТА, КОМПОЗИТОРА, АРАНЖУВАЛЬНИКА ЧИКА КОРІА

Серед великої кількості відомих артистів, віртуозів-виконавців можна виділити невелику групу музикантів, які не тільки опанували досягнення попередніх поколінь, а суттєво розширили горизонти та можливості, надали орієнтири для розвитку музичного мистецтва. І одна з таких постатей — американський піаніст, композитор, аранжувальник Чик Корія.

Він зумів гармонійно поєднати в своїй творчості елементи класичної музики, традиційного джазу, латиноамериканської музики, авангарду тощо. Значною мірою на це вплинула співпраця з видатним корифеєм Майлсом Девісом, який надихнув багатьох майбутніх зірок. Чик Корія розкрив безмежні можливості та потенціал стилю фьюжн, переосмислив фортепіанну техніку, манеру виконання. Він став активно використовувати електронні клавішні інструменти і ряд альбомів записані без використання акустичного рояля.

Чик Корія виступав і як сольний виконавець, і був засновником таких гуртів: “Circle”, “Return to forever”, “Elektric Band”, “Akoustik Band” та “Origin”. Дуже цікавими були концерти у дуетах з вокалістом Боббі Макферіном, вібрафоністом Гарі Бертоном, піаністом Хербі Хенкоком, де Чик Корія повністю переосмислив концепцію гри піаніста-аккомпаніатора. Велика увага приділялась не тільки студійним записам, але живим концертам і виступам на фестивалях. В 2019 році Чик Корія презентував свій проєкт “The Spanish Heart Band” у Львові під час Leopold Jazz Fest і ми мали можливість відчутися магією свята сонячної музики та танцю від учасників проєкту.

Чик Корія 14 разів отримував премію Греммі, є автором багатьох відомих та популярних композицій, які використовують сучасні музиканти в концертній практиці. Його творчість надихає молодих виконавців на пошук власного творчого шляху, збереженні традицій та їх поєднанні з новаторськими ідеями, підходами, новими технологіями. На це і має бути спрямована освіта в сучасній Україні.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Polukarov Yu.O.

PhD, Associate Professor,

Labour Protection, Industrial and Civil Safety department

Zemlyanska O.V.

Senior Lecturer,

Labour Protection, Industrial and Civil Safety department

Kachynska N.F.

Senior Lecturer,

Labour Protection, Industrial and Civil Safety department

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

JUSTIFICATION OF THE IMPORTANCE OF IMPROVING THE CREATIVE ACTIVITY OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

The relevance of the study of self-development and activity of a future specialist is due to modern trends in the field of higher education, which require adaptation of the educational process to new challenges of society and the labour market. Due to rapid changes in technologies, the information environment and methods of pedagogical activity, future specialists must be capable of continuous learning, self-improvement and a creative approach in their professional activities [1]. This is especially important for the pedagogical sphere, where the level of professional competence directly affects the quality of education. The problem of forming activity, professional self-development and creative self-realization acquires strategic importance in the modern education system.

The self-development of the personality of a future specialist is carried out in two main directions: self-education and self-education. Self-education includes the formation of will, personal qualities, character and behavior that are necessary for professional and social development. Self-education is aimed at intellectual growth, accumulation of knowledge and professional skills necessary for the effective performance of professional tasks. It involves not only obtaining new information, but also its comprehension, comparison with already acquired knowledge, systematization and integration into professional activity. In this context, the activity of the future specialist plays a decisive role, as it ensures his professional and personal development.

Scientific research distinguishes several levels of individual activity [2]. The first level is reproductive and imitative activity, which is based on reproducing the experience of other people. It is important for mastering basic knowledge and skills, but is characterized by insufficient personal initiative. The second level is search and execution activity, which involves a certain independence in making decisions and choosing ways to implement them. The highest level is creative activity, which is manifested in the desire to find non-standard solutions to professional tasks, generate new ideas and ensure the competitiveness of a specialist in the labour market. Comprehensive training of students in higher education combines traditional and

innovative approaches aimed at the development of independent thinking, creative activity and professional skills [3].

Important elements of this training are clarity, balance of verbal and non-verbal teaching aids, gradual complication of the material, repetition and variability. The professional development of a future teacher requires interdisciplinary connections that contribute to the integration of knowledge and preparation for real pedagogical activity. The educational process should be organized in such a way as to promote the development of not only theoretical knowledge, but also practical skills necessary for teaching.

The formation of the activity of a future specialist depends on many factors: the personality of the teacher, the level of his scientific and pedagogical training, the general cultural level, the results of his own pedagogical activity, self-assessment and assessment by other participants in the educational process. The interaction of these factors creates favorable conditions for the active and productive educational activity of students, contributing to the development of their professional competencies.

In modern educational practice, the methods of forming activity are based on the conceptual principles of pedagogical skill and pedagogical creativity. They combine traditional and innovative approaches to the organization of the educational process, take into account the individualization and differentiation of learning. The use of active learning methods, such as project activities, problem-based learning, modeling of professional situations, contributes to the development of students' creative potential, analysis and decision-making skills. Comprehensive training of students in higher education combines traditional and innovative approaches aimed at the development of independent thinking, creative activity and professional skills.

The higher education system in Ukraine pays special attention to the formation of students' creative activity. This involves updating the content of curricula, using the latest technologies, and forming a competitive specialist capable of constant self-improvement. The student's ability to analyze his own activities, control his emotional state, quickly assess the situation, and effectively interact with others is important. Self-development is a determining criterion for the professional growth of a teacher, because a creative personality always strives for self-improvement, and stopping development means losing competitive advantages.

Research results confirm that a competitive specialist must possess not only professional knowledge, but also the skills of independent learning, effective communication, organization of one's activities, and emotional intelligence. In the modern higher education system in Ukraine, special attention is paid to the formation of students' creative activity, which involves updating the content of curricula, using the latest technologies, and training a competitive specialist capable of constant self-improvement.

The prospects for the development of creative activity of future specialists are associated with the upbringing of a responsible attitude to professional activity, the stimulation of creative thinking and the formation of professional consciousness. It is necessary to create conditions for high-quality education that will meet the requirements of the labour market and international standards. It is important to introduce the latest methods, strengthen the material and technical base and train highly qualified teachers who will contribute to the development of the professional culture of students.

Conclusions. Self-development of the personality is the basis of the professional formation of a future teacher, because it determines his competence, flexibility of thinking and readiness for creative activity. Creative activity is a higher level of professional development, which ensures the ability of a

specialist to find non-standard solutions, adapt to changes and develop innovative approaches to teaching. An important role in the formation of activity is played by the environment of the educational institution, as well as the personality of the teacher, who by his example stimulates students to self-development. The combination of traditional and modern teaching methods contributes to the preparation of a competitive specialist capable of continuous professional growth. Activity and self-development are integral components of the professional development of a modern teacher, and a creative approach to learning is the key to success in teaching.

REFERENCES

---

1. Завгородня С. Є. Розвиток творчої активності майбутнього фахівця як пріоритетна складова професійного саморозвитку. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2017. №. 1 (3). С. 70 –75.
2. Веприк С. А. Творчі проєкти у вищій педагогічній освіті. Освіта збереже Україну! : матеріали I Всеукраїнських Прокопенківських читань, Харків, 10 черв. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін.]. Харків, 2022. С. 69–72. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8523>.
3. Вакушина С. В. Гурткова робота студентів як засіб формування соціально-особистісних та професійних компетентностей здобувачів освіти. Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти (частина II): матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 квітня 2021 року. – Львів : Львівський науковий форум, 2021. 84 с.

*Демиденко Ольга Сергіївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія)*

*Андрійчук Тамара Вячеславівна,
кандидат біологічних наук, доцент
andriyuchuk2012@ukr.net*

*Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ГЕОГРАФІЇ

Вступ. Сфера освіти впродовж останніх років зазнає значних трансформацій, а принцип «навчання протягом життя» висуває проблему організації самостійної роботи, яка привертає до себе зростаючу увагу педагогічних працівників. Сучасні реформи загальної середньої освіти вказують на важливість формування в школярів таких компетентностей, які б забезпечили їх готовність до особистісного та соціального самовизначення, а також сформували навички самостійності. Успішне досягнення таких цілей можливе за умови використання на уроках, зокрема й географії, нових методичних технологій, форм і засобів навчання [2; 4].

Самостійна робота учнів є однією із основних компонентів навчання у сучасній школі. Вона набуває все більшого значення як ефективний засіб вирішення освітньо-виховних завдань. Метою впровадження самостійної роботи є підвищення якості та обсягу засвоєваних знань учнями, а також готовність до їх практичного використання [1; 2]. Відомий педагог К.Д. Ушинський зазначав, що учні опановують знання лише через прояв самостійності [3]. Проте рівень засвоєння знань учнями під час самостійної роботи залежить від правильності її організації вчителем, а також відповідального ставлення самих здобувачів до вирішення самостійних завдань. Організація та керівництво самостійною роботою учнів є складним завданням кожного вчителя. Тому актуальним завданням сьогодення є вивчення теоретико-методологічних аспектів та ефективності організації самостійної роботи учнів у закладах загальної середньої освіти при вивченні навчальних дисциплін, у тому числі географії.

Мета роботи полягала у дослідженні ефективності організації самостійної роботи на уроках географії у закладах загальної середньої освіти.

Матеріали та методи. У ході проведення дослідження використано методи аналізу, синтезу, опитування та узагальнення. Опитування проводилося серед учнів 8 та 9 класів Піддубівського ліцею Ємільчинської селищної ради Житомирської області у форматі Google Forms. Участь в опитуванні взяло 34 учні. Для отримання об'єктивних відповідей опитування мало анонімний характер.

Результати та обговорення. Самостійна робота – це організована та цілеспрямована активна діяльність учнів, яка зосереджується на виконанні поставлених завдань у відведений для цього час. Ефективність самостійної роботи значною мірою залежить від її організаційних особливостей. За різними літературними даними, поняття «самостійна

робота» співвідноситься з організаційною роллю педагога, адже при такій організації навчання функції вчителя вимагають високого рівня професіоналізму [1; 4; 5].

Організація ефективної самостійної роботи залежить від певних зовнішніх (взаємозв'язок учителя з учнем, комфортне середовище для навчання) та внутрішніх (навички учнів, прагнення навчатися та пізнавати нове) чинників. За дослідженнями психологів, поняття самостійності пов'язано з умінням особистості ставити перед собою завдання, визначати стратегію їх виконання та досягати цілі власними зусиллями [1; 4].

Самостійна робота учнів включає різні види індивідуальної та колективної навчальної діяльності, яка проводиться на уроках за завданнями вчителя під його керівництвом проте без безпосередньої участі, а також у якості домашнього завдання [1; 2].

Метод самостійної роботи є базовим і корегує використання інших методів та прийомів навчання. Терміни виконання самостійної роботи залежать від рівня складності та обсягу завдань, тому у межах вивчення предмету вона може тривати від декількох хвилин до декількох днів, тижнів, місяців чи цілого навчального року (як приклад, проведення дослідження для науково-дослідної роботи в Малій академії наук).

Аналіз результатів опитування учнів показав, що протягом навчального семестру вони відповідально ставляться до виконання завдань самостійної роботи з географії – 47,1% опитуваних виконують такі завдання систематично та планомірно, 29,4% – час від часу. Проте є частка здобувачів (23,5%) які виконують лише ті завдання, що викликають у них цікавість та захоплення, що свідчить про вибіркове ставлення таких учнів до типу запропонованих завдань у залежності від їх особистих уподобань.

Основним мотивуючим фактором учнів до виконання самостійної роботи з географії є пізнавальний характер завдань (35,3%), що викликає у них бажання вирішувати такі завдання. Іншими факторами є набуття нових знань та вмінь (29,4%), а також усвідомлення теоретичного та практичного значення засвоєних знань (26,5%).

На думку учнів, викликати у них інтерес до самостійної роботи можна додатковим мотивуванням у формі виставлення високих оцінок або звільненням від підсумкового контролю за творче і якісне виконання завдань (41,2%), винесенням на самостійну роботу цікавих питань з теми (32,4%) та поєднанням теоретичного опрацювання матеріалу з практичною діяльністю (26,5%). Вчителям при організації уроків з географії доцільно враховувати актуальні методи стимулювання самостійної роботи учнів, що підвищить ефективність виконання завдань та сприятиме кращому засвоєнню знань.

Для кращого розуміння змісту поставлених завдань та ходу їх виконання учням необхідно надавати методичні рекомендації та поради, а також за необхідності контролювати процес виконання. У ході опитування респондентам було запропоновано відповісти на питання, що вони б хотіли мати для ефективної організації самостійної роботи з географії. За результатами, 58,8% учнів хотіли б мати зразок виконання роботи, 20,6% – план і рекомендації щодо виконання, 11,8% – можливість індивідуальної бесіди за результатами перевірки та аналізу самостійної роботи, 8,8% – проведення інструктажу щодо виконання. Вчителям при розробці навчального забезпечення самостійної роботи з географії доцільно врахувати побажання учнів.

У ході виконання самостійної роботи в школярів можуть виникати певні труднощі обумовлені різними причинами. Основними такими труднощами учні називають проблеми з узагальненням інформації отриманої з першоджерел (41,2%) (рис. 1). У контексті цього, з метою ефективності організації самостійної роботи вчителю географії

рекомендується надавати учням поради щодо роботи з літературними джерелами (виокремлення ключового змісту, розподіл основної та додаткової інформації тощо).

З якими труднощами Ви стикаєтеся під час виконання самостійної роботи з географії?

34 відповіді

Рис. 1. Сегментнограма відповідей учнів на питання «З якими труднощами Ви стикаєтеся під час виконання самостійної роботи з географії?»

Важливою складовою організації самостійної роботи є наявність критеріїв оцінювання, з якими школярі мають бути ознайомлені. Варто зазначити, що 88,2% опитаних учнів ознайомлені з критеріями оцінювання самостійної роботи з географії. Це є досить позитивним моментом, оскільки такі показники є свідченням того, що здобувачі розуміють як буде оцінена їхня робота та зможуть об'єктивно сприйняти результат. Відсутність чітких уявлень про критерії оцінювання виконання завдань може демотивувати учнів.

Висновки. Використання самостійної роботи під час вивчення шкільного курсу географії має більше переваг, ніж недоліків. Для того, щоб попередити або виключити наявні недоліки та забезпечити ефективну організацію самостійної роботи при вивченні географії, вчитель у ході підготовки завдань повинен використовувати індивідуальний підхід з урахуванням особистісних якостей учнів, орієнтуючись на їх навчальні можливості. Також важливими є проведення інструктажу перед виконанням завдань самостійної роботи з наданням додаткових рекомендацій, а також використання методів стимулювання самостійної діяльності учнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017. 214 с.
2. Кобернік С.Г., Коваленко Р.П., Скуратович О.Я. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах : навч.-метод. посіб.; за ред. С.Г. Коберніка. Київ: Навч. книга, 2005. 319 с.
3. Максимюк С.П. Педагогіка: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2009. 670 с.
4. Назаренко Т.Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання). Харків : ВГ «Основа», 2016. 112 с.
5. Яковлева В.А., Власенко Р.П., Костюк В.С., Андрійчук Т.В. Науково-методичні основи формування пізнавальної самостійності учнів у процесі вивчення географічного курсу «Україна і світове господарство». Теорія і методика навчання (з галузей знань). Інноваційна педагогіка. 2020. Вип. 28. С. 93–99.

Надія Дудар
директор

*Осташівської гімназії з дошкільним підрозділом
ім. Мартина Барвінського
Тернопільського району
Тернопільської області*

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ

У статті розглянуто концептуальні засади компетентнісного підходу в Новій українській школі (НУШ). Аналізується зміст ключових компетентностей, що формуються в здобувачів знань, та особливості їх реалізації в освітньому процесі. Особлива увага приділена практичним аспектам впровадження компетентнісного навчання, зокрема методикам, стратегіям та викликам, що постають перед сучасними педагогами та адміністрацією закладу освіти.

На основі теоретичних узагальнень виявлено, що в умовах компетентнісного підходу зміст освіти не зводиться до знаннево-орієнтованого компоненту, а передбачає набуття цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій та соціальних ролей. З'ясовано, що з позицій посилення практично орієнтованої освіти при реалізації компетентнісного підходу акцентується увага на знаннях, які набуваються у досвіді власної діяльності, вміннях застосовувати ці знання у конкретних ситуаціях, адекватно оцінювати себе і світ [3].

Освітня реформа в Україні, започаткована в межах концепції Нової української школи, передбачає кардинальні зміни в методах і змісті навчання. Компетентнісний підхід є основою цієї реформи, оскільки спрямований на формування в учнів не лише знань, а й умінь та навичок, необхідних для успішної реалізації в сучасному суспільстві [1].

Компетентнісний підхід знайшов відображення в галузі освітнього законодавства України. Зокрема, в законах України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII [7].

Компетентнісний підхід передбачає орієнтацію освітнього процесу на здобуття учнями комплексу знань, навичок і цінностей, які дозволять їм ефективно діяти в різних життєвих ситуаціях. Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, в НУШ виокремлюють такі ключові компетентності:

- ✓ спілкування державною мовою;
- ✓ спілкування іноземними мовами;
- ✓ математична компетентність;
- ✓ компетентності у природничих науках і технологіях;
- ✓ інформаційно-цифрова компетентність;
- ✓ уміння вчитися впродовж життя;
- ✓ соціальна та громадянська компетентність;
- ✓ підприємливість і фінансова грамотність;
- ✓ загальнокультурна грамотність;
- ✓ екологічна грамотність і здорове життя.

Українські вчені розглядають компетентнісний підхід, як поступову переорієнтацію провідної освітньої парадигми на формування таких компетенцій, які створюють умови для розвитку потенціалу, здатності особи до виживання і стійкої життєдіяльності в

умовах сучасного багаточинникового насиченого простору. Компетентнісний підхід спрямований на розвиток у здобувачів знань ключових компетентностей, які завдяки їм успішно адаптуються в суспільстві та вирішують різноманітні життєві завдання [2].

Системний аналіз компетентнісного підходу як феномену в школі, його сутності, теоретичних і практичних аспектів, а також узагальнення результатів досліджень сучасної проблеми дає змогу стверджувати, що компетентнісний підхід містить інноваційну модель, що власне, передбачає формування глобальних компетентностей особистості. Навчання, яке базується на компетентностях, завбачає опановування системою знань, новими методами і технологіями, які сприяють формуванню й розвитку в учнів школи здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки і досвід успішних дій у життєдіяльності та соціальній практиці [1].

Важливим аспектом реалізації компетентнісного підходу є використання сучасних методик навчання, що забезпечують активну участь учнів у навчальному процесі. До таких методик належать [4]:

- ✓ проєктне навчання;
- ✓ проблемно-орієнтоване навчання;
- ✓ інтегроване навчання;
- ✓ кооперативне навчання;
- ✓ ігрові технології.

Успішне впровадження компетентнісного підходу вимагає також змін у професійній підготовці педагогів. Важливими є підвищення кваліфікації вчителів, розробка нових навчально-методичних матеріалів та запровадження системи оцінювання, що враховує не лише рівень засвоєння знань, а й сформованість компетентностей.

Отже, компетентнісний підхід є ключовим елементом реформування освітньої системи в Україні. Його успішна реалізація залежить від оновлення змісту освіти, застосування сучасних методик навчання та професійного розвитку педагогів. Подальші дослідження у цій сфері можуть сприяти вдосконаленню освітніх практик та покращенню якості освіти в Новій українській школі.

ВИКОРИСТАННІ ДЖЕРЕЛА

1. Богданова О. Розвиток ключових компетентностей учнів шляхом використання інтерактивних технологій навчання при викладанні предметів природничої освітньої галузі. Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників в умовах неперервної освіти : Науково метод. вісн. 58-ме вид. Кропивницький, 2022. С. 490–502.
2. Бондаренко Н. В. Розвиваємо ключові компетентності: міжпредметний аспект. Українська мова і література в школі. 2020. Т. 4. № 151. С. 33–40.
3. Закон України "Про освіту". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Концепція "Нова українська школа". Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
5. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/2020/10/standart-2020.pdf>
6. Савченко О. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: теорія і практика. Київ: Педагогічна думка, 2020.
7. Хижняк О. Інноваційні методики в освітньому процесі НУШ. Освіта України, 2021.
8. Шевцов А. Г. Сучасний понятійний дискурс змішаної та гібридної форм навчання. Науковий журнал Хортицької національної академії. 2021. № 2021-5. С. 93–103. URL: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-5-10>

Кожедуб Л.Г.

*PhD, доцент кафедри германської філології та перекладу
Навчально-науковий інститут філології
КНУ імені Тараса Шевченка*

ВИКОРИСТАННЯ НІМЕЦЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНИХ НАВИЧОК У МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ-ГЕРМАНІСТІВ

Формування та вдосконалення фонетичних навичок є невід'ємною складовою розвитку фонетичної компетентності майбутніх філологів-германістів, що зумовлює успішність процесу міжкультурної комунікації.

Фонетична компетентність – це здатність людини до коректного артикуляційного та інтонаційного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань і фонетичної усвідомленості. Успішність формування ФК залежить від рівня сформованості фонетичних навичок, обсягу отриманих і засвоєних знань про фонетичну сторону мовлення та взаємодії цих складників на основі загальної мовної та фонетичної усвідомленості [1, с. 3].

В сучасній методиці викладання іноземних мов існують різні підходи щодо формування фонетичних навичок: аналітичний (артикуляторний), у процесі якого відбувається аналіз артикуляції кожного звуку; імітативний (акустичний), який будується на прослуховуванні та імітації; та аналітико-імітативний (комбінований), який об'єднує переваги обох підходів та на думку дослідників (Бориско Н.Ф., Ніколаєва С.Ю., Гутник В.М. та ін.) вважається найбільш ефективним.

Використання німецьких прислів'їв з метою формування та вдосконалення фонетичних навичок із застосуванням аналітико-імітативного (комбінованого) підходу відбувається в рамках вступного граматики-фонетичного курсу, а також на початковому етапі вивчення німецької мови під час «фонетичної зарядки», у процесі якої органи артикуляції налаштовуються на іноземну мову, знімаються можливі фонетичні труднощі нового лексичного матеріалу та вдосконалюються фонетичні навички.

Особлива увага при цьому приділяється таким фонетичним явищам, які відсутні в українській мові і які призводять до вимовних помилок, наприклад:

Quantität der Vokale (Vokaldauer) – довгота голосних, яка в німецькій мові має семантико-розрізнавальне значення: *Wie der Acker, so die Rüben, wie der Vater, so die Buben.* (Який мельник, такий млин, який батько, такий син.) У словах *Acker, Vater* наголошені голосні вимовляються коротко, у словах *Rüben, Buben* – довго.

Diphthonge – дифтонги (подвійні голосні, які вимовляються як один звук): *Einem geschenkten Gaul schaut man nicht ins Maul.* (Дарованому коневі в зуби не дивляться).

Neueinsatz (fester Einsatz, Knacklaut) – «твердий» приступ голосних.

Ein langer Abschied kostet unnütze Tränen. (Далекі проводи – зайві сльози.)

Behauchung (Aspiration) – придих (аспірація) приголосних p, t, k перед голосними на початку слова: *Der beste Kegler kann wohl einmal einen Pudel machen.* (Людині властиво помилятися.)

Усунення вимовних помилок здійснюється шляхом свідомого засвоєння літературної норми, а найбільший ефект, досягається через використання артикуляційно-зіставних і аналітико-синтетичних прийомів, наприклад: прийом фонетичного аудіювання, наслідування зразка, демонстрація смислорозрізнавальної ролі звуків, порівняння слів із виучуваними звуками за звучанням і написанням тощо [4, с. 228].

Робота над німецьким прислів'ям з метою формування та вдосконалення фонетичних навичок включає такі основні етапи: етап прослуховування та аналізу і етап відтворення. Етап *прослуховування і аналізу* передбачає:

1) Прослуховування прислів'я, його переклад / пошук відповідника в українській мові та аналіз змісту для подальшого аналізу інтонаційної моделі.

2) Аналіз інтонаційної моделі та її порівняння з інтонаційними моделями української мови. На цьому етапі проводиться інтонування прислів'я за допомогою інтонографічної схеми, малюнку або жестів. Аналіз інтонаційної моделі сприяє розвитку інтонаційного слуху. Адже, як зазначають дослідники, проведені експерименти свідчать, що значного поліпшення продукції інтонаційних моделей можна досягти лише за умови цілеспрямованого тренування в їх рецепції [1, с.12].

3) Характеристика артикуляційних особливостей голосних і приголосних та порівняльний аналіз з українською мовою, що забезпечує подальший розвиток артикуляційних навичок.

4) Аналіз особливостей ритмічної моделі, визначення фразових наголосів графічно, плесканням у долоні.

5) Розрізнення на слух нейтрального або емоційного забарвлення прислів'я.

Етап *відтворення* включає:

1) відтворення інтонаційної моделі прислів'я мугиканням;

2) промовляння прислів'я спочатку пошепки, потім напівголоса;

3) читання прислів'я разом з диктором, відтворюючи ритмічний малюнок та фразові наголоси жестами.

На заключному етапі роботи студентам пропонується відтворити прислів'я, надаючи йому різні емоційні забарвлення – радість, страх, гнів, сумнів, розпач тощо.

Слід зазначити, що робота над німецькими прислів'ями не обмежується лише їх фонетичними характеристиками. Прислів'я є відображенням культури народу, його історичного досвіду, вони є джерелом країнознавчих знань та можуть слугувати для розвитку як мовних компетентностей (лексичної, граматичної), так і мовленнєвих (діалогічного та монологічного мовлення).

Висновки. Використання німецьких прислів'їв у процесі розвитку фонетичної компетентності майбутніх філологів-германістів сприяє розвитку рецептивних, артикуляційних та ритміко-інтонаційних навичок, усуненню фонетичних помилок. При використанні прислів'їв робота над вимовою відбувається у тісному зв'язку з формуванням лексичної та граматичної компетентності, що сприяє розвитку німецькомовної комунікативної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

---

1. Бориско Н.Ф. Методика формування іншомовної фонетичної компетенції / Н. Ф. Бориско // *Іноземні мови*. - 2011. - № 3. - С. 3-14.
2. Гутник В.М. Формування фонетичної компетенції у майбутніх учителів німецької мови у комунікативному вступному корективному курсі [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Гутник Валентина Михайлівна ; Київ. нац. лінгвіст. ун-т. - Київ, 2017. - 396, [3] арк. : рис., табл. - Бібліогр.: арк. 209-233.
3. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.
4. Старостенко О. В. Формування іншомовної фонетичної компетенції студентів-філологів / О. В. Старостенко // *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: зб. наук. праць*. – Х.: Константа, 2009. – Вип. 16. – С. 224-232.

Прищепна Наталія Миколаївна,
вихователь,
Попільнянський заклад дошкільної освіти «Чебурашка»
Попільнянської селищної ради
Житомирської області

НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В умовах становлення та розвитку української держави, здійснення реформування економічних та суспільно-культурних галузей життя особливої актуальності набуває проблема формування духовно-культурної особистості, здатної оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства. Одним з найважливіших складників духовно-культурного розвитку особистості людини, здійснення якого повинна забезпечувати держава, є естетичний розвиток, що передбачає здатність сприймати, відчувати, розуміти прекрасне в житті і в мистецтві, прагнення самому брати участь в перетворенні оточуючого світу за законами краси, розвиток творчих здібностей. Виховання естетичних смаків, почуттів, потреб набуває особливої значущості саме в дошкільному віці, оскільки знання, вміння та навички, отримані в дитинстві, значним чином впливатимуть на подальший розвиток. Ефективне сприйняття прекрасного у природі, мистецтві, спілкуванні, оточенні є завданням естетичного розвитку зростаючої особистості, основи якого мають бути закладені в дошкільному віці. Здатність розуміти, співчувати, сприймати, усвідомлювати та створювати прекрасне – саме ці специфічні прояви духовного життя людини свідчать про її внутрішнє багатство.

Оскільки, розвиток творчого потенціалу дитини дошкільного віку є актуальною проблемою сучасності, на цьому акцентовано увагу в державних документах освітньої галузі. У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що метою Державного стандарту є збереження самоцінності дошкільного дитинства, визначення особливостей та вимог до рівня розвиненості, освіченості та вихованості дитини дошкільного віку [1]. Зміст освітнього напрямку «Дитина у світі мистецтва» Базового компонента дошкільної освіти вводить дошкільника у світ практичної та духовної діяльності людей, розвиває потребу в реалізації власних творчих здібностей. Дошкільна освіта - цілісний процес, спрямований на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб [5].

Освітні програми розвитку дітей «Дитина» та «Впевнений старт» орієнтовані на естетичний розвиток особистості. В основу програми «Впевнений старт» покладено ідею про важливість розвитку художніх здібностей дітей дошкільного віку. Автори програми роблять акцент саме на засобах та методах роботи: «оволодіння технічними навичками в роботі з художніми матеріалами (гуаш, акварель, пензель, кольорові олівці, крейда, фломастери, пастель, вугілля, сангіна, туш); формувати бажання деталізувати та прикрашати вироби декором (рельєфна пластика з кульок, мотузок, прорізанням візерунку, відбитками, насінням, крупною, гудзиками, бісером, пензлем і фарбами); застосування

різноманітних інструментів і матеріалів (папір, картон; природний; викидний; будівельний) для конструювання» [3, с. 27]. В програмі «Дитина», художня діяльність розглядається як поєднання тих видів діяльності, які спрямовані на розвиток творчої активності, ініціативності, образного мислення, уяви і фантазії, вміння сприймати чарівність та унікальність навколишнього світу, берегти і творити красу [2].

Дослідженням проблеми естетичного розвитку дітей дошкільного віку займалися безліч відомих науковців та педагогів. Наприклад, В. Сухомлинський вважав, що важливим є відкрити в кожній людині творця, допомогти віднайти свій шлях творчості [4]. Аспекти естетичного розвитку дітей з використанням нетрадиційних технік малювання висвітлено в наукових працях сучасних дослідників В. Мухіної, Т. Інспекторової, С. Нечай, розвиток творчих здібностей та креативності дошкільників вивчають В. Антипець, В. Антонішина, В. Кондратова, Н. Лук'янчук, Т. Піроженко, О. Семенов. Використання нетрадиційних технік малювання на практиці описали Л. Шульга, С. Чепурна, Л. Полякова, В. Рагозіна, О. Половіна та інші. Естетичний розвиток дитини відбувається під час будь-якої діяльності з використанням різних засобів. Одним із найбільш важливих серед них є нетрадиційні, що є частиною естетичної культури.

Впровадження нетрадиційних технік малювання в освітній процес закладу дошкільної освіти – це крок дітей в світ культури та мистецтва, що дає змогу осучаснити та урізноманітнити сучасну дошкільну освіту. Це шлях пізнання навколишнього світу, використовуючи предмети щоденного вжитку для створення власного шедеву. Це чудова можливість розвивати в дітей творчу уяву, мислення, креативність, фантазію, водночас ламаючи стереотипи звичної, повсякденної образотворчої діяльності. Нетрадиційні техніки малювання сприяють естетичному вихованню дітей, прилучають їх до мистецтва, розвивають вміння бачити, чути, розуміти красу. Нетрадиційні техніки малювання є перспективним напрямом та одним із ефективних засобів естетичного розвитку дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. Базовий компонент дошкільної освіти України. Наук. кер. Піроженко Т.О.; розроб. авторською групою: Байєр О.М., Безсонова О.К., Брежнева О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л.П., Косенчук О.Г., Корнєєва О.Л., Лисенко Г.М., Левінець Н.В., Машовець М.А., Мордоус І.О., Нерянова С. І., Піроженко Т. О., Половіна О. А., Рейпольська О.Д., Шевчук А. С. Київ. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Дитина. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертугіна та ін.; наук. ред. Г. В. Беленька. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 2020. 440 с.
3. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Гавриш Н.М., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Рогозянський О.С., Хартман О.Ю., Шевчук А.С.; за заг. наук. ред. Піроженко Т.О. Київ: Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
4. Сухомлинський В. О. Пависька середня школа: вибр. твори в п'яти томах. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 4. С. 369–394.
5. Про дошкільну освіту : Закон України від 11 липня 2001 р. № 2628-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 49 (07.12.2001). С. 259.

Сасюк А.О.
магістрантка, 1 рік навчання
спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Науковий керівник: Сільвестрова О.Ю.
доцент кафедри соціогуманітарних технологій,
Луцький національний технічний університет

ОСВІТНІ ПРОГРАМИ ЄС ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПОШИРЕННЯ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення в Україну призвело до значних змін у всіх сферах життя, включаючи освіту та науку. Важливою реакцією стало негайне виявлення міжнародної солідарності, зокрема з боку європейських університетів, науково-дослідних установ та урядів, що відгукнулися на потреби українських здобувачів освіти. Тема підтримки національних ВНЗ через міжінституційне партнерство є однією з ключових у контексті інтеграції України в європейський науково-освітній простір.

Загалом, багато українських закладів освіти, незважаючи на складні умови, продовжують свою діяльність, навіть якщо частина їхніх приміщень зазнала пошкоджень або була зруйнована. При цьому значна кількість студентів і науковців перебуває в Україні, що сприяє збереженню академічного процесу: близько 80% не виїхали за кордон, а продовжують навчання та працюють, долучаючись до відновлення країни [1].

Однак академічна мобільність залишається стратегічним пріоритетом, незважаючи на виклики триваючої війни, такі як заборона виїзду закордон для чоловіків віком 18-60 років. Щоб пом'якшити вплив цих обмежень, українські заклади освіти у співпраці з європейськими та міжнародними партнерами розробили альтернативні рішення, такі як гібридні моделі навчання, онлайн-міжнародне співробітництво, віртуальні лабораторії, літні школи та програми Collaborative Online International Learning (COIL).

Наприклад, DA VINCI UKRAINE (DVU) Program є важливим елементом підтримки розвитку освіти в Україні, зокрема в сфері STEM (наука, технології, інженерія та математика). Її реалізація відбувається за підтримки благодійного фонду Київської школи економіки (KSE Foundation), що ставить за мету зміцнення української освітньої системи шляхом підготовки талановитих студентів до участі в національних та міжнародних STEM-олімпіадах [2].

Загалом програма дає змогу організаціям у секторі професійної освіти працювати з партнерами з усієї Європи, обмінюватися найкращими практиками, підвищувати кваліфікацію своїх співробітників, роблячи професійно-технічну освіту більш привабливою для молодих людей, і, допомагаючи людям отримати нові навички, знання та кваліфікацію, підвищити конкурентоспроможність європейського ринку праці.

З початком участі України у програмі TEMPUS 29 квітня 1993 року, українська система вищої освіти стала активним учасником європейських освітніх ініціатив, що стали основою для подальших реформ і інтеграції в Європейський освітній простір. Початковий етап програми зосереджувався на вдосконаленні управління університетами, оновленні навчальних планів і розробці нових курсів. Особливу увагу приділяли

професійному розвитку викладачів у таких сферах, як економіка, іноземні мови, соціальні науки та право, що було критично важливим для підготовки фахівців, здатних відповісти на потреби сучасного ринку праці [3].

З 2000 року програму TEMPUS було розширено за межі вищих навчальних закладів, охопивши також компанії, організації та органи влади. Це дозволило залучити до проєктів різні сектори суспільства, від міністерств і державних адміністрацій до агропідприємств та науково-дослідних інститутів. Відповідно, програма сприяла не лише модернізації освіти, але й розвитку діалогу між вищими навчальними закладами та державними органами, а також між викладачами, адміністрацією, студентами та роботодавцями.

Програма SOCRATES, започаткована Європейським Союзом у 1995 році, стала важливим інструментом для сприяння розвитку європейської освіти та інтеграції країн Центральної та Східної Європи в єдиний освітній простір. Україна приєдналася до програми SOCRATES у 1999 році, що стало важливим кроком, адже таким чином освітній сектор отримав можливість брати участь у ряді проєктів, включаючи розробку перших спільних навчальних курсів, а також обмін знаннями та кращими практиками в галузі педагогіки [4].

Програма SOCRATES включала кілька компонентів, серед яких найбільш важливими для України стали програми ERASMUS і LINGUA. Зокрема, у рамках останньої здійснюється низка заходів, що допомагають забезпечити високий рівень мовної підготовки серед громадян, розвиток комунікативних навичок через сприяння інноваційним методам навчання, включаючи використання новітніх комунікаційних технологій [5].

Загалом, програма SOCRATES сприяла інтеграції України в європейську освітню систему, допомогла українським університетам розвивати міжнародні зв'язки, впроваджувати європейські стандарти в освіту та створювати нові можливості для мобільності студентів і викладачів. Вона стала важливим кроком на шляху до впровадження європейських освітніх стандартів в Україні, що, в свою чергу, сприяло подальшому розвитку української вищої освіти.

COMENIUS – це ще одна освітня програма Європейського Союзу, яка була частиною загальної програми SOCRATES (1995–2006) і пізніше включена до Lifelong Learning Programme (LLP) (2007–2013). Вона спрямована на покращення якості освіти та зміцнення європейського виміру в системах загальної середньої освіти. Основна мета програми – підтримка співпраці між школами різних країн, підвищення професійного рівня вчителів та розвиток методів викладання [6].

Хоча Україна не є членом ЄС, вона мала можливість брати участь у деяких ініціативах COMENIUS. Українські школи отримували підтримку для впровадження нових навчальних методик, розширення міжнародної співпраці та підвищення рівня викладання іноземних мов. З 2014 року COMENIUS стала частиною нової програми Erasmus+, і Україна отримала ще більше можливостей для інтеграції в європейський освітній простір.

Наразі існує брак відкритої інформації про поточні та майбутні ініціативи, що обмежує можливості аналізу їхньої ефективності та впливу. Відсутність централізованої бази даних для пошуку проєктів за участю українських установ ускладнює моніторинг участі країни в програмах ЄС. Тому важливо запровадити механізми для раннього оголошення проєктів, регулярного обміну результатами та оцінки їхнього впливу, що

сприятиме подальшому розвитку міжнародної освітньої співпраці та розширенню можливостей для українських студентів і освітян.

Подальше розширення європейських освітніх програм в Україні має значний потенціал для забезпечення стійкості сектору вищої освіти. Важливою складовою цього процесу є не лише фінансова підтримка, а й ефективна координація між зацікавленими сторонами, що дозволить оптимізувати співпрацю, підвищити ефективність проєктів і сприяти їх довготривалому впливу. У поєднанні з міжнародною підтримкою та стратегічними партнерствами ці ініціативи сприятимуть формуванню конкурентоспроможної, інноваційної та інтегрованої у світову спільноту української системи освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Supporting the Ukrainian university sector. EUA Recommendation. European University Association. Belgium, 2023. P. 15.
2. DA VINCI UKRAINE. KSE Foundation. URL: https://foundation.kse.ua/projects/davinci/?fbclid=IwY2xjawJOu0lleHRuA2FlbQIxMAABHettNQVkXrhtWfEyOuJchAdJD-aJmNWz1skZqI9E5AjoMZ1Y8YQ9Zyb3Q_aem_Xu0kg0Givelm-4vVbQMlgg (дата звернення: 20.03.2025).
3. TEMPUS. National Tempus/Erasmus+ Office in Ukraine. URL: <https://www.tempus.org.ua/en/tempus.html> (дата звернення: 20.03.2025).
4. The Socrates Project. European University Association. URL: <https://studentengagement.ceu.edu/socrates-project> (дата звернення: 21.03.2025).
5. Action programme to promote foreign language competence in the European Community (LINGUA). European Commission. URL: <https://cordis.europa.eu/programme/id/ET-LINGUA> (дата звернення: 21.03.2025).
6. Ministry of Education, Youth and Sports of the Czech Republic. Programme Johannes Amos Comenius (2021–2027). 2022. №5. P. 81.

Турчина (Довбишук) Катерина Сергіївна
магістр 011

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІКИ ОБДАРОВАНОСТІ: ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ ДИС-СПЕКТРУ

Вступ

Дислексія традиційно є унікальною дисгармонією, що викликає труднощі читанням, проте насправді вона є лише частиною ширшого спектра когнітивних нейроособливостей, які впливають на навчальний процес. Загальна дислексія включає не лише дисгармонію читання, а й супутні труднощі, такі як дисграфія (дисгармонія письма), дискалькулія (труднощі з математичними операціями), дисаттеноморія (комплекс проблем з увагою та пам'яттю), дисорієнтація (труднощі орієнтації у просторі та тексті) та дисліводекстрія (дисгармонія розрізнення напрямків «ліво» і «право»).

Загальний підхід до роботи з дітьми з нейроунікальними особливостями має враховувати весь дис-спектр. Сучасна педагогіка обдарованості спрямована на адаптацію методик навчання для таких дітей, що дозволяє їм розкрити власний потенціал, незважаючи на труднощі у традиційних освітніх процесах. У цій статті розглянемо значущі аспекти дис-спектру, зокрема дисорієнтацію, дисліводекстрію та дисаттеноморію.

Дисорієнтація та її вплив на навчальний процес.

Слово «дисорієнтація» утворене від латинського dis- (дисгармонія) та orientatio (орієнтація, визначення місця у просторі). Таким чином, термін означає труднощі з орієнтацією в просторі та під час роботи з текстом чи числами.

Дисорієнтація — це унікальне сприйняття як фізичного простору, так і текстового середовища під час читання, письма та рахунку. Вона може проявлятися у вигляді:

- Пропуску рядків, речень, букв, цифр під час читання та письма.
- Труднощів у виконанні математичних обчислень через пропуск елементів задачі.
- Порушень розуміння та сприйняття напрямків у текстовій або числовій інформації.
- Труднощів у користуванні годинником, плануванні часу та оцінці часових інтервалів.

Освітні виклики та методи підтримки:

Дисорієнтація може значно ускладнювати навчальний процес, особливо у випадках, коли традиційні методи викладання не адаптовані до потреб таких учнів. Ефективними підходами можуть бути:

- Використання спеціальних лінійок або екранних фільтрів для полегшення стеження за текстом.
- Візуальні та тактильні підказки під час навчання математичних операцій.
- Розвиток навичок самоконтролю та управління часом через використання таймерів, календарів, нагадувань.

Дисліводекстрія: труднощі з орієнтацією у напрямках.

Термін «дисліводекстрія» утворений від латинських слів dis- (дисгармонія), laevus (лівий) і dexter (правий). Він описує труднощі у розрізненні понять "ліво" та "право".

Дисліводекстрія — це унікальна дисгармонія, що пов'язане з труднощами розрізнення та використання напрямків "ліво" і "право". Це може призводити до:

- Плуторини під час написання літер і цифр, особливо дзеркального відображення ("b" і "d", "3" і "E").

- Помилки у виконанні рухових завдань, що вимагають розуміння ліво-право (наприклад, слідування інструкціям типу "поверни ліворуч").

- Труднощі у геометричних завданнях, читанні карт і схем.

Педагогічні стратегії корекції для підтримки дітей із дисліводекстрією можуть бути ефективними такі методи:

- Використання кольорових міток для позначення лівої та правої сторони.

- Моторні вправи, які допомагають закріпити поняття ліво-право (наприклад, ігри з рухами, що асоціюються з певними напрямками).

- Візуальні схеми та мнемотехнічні прийоми для розпізнавання сторін.

Дисаттеноморія: поєднання труднощів уваги та пам'яті.

Термін «дисаттеноморія» складається з трьох частин:

- dis- (дисгармонія).

- attentio (увага, концентрація).

- memoria (пам'ять).

Це об'єднаний термін, що включає дві складові:

Дисаттенія — дисгармонія концентрації уваги.

Дисморія — труднощі із запам'ятовуванням інформації. Учні з дисаттеноморією можуть демонструвати:

- Високу здатність відволікатися та труднощі з фокусуванням на завданні протягом тривалого часу.

- Проблеми із запам'ятовуванням послідовності дій, правил або фактів.

- Труднощі у використанні отриманої інформації для вирішення завдань.

Адаптивні підходи в навчанні для ефективного навчання таких учнів важливо використовувати:

- Дроблення завдань на менші кроки та поступове ускладнення матеріалу.

- Використання асоціативних та візуальних методів запам'ятовування.

- Введення елементів гри, інтерактивних технологій та частих змін діяльності для підтримки уваги.

Висновки

Дис-спектр охоплює широкий діапазон труднощів, які можуть впливати на навчання дитини. Важливо не сприймати їх як перешкоду, а розглядати як особливість, що потребує індивідуального підходу. Сучасна педагогіка обдарованості має на меті адаптацію навчального середовища, щоб діти з дис-спектром могли розвивати свої здібності на рівні зі своїми однолітками.

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Мацібора А.М.

магістрант, 1 рік навчання

спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»

Науковий керівник: Сільвестрова О.Ю.

доцент кафедри соціогуманітарних технологій,

Луцький національний технічний університет

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС: ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ

Європейська інтеграція стала свідомим вибором українського суспільства, визначальним напрямом розвитку держави та ключовою стратегічною метою. Це прагнення було підтвержене подіями Революції Гідності й закріплене в Конституції України.

Зближення з Європейським Союзом відкриває перед Україною можливості для динамічного розвитку, впровадження передових світових практик та підвищення рівня життя громадян. За останні роки країна здійснила суттєвий поступ у наближенні до європейських стандартів, а після укладення Угоди про асоціацію з ЄС розпочався якісно новий етап інтеграції. Водночас остаточною метою цього процесу — повноправне членство в Європейському Союзі, що передбачає виконання визначених критеріїв та зобов'язань.

Процес впровадження норм європейського права в національну правову систему є унікальним для кожної держави та супроводжується низкою викликів. Це питання активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Зокрема, К. Ленартс, Л. Дірк і П. Акалійський аналізують загальні принципи інтеграції та шукають універсальні підходи, які можуть бути застосовані в різних країнах. Водночас Т. Їлдиз, Д. Фіютт та О. Мальцев досліджують, наскільки Україна здатна реалізувати євроорієнтований курс в умовах воєнного стану. Вони зазначають, що за своїми соціальними, культурними та економічними параметрами наша держава вже значною мірою залучена в західний юридичний простір, однак для офіційного завершення цього процесу необхідно виконати низку формальних вимог, зокрема внести суттєві зміни до національного законодавства.

Питання адаптації національного законодавства до правової системи ЄС усе ще недостатньо висвітлене в наукових дослідженнях, оскільки є надзвичайно динамічним і складним [1]. Зокрема, бракує ґрунтовного аналізу ключових законодавчих актів, що регулюють імплементаційні процеси, а також системного розгляду перешкод, які ускладнюють реформування наявних норм.

С. М. Кустова зазначає, що потенційно інтеграція може здійснюватися різними шляхами: інкорпорацією (відтворення норм без змін), трансформацією (з урахуванням національного контексту) або прийомом (дослівне відтворення) [2, с. 7]. Визначальним документом у цьому процесі є Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16 серпня 1999 року. Згідно з Концепцією, Н. О. Пархоменко визначає кілька ключових етапів

адаптації національного законодавства та створення правових норм: 1) ідентифікація відповідних актів *acquis communautaire* у відповідних сферах; 2) переклад цих актів на українську мову, що регулюється Постановою КМУ № 451-2023-п; 3) порівняння правових норм України та ЄС для виявлення відмінностей; 4) розробка рекомендацій для гармонізації законодавства; 5) оцінка потенційних економічних, соціальних та політичних наслідків змін; 6) підготовка та прийняття необхідних законопроектів; 7) моніторинг виконання законодавства в Україні [3, с. 4].

Ще однією фундаментальною правовою основою гармонізації вищезазначених процесів виступає Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, підписана у 2014 році. Вона регламентує реформи в низці стратегічних галузей, серед яких енергетика, транспорт, екологічна політика, соціальна сфера та промисловість. Одним із ключових аспектів Угоди є створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, що відкриває Україні доступ до ринків ЄС і сприяє інтеграції економіки країни в європейський простір. Згідно з документом, процес гармонізації національного законодавства базується на чотирьох ключових принципах:

- Принцип відповідності – українські нормативні акти повинні бути сумісні з актами ЄС, такими як регламенти та директиви. Оскільки в Україні вони не мають прямої дії, для їх імплементації необхідно ухвалювати спеціальні закони або скасовувати суперечливі норми.
- Принцип добровільного наближення – окрім обов'язкових змін, Україна має можливість добровільно імплементувати акти ЄС, що не передбачені Угодою про асоціацію, зважаючи на змінний характер європейського права.
- Принцип узгодженості термінології – оскільки акти ЄС мають особливу структуру та термінологію, їх адаптація вимагає точного узгодження юридичних термінів з європейськими стандартами.
- Принцип повноти – при розробці нових правових норм потрібно враховувати не тільки законодавчі акти ЄС, але й прецедентне право.

Незважаючи на розроблені механізми для адаптації, існують суттєві перешкоди, що уповільнюють процес гармонізації національного законодавства з нормами ЄС. І. В. Яковюк вважає, що однією з основних проблем є відсутність єдиного нормативно-правового акту, який би цілісно регулював імплементацію європейського законодавства в Україні. Це створює нестабільність і неузгодженість правових норм, а також призводить до значних розбіжностей між українським законодавством та європейськими актами [4, с. 10]. Важливу роль відіграють також різниці в кадрових підходах і розриви в історичному та культурному розвитку правових систем.

Високий рівень корупції, низький рівень знання європейського права та недостатнє володіння іноземними мовами серед державних службовців також є значними перешкодами. Через відсутність чіткого тлумачення актів ЄС, відповідно до яких має адаптуватися українське законодавство, часто не враховуються національні особливості правотворчості, методи прийняття нормативно-правових актів, а також мотивація їх ухвалення та механізми реалізації.

Крім того, Європейський Союз постійно здійснює моніторинг процесу реформ в Україні та оцінює ступінь відповідності європейським стандартам. Успішна адаптація залежить не лише від ухвалення змін у законодавстві, а й від їх належного виконання, що

потребує політичної волі, відповідного кадрового потенціалу та послідовної реалізації. Саме тому серед додаткових чинників ускладнення цих процесів можна виділити:

- повільне ухвалення нормативно-правових актів;
- відсутність належної інформації для громадськості про результати євроінтеграційних процесів.
- агресія з боку Росії, яка дестабілізує процеси євроінтеграції;
- недостатній інституційний потенціал органів державної влади;
- неефективне проведення судової реформи;
- домінування політичних інтересів над принципами верховенства права.

Проблеми впровадження законодавства ЄС можна поділити на об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні чинники, такі як війна та глобальні економічні труднощі, не залежать від політичної волі України, в той час як суб'єктивні, включаючи політичну нестабільність, недостатню координацію та низьку якість правозастосування, можуть бути вирішені через ефективні реформи та управлінські рішення. Основними напрямками вирішення цих проблем, на нашу думку, є:

- адаптація менталітету громадян до європейських стандартів;
- розробка правових норм, що гармонізують українське законодавство з європейським досвідом;
- активізація співпраці з ЄС, зокрема через залучення іноземних експертів;
- створення спільного українсько-європейського юридичного глосарію для уніфікації термінології;
- використання технічної допомоги ЄС для прискорення адаптації законодавства.

Незважаючи на труднощі, Україна вже досягла значного прогресу в адаптації законодавства у таких сферах, як конкуренція, митне регулювання, інтелектуальна власність, технічні стандарти тощо. Проте подальший розвиток цього процесу вимагає вдосконалення механізмів імплементації та контролю, підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейського права і забезпечення узгодженості рішень. Це сприятиме не лише інтеграції України до правового простору ЄС, але й зміцненню загальних демократичних інститутів та верховенства права в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

---

1. Lokshyna I. Harmonization of the Ukrainian legislation with the legislation of the European Union with regard to trade defence. *Studia Iuridica*, 2019. P. 174 –188.
2. Кустова С.М. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС: процеси, виклики та кращі практики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 3. С. 19.
3. Parkhomenko N., Podorozhna T., Tarakhonych T., Husarev S., Biloskurska, O. Implementation of the association agreement with the EU by adapting Ukrainian legislation to EU law. *Social and Legal Studios*, 2024. 7(1). P. 184 – 193.
4. Яковюк І. В. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Державознавство*. 2004. № 3. С. 35 – 42.

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Чехонадська Лариса Денисівна,
студентка 4-го курсу гр. СІ-21-1,
Белей Оксана Ігорівна1, Штаср Лідія Омелянівна2
к.т.н., доцент,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу1,2
Безгачнюк Юрій Володимирович,
керівник центру розвитку талантів компанії SoftServe
по Івано-Франківській і Закарпатській областях

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБЛЕННЯ СТРУКТУРНОЇ СХЕМИ ОСВІТЛЕННЯ ТОРГІВЕЛЬНИХ ВІТРИН

Практичне використання розроблення структурної схеми для освітлення вітрин у торгових сферах є ключовим для створення привабливого та ефективного торгового простору та дає можливість краще підібрати, як апаратне, так і програмне забезпечення для реалізації автоматизованої системи освітлення [1,2].

Основний принцип роботи, який буде закладений у розроблення структурної схеми освітлення торговельних вітрин: товари у вітрині повинні бути автоматично освітлені з використанням чотирьох різних систем освітлення:

1. для денного освітлення;
2. для вечірнього;
3. для нічного часу (мінімальне освітлення) ;
4. для виділення окремих товарів/ світлові плями (реклама, знижки, акції).

Основні компоненти апаратного забезпечення та їхні позначення на структурній схемі включатимуть:

- П – сутінкове реле;
- ІЗ – тестовий вимикач;
- І4 – сигналізатор переміщень;
- Q1 – група джерел світла 1;
- Q2 – група джерел світла 2;
- Q3 – група джерел світла 3(мінімальне освітлення);
- Q4 – група джерел світла 4 (світлові плями).

Переваги розроблення структурної схеми освітлення:

- дозволяє знизити витрати на електроенергію та допомагає автоматизувати роботу освітлення;
- підкреслює текстуру, форму та кольори продукції та підвищує їхню видимість;
- рівномірний розподіл світла запобігає надмірному навантаженню на зір;
- уникнення надмірних відблисків забезпечує комфортне сприйняття товарів.
-

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. LED STORY. (03.01.2023). Як освітлення магазину впливає на прийняття рішення про покупку. Отримано з <https://led-story.ua/jak-osvitlennja-magazinu-vpliva-na-prodazhi/>
2. Наумчук, О. М. (2023). Методичні вказівки до виконання практичних робіт з навчальної дисципліни «Проектування систем автоматизації» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Робототехніка та штучний інтелект» спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» денної і заочної форм навчання. Національний університет водного господарства та природокористування. <https://ep3.nuwm.edu.ua/26311/1/04-03-325%D0%9C.pdf>

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

Герич Вадим Юрійович

аспірант 3-го курсу

*факультету математики та цифрових технологій
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”*

ПОРІВНЯННЯ МЕТОДІВ НОРМАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ЧАСОВИХ РЯДІВ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА ОБМЕЖЕННЯ У КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВИХ ДАНИХ

Обробка часових рядів є важливим завданням у багатьох сферах: фінансовому аналізі, біомедичних дослідженнях, кліматології тощо. Одним із ключових кроків підготовки даних є нормалізація, яка допомагає зробити ряди зіставними, покращити продуктивність алгоритмів машинного навчання та інтерпретованість аналізу.

Фінансові дані, в контексті яких розглядатимуться методи нормалізації, мають кілька специфічних властивостей, таких як:

- Тренд: фінансові дані часто мають виражений довгостроковий тренд, що може впливати на якість нормалізації.
- Перепродажність/перепродаж: ринки можуть показувати циклічні коливання (періодичність), що важливо для збереження цих коливань під час нормалізації.
- Шум: фінансові дані дуже шумні, тому нормалізація повинна мати здатність фільтрувати шум та зберігати важливі сигнали.
- Асиметричність: деякі фінансові серії можуть бути асиметричними, з різними відносинами між цінами закриття та відкриття, а також хвостами свічок.

Розглянемо п'ять поширених методів нормалізації та їхні формули. Також перерахуємо їх переваги та недоліки з урахуванням властивостей фінансових даних.

1. Мін–макс нормалізація

Один із найпопулярніших методів, що масштабує дані у заданий діапазон $[a, b]$:

$$X' = a + \frac{(X - X_{\min})(b - a)}{X_{\max} - X_{\min}}$$

де X – початкове значення, $X_{\min}$, $X_{\max}$ – мінімальне та максимальне значення в у вибірці, а та b – бажані межі нормалізованих значень (зазвичай 0 та 1 відповідно), X' – нормалізоване значення.

Переваги:

- Простота реалізації
- Збереження пропорцій даних

Недоліки:

- Висока чутливість до викидів
- Зміщення масштабу попередніх значень при з'явленні нових екстремальних значень

2. Z-нормалізація (стандартизація)

Приводить дані до стандартного вигляду з середнім 0 і стандартним відхиленням 1:

$$X' = \frac{X - \mu}{\sigma}$$

де μ – середнє значення всіх елементів ряду, σ – стандартне відхилення.

Переваги:

- Корисна для методів, що передбачають нормальний розподіл
- Зменшує вплив масштабних відмінностей у даних

Недоліки:

- Не підходить для рядів з нестационарними середніми
3. Логарифмічна трансформація

Використовується для даних зі значним діапазоном значень:

$$X' = \log(X + c)$$

де c – константа для уникнення логарифма від нуля.

Переваги:

- Зменшує асиметрію розподілу
- Підходить для фінансових даних (ціни, обсяги торгів)

Недоліки:

- Непридатна для нульових або від'ємних значень

4. Рангове масштабування

Перетворює значення в їхні рангові еквіваленти:

$$X' = \frac{\text{ранг}(X)}{n}$$

де n – кількість елементів у вибірці.

Переваги:

- Стійкість до викидів
- Підходить для довільних розподілів

Недоліки:

- Втрачає абсолютні значення даних

5. Відхилення від ковзного середнього

Допомагає виділити короткострокові відхилення:

$$X' = X - \text{SMA}(X, w)$$

де $\text{SMA}(X, w)$ – ковзне середнє з вікном w .

Переваги:

- Підходить для виявлення аномалій
- Видаляє тренд

Недоліки:

- Втрачається абсолютний рівень ряду

ВИСНОВКИ

Жоден метод нормалізації не є універсальним. Вибір залежить від характеристик ряду та цілей аналізу:

- Мін–макс нормалізація підходить для алгоритмів, чутливих до масштабу.
- Z-нормалізація ефективна для стаціонарних рядів.
- Логарифмічна трансформація зменшує дисбаланс між великими та малими значеннями.
- Рангове масштабування є стійким до викидів.
- Відхилення від ковзного середнього допомагає виділити короткострокові зміни.

Правильний вибір методу покращує точність аналізу та якість прогнозування часових рядів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

---

1. Герич В.Ю., Ніколенко В.В., Копча-Горячкіна Г.Е. (2024). Прогнозування динамічних рядів за допомогою моделей японських свічок першого порядку // Наука і техніка сьогодні. – 2024. - №7(35). – С.1019-1031.
2. Міца О.В., Лавер В.О. Системний аналіз : навчально-методичний посібник. Ужгород: ПП «АУТДОР - ШАРК», 2021. 63 с.
3. Берзлев, О. Ю. Багаторівневі адаптивні моделі у задачах передбачування / О. Ю. Берзлев, М. М. Маляр, В. В. Ніколенко / Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Математика і інформатика / гол. ред. П.М. Гудивок. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. – Вип.19. – С. 4–10.
4. Багаторівневі алгоритми прогнозування / В.В. Ніколенко / Матеріали VI-ї міжнародної школи-семінару «Теорія прийняття рішень», Ужгород, УжНУ, 2012. – С. 211-213.

Людвіг Людвігович Горей

*аспірант кафедри алгебри та диференціальних рівнянь
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Іван Іванович Маргітич

*аспірант кафедри теорії ймовірностей і математичного аналізу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАДАЧІ КОШІ ДЛЯ ГІПЕРБОЛІЧНОГО РІВНЯННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ ФІЗИКИ З ВИПАДКОВОЮ ПРАВОЮ ЧАСТИНОЮ

Задачі математичної фізики, що містять випадкові фактори, регулярно виникають у різних сферах науки і техніки. Оскільки природа цих факторів може бути різноманітною, виникає необхідність у детальному аналізі, який враховує ймовірнісні аспекти таких задач.

Перші систематичні дослідження задач математичної фізики з початковими випадковими умовами були започатковані Кампе де Фер'є у 1964 році. У своїх працях він обґрунтував важливість цього напрямку та продемонстрував, що застосування методів теорії ймовірностей дозволяє отримати глибші та більш змістовні результати, ніж використання лише класичних підходів математичної фізики. Інтенсивні дослідження у цій галузі проводилися київськими математиками, зокрема Ю. В. Козаченком та його учнями, а також В. В. Булдігіним. Вони запропонували новий метод, що базується на аналізі умов збіжності функціональних рядів за ймовірністю в різних нормах і дослідженні швидкості цієї збіжності. Це дало можливість обґрунтувати застосування методу Фур'є до гіперболічних рівнянь і дослідити певні властивості їхніх розв'язків.

На численних конференціях, присвячених цій тематиці, неодноразово наголошувалося на доцільності подібних досліджень. Зокрема, рівняння гіперболічного типу з випадковими факторами є однією з фундаментальних задач математичної фізики, що має широке застосування в різних галузях науки та техніки. Дослідження таких рівнянь є важливим напрямом, оскільки багато фізичних процесів, що описуються гіперболічними рівняннями, містять елементи випадковості, спричинені природними або техногенними чинниками.

Значущість цієї теми обумовлена її розташуванням на стику двох ключових розділів сучасної математики: рівнянь математичної фізики та теорії випадкових процесів. З одного боку, рівняння математичної фізики дозволяють моделювати хвильові процеси, коливання та інші динамічні явища, а з іншого – випадкові фактори враховують стохастичну природу реальних систем, що піддаються впливу невизначеностей.

В роботі розглядається задача Коші для гіперболічного рівняння

$$u_{tt} = a^2 u_{xx} + cu + \xi(x, t), \quad -\infty < x < +\infty, \quad t > 0,$$
$$u(x, 0) = 0, \quad u_t(x, 0) = 0, \quad -\infty < x < +\infty.$$

Нехай $\xi(x, t)$, $-\infty < x < +\infty$ – вибірково неперервне з ймовірністю одиниця випадкове поле з простору $Sub_{\varphi}(\Omega)$, $E\xi(x, t) = 0$, $(E\xi(x, t))^2 < \infty$.

Застосовуючи до правої та лівої частини рівняння, перетворення Фур'є, отримаємо, що незалежно від того чи права частина є детермінованою чи випадковою, розв'язок даної задачі має вигляд:

$$u(x, t) = \frac{1}{2a} \int_0^t d\tau \int_{x-a(t-\tau)}^{x+a(t-\tau)} \xi(\lambda, \tau) I_0 \left(c \sqrt{(t-\tau)^2 - \frac{(x-\lambda)^2}{a^s}} \right) d\lambda,$$

де I_0 – функція Бесселя.

Для даної задачі знайдено умови існування з імовірністю одиниця класичного розв'язку, а також знайдено оцінки для розподілу супремуму розв'язку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Anna Slyvka-Tylyshchak and Mykhailo Mykhasiuk Cauchy Problem for the Equation of String Oscillations on a Plane with Random Factors from the Orlicz Space}, Book chapter In: Stochastic Processes: Fundamentals and Emerging Applications Ed. by Mikhail Moklyachuk, pp. 453–479, New York, NY: Nova Science Publishers, 530 p. 2023.

Заболотна Анна Володимирівна

*бакалавр, IV рік навчання,
спеціальність «Статистика»*

Послайко Надія Іванівна

*кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри статистики й теорії ймовірностей
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

НАБЛИЖЕНЕ ОБЧИСЛЕННЯ КРАТНИХ ІНТЕГРАЛІВ МЕТОДОМ СТАТИСТИЧНИХ ВИПРОБУВАНЬ

Кратні інтеграли і пов'язані з ними поняття широко використовуються при розв'язанні конкретних прикладних задач. Вони, наприклад, знаходять безпосереднє застосування в математичній фізиці, зокрема, в теорії поля. У випадку коли підінтегральні функції такі, що первісні для них не є елементарними, або навіть є елементарними, але вигляд підінтегральної функції є досить складним, застосовують наближене обчислення інтегралів.

Один із підходів до наближеного обчислення інтегралів дає математичний аналіз – за означенням, інтеграл представляє собою границю інтегральних сум, тобто значення інтегралу можна наближено замінити інтегральною сумою.

Побудова інтегральних сум пов'язана з так званим методом вичерпування, поява якого, як і витoki інтегрального числення, відносяться до античного періоду розвитку математики. Цей метод був розроблений математиками Древньої Греції. Він виник при розв'язанні задач на обчислення площ плоских фігур і поверхонь, об'ємів тіл, деяких задач статистики і гідродинаміки. Метод вичерпування базується на апроксимації розглядуваних об'єктів ступінчастими фігурами або тілами, складеними з найпростіших фігур або просторових тіл (прямокутників, паралелепіпедів, циліндрів і т. і.).

Розглянемо інтеграл кратності m :

$$\int_D f(\bar{x}) d\bar{x}, \quad (1)$$

де область інтегрування D є підмножиною R^m , $\bar{x} = (x_1, \dots, x_m)$. Припустимо, що підінтегральна функція $f(\bar{x})$ є обмеженою та інтегрованою на D .

Розіб'ємо область D рівномірно на n частин $D_1, \dots, D_n$. Виберемо точки $\bar{\xi}_i \in D_i$ ($\bar{\xi}_i = (\xi_{i1}, \dots, \xi_{im})$), $i = \overline{1; n}$ і побудуємо інтегральну суму

$$\sum_{i=1}^n f(\bar{\xi}_i) \cdot \mu(D_i),$$

де $\mu(D_i)$ – міра Лебега D_i . Тоді

$$\int_D f(\bar{x})d\bar{x} \approx \sum_{i=1}^n f(\bar{\xi}_i) \cdot \mu(D_i). \quad (2)$$

Доведено [1], що точність наближення (2) інтегралу (1) за допомогою інтегральних сум має порядок десь $n^{-\frac{1}{m}}$, якщо $f(\bar{x})$ гладка, має обмежену похідну. Що це означає? Якщо треба порахувати інтеграл з точністю ε , то треба взяти приблизно ε^{-m} точок ($n \approx \varepsilon^{-m}$). Наприклад, якщо взяти десятикратний інтеграл ($m=10$) і $\varepsilon = 0,01$, то отримаємо $n \approx 10^{20}$. Тобто, щоб досягти порівняно невеликої точності ($\varepsilon = 0,01$), треба здійснити величезне, астрономічне число операцій (навіть при наявності сучасної обчислювальної техніки на це піде дуже багато часу). Це є проявом так званого «прокляття розмірності»: для високої точності при великій розмірності число операцій зростає експоненційно.

В таких ситуаціях на допомогу приходить теорія ймовірностей та математична статистика, а саме закон великих чисел і метод статистичних випробувань (метод Монте-Карло). Інтеграл (1) можна записати у вигляді:

$$\int_D f(\bar{x})d\bar{x} = \mu(D) \int_D f(\bar{x}) \frac{d\bar{x}}{\mu(D)} = \mu(D) \cdot Mf(\bar{\xi}),$$

де $\mu(D)$ – міра Лебега D , $\frac{1}{\mu(D)}$ – щільність вектора з рівномірним розподілом на множині D , $Mf(\bar{\xi})$ – математичне сподівання функції від випадкового вектора $\bar{\xi}$. На основі закону великих чисел $Mf(\bar{\xi})$ наближено дорівнює:

$$Mf(\bar{\xi}) \approx \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n f(\bar{\xi}_i),$$

де $\bar{\xi}_i$ $i = \overline{1; n}$ – незалежні випадкові вектори, рівномірно розподілені на D .

Таким чином, для інтеграла (1) маємо наступне наближення:

$$\int_D f(\bar{x})d\bar{x} \approx \frac{\mu(D)}{n} \cdot \sum_{i=1}^n f(\bar{\xi}_i). \quad (3)$$

З центральної граничної теореми теорії ймовірностей випливає, що точність оцінювання інтеграла (1) за допомогою співвідношення (3) має порядок $\frac{1}{\sqrt{n}}$ і не залежить від кратності інтеграла. Якщо потрібна точність, наприклад, $\varepsilon = 0,01$, то треба зробити 10^4 операцій, а не 10^{20} , як при наближенні (2). Точність наближення (3)

можна покращити до $\frac{1}{n}$, якщо при розіграші використовувати не випадкові числа, а псевдовипадкові числа, а також існує багато інших методів покращення точності оцінки інтеграла і швидкості збіжності [2,3].

У роботі розроблене програмне забезпечення на мові програмування R для наближеного обчислення подвійних та потрійних інтегралів по обмежених областях на основі методу Монте-Карло, а також наведений приклад застосування методу Монте-Карло для обчислення інтегралу по необмеженій області. В залежності від того, наскільки складно влаштована область інтегрування, використовувались різні підходи до наближеного обчислення інтегралів. У випадку, коли моделюючі формули для розіграшу компонент вектора $\bar{\xi}$ виписати не складно, і не складно знайти міру області по якій береться інтеграл, то проводиться безпосередній розіграш $\bar{\xi}_i, i = \overline{1; n}$ і обчислення виразу в правій частині співвідношення (3). В протилежному випадку використовувався так званий геометричний метод Монте-Карло. Область інтегрування D оточувалась більшою множиною B , міру якої не складно знайти (наприклад, прямокутним паралелепіпедом) і інтеграл (1) представлявся у вигляді:

$$\int_D f(\bar{x}) d\bar{x} = \int_B f(\bar{x}) I_D(\bar{x}) d\bar{x},$$

де $I_D(\bar{x})$ – індикатор множини D .

Приклад:

Обчислити інтеграл

$$I = \iint_G e^{-x^2+2xy-y^2} dy dx \quad (4)$$

по області G , де $G: 1 \leq x \leq 2, y \geq 0$.

Розв'язання

Значення інтегралу (4), що отримане методами математичного аналізу (позначимо його I_1), наближено дорівнює:

$$I_1 = \int_1^2 dx \int_0^{+\infty} e^{-x^2+2xy-y^2} dy = \\ = -\frac{\sqrt{\pi} \operatorname{erf}(1)}{2} + \frac{\sqrt{\pi}}{2} - \frac{e^{-1}}{2} + \sqrt{\pi} \operatorname{erf}(2) + \frac{e^{-4}}{2} \approx 1,728783673.$$

Обчислимо інтеграл ще методом Монте-Карло, введемо до розгляду щільність розподілу двох випадкових величин ξ та η , область допустимих значень щільності співпадає з областю інтегрування:

$$f_{\xi,\eta}(x,y) = \begin{cases} x \cdot e^{-xy}, & \text{при } y \geq 0 \text{ та } 1 \leq x \leq 2, \\ 0, & \text{у супротивному випадку.} \end{cases}$$

Очевидно, що випадкові величини ξ та η залежні. Для виведення моделюючих формул для ξ та η скористаємося теоремою.

Теорема Нехай

$$F_1(x) = P\{\xi < x\} = \int_{-\infty}^x \int_{-\infty}^{+\infty} f(u,v) dudv,$$

$$F_2(x, y) = P\{\eta < y|x\} = \frac{\int_{-\infty}^y f(v)dv}{\int_{-\infty}^{+\infty} f(v)dv}.$$

Тоді величини ξ та η , що є розв'язком послідовності рівнянь:

$$\begin{aligned} F_1(x) &= R_1, \\ F_2(x, y) &= R_2, \end{aligned}$$

мають сумісну функцію розподілу $F(x, y)$.

На основі вищенаведеної теореми можемо показати, що функція розподілу $F_\xi(x) = x - 1$, де $1 \leq x \leq 2$, тому моделююча формула набуває вигляду

$$x = R_1 + 1.$$

Умовна функція розподілу η в припущенні, що ξ набула значення x дорівнює: $F_\eta(y/x) = 1 - e^{-xy}$, моделююча формула для η має вигляд:

$$y = -\frac{1}{x} \ln(1 - R_2), \text{ остаточно } y = -\frac{1}{(R_1+1)} \ln(1 - R_2).$$

Як бачимо, перша компонента вектора має рівномірний розподіл в інтервалі $[1;2]$, а друга – показниковий з параметром x .

Представимо інтеграл (4) у вигляді (позначимо його I_2):

$$I_2 = \iint_G \frac{e^{-(x-y)^2}}{x \cdot e^{-xy}} \cdot x \cdot e^{-xy} dy dx = M \left(\frac{e^{-(\xi-\eta)^2 + \xi\eta}}{\xi} \right).$$

Оцінка математичного сподівання на основі закону великих чисел має вигляд:

$$I_2 = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \frac{e^{-(\xi_j - \eta_j)^2 + \xi_j \eta_j}}{\xi_j}.$$

Оцінка інтегралу на основі методу Монте-Карло обчислювалась на мові програмування R. Далі наведені результати виконання програмного коду.

```
> # Результати:
> cat(sprintf("оцінка I2 для N = %d: %.9f\n", N, integral))
оцінка I2 для N = 1000: 1.719267532
```

При кількості симуляцій $N=1000$ метод Монте-Карло дає наступну оцінку значення інтегралу $I_2 \approx 1.719267532$, оцінка дуже близька до оцінки значення інтегралу методом математичного аналізу $I_1 = 1.728784$. Вони відрізняються менше ніж на 1%, а саме на 0,55047%, що свідчить про високу точність наближеного обчислення при $N=1000$ за методом Монте-Карло.

Поряд з методами Монте-Карло, які дають оцінку збіжності порядку $1/\sqrt{n}$, широкої популярності набули методи квазі-Монте-Карло, які дають оцінку збіжності $1/n$. Вони широко застосовуються в області математичних фінансів і фінансових обчислень, де використовуються багатомірні інтеграли.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мусіяка В.Г. Основи числових методів. Дніпро: ЛІРА, –2017. 256 с.
2. Гончаров С.В. Конспект лекцій із статистичного моделювання. Дніпро: Вид-во «Імпакт»– 2018. 44 с.
3. Кособуцький П.С., Лобур М.В. Статистичне моделювання. Навчальний посібник. Львів: Вид-во Львівської політехніки, –2013. 328с.

Анна ШЕВЧЕНКО

здобувач вищої освіти за

спеціальністю 112 Статистика

Науковий керівник: Євген КАРНАУХ,

кандидат фізико-математичних наук, доцент

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

БАЙЄСІВСЬКА РЕГРЕСІЙНА МОДЕЛЬ ЗАЛЕЖНОСТІ ЦІНИ ВІД ЯКОСТІ ТЕКСТИЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Вступ. У перекладі з французької «tricots» означає в'язане полотно. Трикотаж – це м'яке та еластичне полотно, яке в своєму складі може мати синтетичні, бавовняні, шерстяні та шовкові волокна. Основою полотна є пряжа та нитки, які поєднані між собою спеціальною прядильною машиною. Загальну класифікацію трикотажу здійснюють залежно від способу переплетіння петель. Зокрема, виділяють дві групи: поперечно-в'язаний та осново-в'язальний. Поперечно-в'язаний трикотаж ще називають кулірним. Його основою є нитка із прямими петлями, які розпускаються як по горизонталі, так і по вертикалі. До кулірного трикотажу відносять: інтерлок, рібана, кулірне полотно, кашкорсе, футер та двонитка.

На сучасному промисловому ринку розрізняють три основні види якості трикотажних тканин: пенсьє, карде, опенед. Тканина пенсьє має найдовші трикотажні нитки, які шліфують на спеціальному обладнанні так, щоб вони були максимально тонкими та міцними. Особлива технологія ткацтва тканини дозволяє уникнути вузлів та нерівностей полотна [1]. Тканина карде виготовляється з кардних волокон. Довжина трикотажної нитки від 27 до 35 мм. Волокна мають певну шорсткість та майже непримітний ворс, порівняно з ідеально гладкою поверхнею волокна якості пенсьє. Тканину опенед виготовляють з найкоротших волокон від 20 до 27 мм, які залишаються після обробки пенсьє та карде. Волокна товсті, пухкі та ворсисті. Під час експлуатації тканина може витягуватись, змінювати форму.

Рівень відповідності типу тканини попередньо визначеним специфікаціям формує основу користувацького досвіду щодо одяжі, пошитої з такої тканини. Тип якості тканини тісно пов'язаний з надійністю, довговічністю, зручністю та естетичними особливостями трикотажної продукції, а значить, є одним з основних факторів, що визначають її вартість. Вивчення залежності ціни від якості дозволяє виявити особливості ціноутворення для даної продукції.

Опис початкових даних. Для аналізу були використані дані компанії «Ваші тканини» за період з 27.08.2022 - 30.09.2024 (початкові 5 рядків наведено в табл. 1). Загалом до аналізу включено 73 записи щодо закупленої продукції. Ціни розраховані за 1 кг з урахуванням індексу інфляції. Порожні записи в колонці Тип якості відповідають певним типам полотна, для яких якість не зазначається.

Таблиця 1.

Початкові дані

Дата <i>date</i>	Ціна за 1 кг <i>price</i>	Тип якості <i>quality</i>	Тип полотна <i>canvas</i>	Вміст бавовни (у відсотках) <i>cotton</i>	Вміст поліестеру (у відсотках) <i>polyester</i>	Вміст еластану (у відсотках) <i>elastane</i>	Країна виробника <i>manufacturer</i>
27.08.22	237,18	Опенед	Тринитка	60	40	0	Нідерланди
27.08.22	372,70		Велюр	80	20	0	Нідерланди
30.08.22	411,41	Пеньє	Тринитка	85	15	0	Нідерланди
30.08.22	387,22	Карде	Стрейч кулір	95	0	5	Польща
05.09.22	367,41	Карде	Стрейч кулір	95	0	5	Україна
...	...	...	...	...	...	...	...

Початковий аналіз даних вказує, що ціна за 1 кг для окремих типів полотна може коливатись доволі у великому діапазоні (див. рис. 1 (а)). Середні ціни вищі для тканин вищої якості, хоча є окремі полотна якості карде вартістю нижчою за полотна якості опенед (див. рис. 1 (б)). Розподіл цін залежно від країни виробника подані на рис. 1 (в).

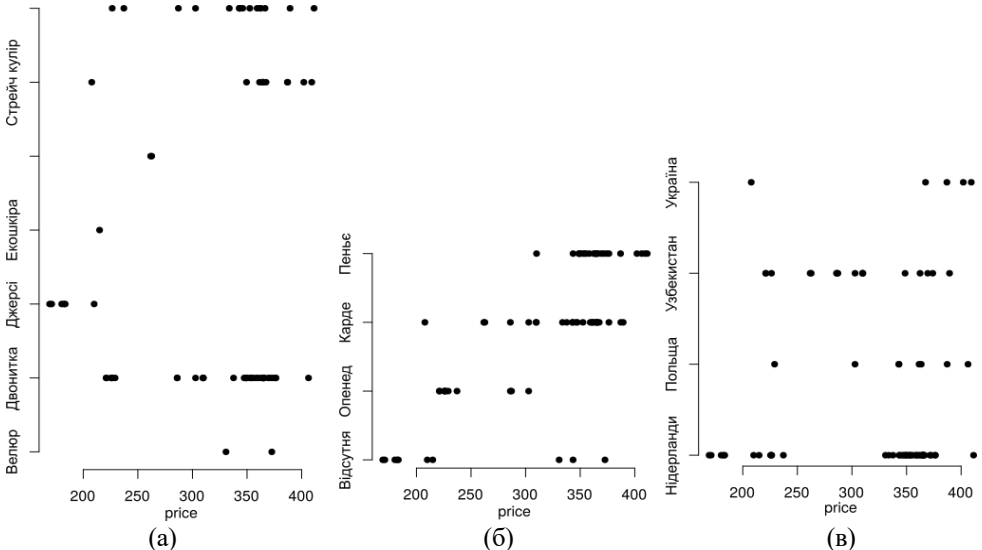

Рис. 1: Графік залежності ціни від типу полотна (а), типу якості (б), та країни виробника (в)

Відмітимо, що полотна, для яких якість не вказується, в основному складаються лише з поліестеру і відповідно мають низьку середню ціну, проте зустрічаються полотна без якості з високим вмістом бавовни і відповідно достатньо великою ціною (див. рис. 2). Оскільки вміст бавовни для розглядуваних тканин майже повністю визначає вміст

поліестеру (еластан якщо і присутній, його частка не значна), в подальшому склад тканин характеризуємо лише вмістом бавовни.

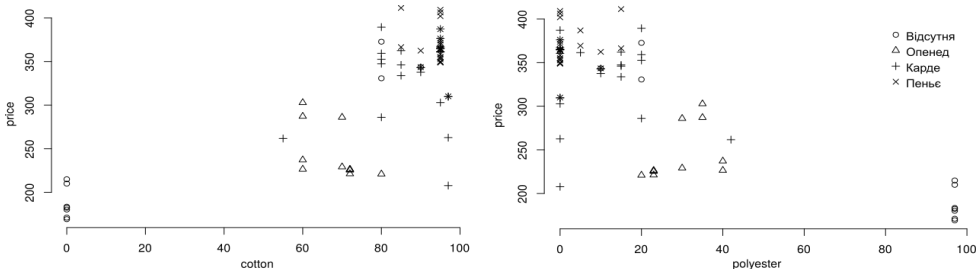

Рис. 2: Графік залежності ціни тканини від її складу з урахуванням типу якості

Тканини різних країн виробників в наборі даних представлені неоднорідно (див. рис. 3, графік зліва), при чому тканини, для яких якість не визначають, представлені лише однією країною — Нідерланди. Тільки тринитка зустрічається в тканинах усіх типів якості (рис. 3, графік справа).

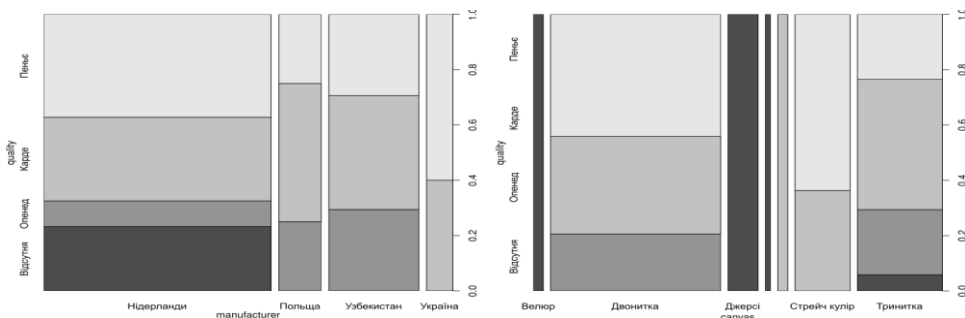

Рис. 3: Графік частот варіантів типу якості та країни виробника (зліва) та типу якості і типу полотна (справа)

Метод дослідження. Для аналізу залежності ціни за 1 кг від типу якості були використані методи байєсівського регресійного аналізу. Зокрема, була розглянута лінійна нормальна модель з правдоподібністю виду

$$p(y|X, \theta) \propto \sigma^{-n} \exp \left\{ -\frac{1}{2\sigma^2} (y - X\beta)^T (y - X\beta) \right\},$$

де $\theta = (\beta_0, \dots, \beta_k, \sigma)$ – вектор параметрів впливу факторів та стандартного відхилення помилки моделі, X – матриця значень факторів, а y – вектор значень ціни (див. [2, Chapter 14]). Апріорний розподіл $p(\theta)$ визначений так. Для параметрів $\beta_i, i = 1, \dots, k$, використовуємо нормальний розподіл із середнім 0 та стандартним відхиленням $2.5 \text{sd}(y)/\text{sd}(x_k)$. Апріорний розподіл для очікуваного значення y за фіксованих значень факторів x_k відповідно до їх вибірових середніх – нормальний з середнім $\bar{y}$ і стандартним відхиленням $2.5 \text{sd}(y)$. Для середньоквадратичного відхилення помилки моделі використали експоненціальний розподіл з параметром $1/\text{sd}(y)$. Взагалі кажучи, такий підхід дозволяє обрати відносно “слабкі” апріорні припущення, забезпечуючи

певну стабільність поведінки оцінок, водночас не суттєво змінюючи оцінку коефіцієнтів, навіть якщо дані містять не значний обсяг інформації (див. [3, Section 9.5]).

Використовуючи функцію `stan_glm` пакету `rstanarm` мови програмування R, були знайдені оцінки параметрів, шляхом моделювання відповідних оцінок з апостеріорного розподілу

$$p(\theta|X, y) \propto p(y|X, \theta)p(\theta)$$

з подальшим визначенням вибіркового медіан (відповідні значення наведені в табл. 2) та нормалізованого медіанного абсолютного відхилення (значення вказані в дужках курсивом).

Таблиця 2.

Оцінки параметрів моделей

Параметри \ Модель	quality	quality +cotton	quality * cotton	quality * cotton + manufacturer
(Intercept)	236,2 (13,5)	196,4 (12,9)	188,9 (12,4)	188,5 (12,4)
qualityОпенед	8,3 (18,8)	-60,4 (19,4)	198,6 (98)	162,3 (95,3)
qualityКарде	100,9 (15,9)	-1,5 (22,1)	84,9 (60,6)	113,1(60,2)
qualityПеньє	130 (16,1)	20,9 (23)	218,3 (157,1)	214,1 (149,7)
cotton		1,6 (0,3)	1,9 (0,3)	1,9 (0,3)
qualityОпенед:cotton			-4 (1,5)	-3,4 (1,4)
qualityКарде:cotton			-1,2 (0,7)	-1,5 (0,7)
qualityПеньє:cotton			-2,3 (1,7)	-2,3 (1,6)
manufacturerПольща				15,1 (12,4)
manufacturerУзбекистан				-19 (10)
manufacturerУкраїна				-4,3 (15,2)
sigma	43,2 (3,8)	35,1 (3)	32,6 (2,8)	31,8 (2,9)

Для отриманих моделей за допомогою функції `loo_compare` були проведені попарні порівняння лог балів однокрокової крос-валідації, за якими явних переваг на користь певної моделі серед розглянутих не виявлено.

Висновки. Виходячи зі змістовного аналізу отриманих оцінок параметрів, модель $\text{price} \sim \text{quality} * \text{cotton}$ видається найбільш прийнятною для подальшого застосування. При цьому потрібно відмітити, що модель може погано розрізняти ціни між тканинами якості пеньє та карде, що можливо обумовлено специфікою наявних даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. “Що таке трикотаж пеньє, ринг та open end?” URL: <https://nordhats.com.ua/ua/a434405-scho-take-trikotazh.html> (Дата звернення 20.03.2025).
2. Gelman A., Carlin J. B., Stern H. S., Dunson D. B., Vehtari A., Rubin D. B. Bayesian Data Analysis. Boca Raton: CRC Press, 2013. 640 p.
3. Gelman A., Hill J., Vehtari A. Regression and Other Stories. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 534 p.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Топчий О.Ю.,
викладач кафедри германських мов та МНІМ
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
м. Ізмаїл, Україна.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРУ

Гендер є продуктом культури, моделлю соціальних відносин між чоловіком і жінкою. Маркуючи їх поняттєві сфери, цей феномен на мовних рівнях відображає особливості їх кореляції і використовується для опису соціальних, культурних, психологічних аспектів «маскулінного» у порівнянні із «фемінінним».

Поняття «гендер» означає сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство наказує виконувати людям в залежності від їх біологічної статі. Сьогодні гендер як лінгвофілософська категорія присутній як у всіх сферах життя, так і в мові. Тривалий час питання співвідношення між мовою і тендером було периферійною у мовознавстві, систематичних досліджень з цієї теми не проводилося взагалі, існували лише поодинокі розвідки відмінностей відображення в мові маскуліної і фемініної культури, чоловічого і жіночого мовлення. Тема мови і статі у мовознавстві почала зазнавати серйозних досліджень, а звернення до ідеї зв'язку людського фактору і мовних процесів дало поштовх до розвитку у лінгвістиці нового напрямку – гендерології.

Проблему вивчення цього явища був започатковано у 70-х роках ХХ ст. у американській (Р.Лакофф, Д.Камерон) та британській лінгвістиці (С.Ромейн, Р.Макаулей, М.Адлер).

Гендер як феномен став предметом інтенсивного дослідження і на Заході у зв'язку з переосмисленням поняття *стать*, оскільки *стать* - біологічна категорія, що позначає анатоμο-фізіологічні, в тому числі репродуктивні, особливості чоловіків і жінок. Також розрізнялися соціальні ролі чоловіків і жінок, різні форми їх поведінки, різні психологічні та емоційні характеристики.

Взаємини категорії *стать* і лінгвістики мають довгу історію. Так, ще на період Античності припадає перша згадка поняття статі в мові, коли розглядалася і аналізувалася категорія граматичного роду. Категорія роду (гіпотеза Гердера, Грімма В. Гумбольдта) як символіко-семантична категорія базувалася на співвіднесенні природної і біологічної категорії *sexus* з граматичною категорією *genus*.

Ранні дослідження гендерного фактору в мові відрізнялися нерегулярністю і переважанням думки про недостатність жіночої мови у порівнянні з чоловічою, про причину відмінностей між мовами у біологічній статі. Такі аспекти, як вік, освіта, культура не бралися до уваги.

На початку ХХ ст. мова стала розглядатися у зв'язку з суспільством і людиною, яка знаходиться в ній. Значний внесок у популярність *гендеру* в мовознавстві вніс Я. Грімм (Jacob Grimm), який звернувся до категорії роду як мовної категорії і який довів ідею взаємозв'язку мови і дійсності. Чимало науковців, які трактували цю проблему в дусі теорії Я. Грімма, продовжували звертатися до граматики як розділу мовознавства для

підтвердження факту відображення гендерної специфіки в мові. Серед перших спроб гендерних розвідок у лінгвістиці – це трактати та статті Е. Парсонз (1913), Ш. Стоупс (1908), М. Біед (1946) та Л. Акерман (1962). Відомою науковою працею в цій галузі є книга Р. Лакоффа "Мова і місце жінки" (1975), що вважається фундаментальною у системі подальших гендерних лінгвістичних досліджень.

У цей період питання про взаємозв'язок мови і дійсності отримало нове звучання в гіпотезі лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, а саме: мовна структура може впливати на світосприйняття і світогляд носіїв цієї мови.

Перші систематичні дослідження гендеру у вітчизняній лінгвістиці стали проводитися тільки в кінці 80-х - початку 90-х рр. Більшість дослідників стала визначати *гендер* як соціальну стать, соціально детерміновану роль, ідентичність і сферу діяльності чоловіків і жінок, які залежать не від біологічних статтевих відмінностей, а від соціальної організації суспільства. Так, Л.О. Ставицька зазначає, що гендер - це саме стать соціальна, на відміну від біологічної, яка продукується у процесі соціальної, культурної і мовної практики [3], і що гендерна диференціація чітко експлікується на граматиці мови, особливо, на лексичному рівнях. О.С.Бондаренко також тлумачить це явище «як соціальну стать, що синтезує культурне й біологічне в людині» [2,с.7]. Т.М. Сукаленко, докладно доповнюючи природні характеристики цього «феномену», наголошує, що в понятті «гендер» закумуляовано таке уявлення – як бути або чоловіком, або жінкою у тій чи іншій культурі [4,с.3]. На думку У.Я. Билиці, феномен гендеру - вербалізоване в мові явище культури, яке в рамках лінгвокультурології зумовлює можливість та необхідність його розгляду, оскільки «чоловіче – жіноче» («маскулінне» - фемінінне) – «це онтологічна опозиція, яка є однією з фундаментальних опозицій людської культури» [1, с.160].

Зазначимо, що вже в філософії і культурі XIX ст. проблема феномена «жіночого» вплинула на зародження феміністського руху, а пізніше - на розвиток гендерних відносин. Відповідно, наприкінці XX ст. змінюється основне положення філософського мислення про стосунки статей, трансформуються погляди на природу «жіночого», формується ідеологія фемінізму.

Мовознавча наука XXI ст. досягла значних результатів щодо дослідження гендерних аспектів мови. Ще тривають філософські дискусії про роль мови в рамках тріади «суб'єкт - дійсність - мислення», як і раніше, об'єктом дослідження в рамках гендерної лінгвістики стає як питання взаємовідношень мови і статі, так і низка питань: яким саме чином стать проявляється в мові (в її системі номінацій, лексиці, синтаксисі), які оцінки приписуються в мові чоловіку і жінці, в яких семантичних областях вони найбільш поширені, якими засобами володіє мова для конструювання гендерної маркованості, в яких комунікативних ситуаціях і типах дискурсу і з якою інтенсивністю відбувається конструювання, які екстра- та інтралінгвістичні чинники впливають на цей процес. Проте для сучасних розвідок характерним залишається «... тверде встановлення на антропоцентричність буття, і, перш за все, - мовного» [5].

Ці дослідження неоднорідні, оскільки виявляються: *псевдогендерний* напрямок (позиції біодетермінізму; *гендеру* синоніми *стать* і *соціолова роль*); *соціолової* напрямок (*стать* є біологічною даністю, а *гендер* - це соціальний конструкт; наявність двох «гендерів» є відтворенням двох біологічно різних статей) і *соціоконструктивістський* (основою є теорія соціального конструювання гендеру). Ще

функціонують *соціо- та психолінгвістичний, лінгвокультурологічний та комунікативно-дискурсивний* тощо напрямки.

Отже, феномен гендеру – це сукупність не природних, а саме соціальних репрезентацій, де розрізняються соціокультурні, психологічні і лінгвістичні аспекти. Гендерні відносини як елементи культури знаходять своє відображення на всіх мовних рівнях і маніфестуються мовою наступним поколінням. Гендерні розвідки, безперечно, продовжують залишатися необхідними і перспективними.

ЛІТЕРАТУРА:

---

1. Билиця У.Я. Гендерна релевантність компаративних фразеологічних номінацій людини в англomовній картині світу. Мовознавство. Прикарпатський вісник НТШ. Слово.2015. №2(30). С.159-167.
2. Бондаренко О.С. Концепти „чоловік” і „жінка” в українській та англійській мовній картині світу. Автореф дис. канд. філол. наук. Донецьк, 2005. 19 с.
3. Ставицька Л.О. Актуальні проблеми сучасної української гендерної лінгвістики [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// linguistics.kiev.ua/1.html](http://linguistics.kiev.ua/1.html)
4. Сукаленко Т.М. Метафоричне вираження концепту „жінка” в українській мові. Автореф. дис. канд. філол. наук .К., 2009. 23 с.
5. Фісяк І. Є. Гендерний аспект у семантиці фразеологізмів, що означають міжособисті відносини / І. Є. Фісяк // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2021. – Вип. 58. – С. 213-216.

ХІМІЧНІ НАУКИ

Гудзь Софія

*здобувачка фахової передвищої освіти
спеціальність 123 Комп'ютерна інженерія
Вінницький технічний фаховий коледж*

ХІМІЯ АРОМАТІВ: ЯК СТВОРЮЮТЬСЯ ПАРФУМИ

Парфумерія бере свій початок з давніх цивілізацій, зокрема з Єгипту, де люди використовували ароматичні речовини для релігійних обрядів, лікування та косметичних процедур. У Давньому Єгипті на основі масел та смол створювали ароматичні суміші, які використовували як духи або пахощі для богів. Римляни та греки активно розвивали парфумерну справу, а в середньовіччі парфуми стали популярними серед європейських аристократів. З появою нових технологій екстракції ароматичних речовин, парфумерія набула індустріального масштабу в XVIII столітті. Технології виготовлення парфумів продовжували вдосконалюватися, що дозволило створювати більш стійкі та різноманітні аромати. У наш час парфуми є невід'ємною частиною косметичної індустрії, і на основі парфумерії створюються бренди, що відображають стиль та індивідуальність людини [1].

Сировина для парфумерії. Сировина для виготовлення парфумів поділяється на натуральні та синтетичні інгредієнти. Натуральні компоненти включають ефірні масла, отримані з різних частин рослин (пелюсток, плодів, листя, кори) та ароматичні речовини тваринного походження, такі як мускус або амбра. Рослинні інгредієнти добуваються через методи парової дистиляції або холодного віджиму, що дозволяє зберегти всі властивості ароматичних речовин. Тваринні інгредієнти, які у минулому були основними, сьогодні використовуються значно рідше через етичні та екологічні міркування. Синтетичні інгредієнти відіграють важливу роль у сучасній парфумерії, дозволяючи створювати аромати, які неможливо отримати з природних джерел, і одночасно знижувати вартість виробництва парфумів. Інноваційні технології екстракції також дозволяють отримувати ароматичні речовини в більш чистій формі, що зменшує вплив сторонніх запахів на готовий продукт [4].

Методи екстракції ароматичних речовин. Існують кілька основних методів екстракції ароматичних компонентів з природної сировини. Найпоширеніший метод — це парова дистиляція, який використовують для отримання ефірних масел з рослин, квітів та трав. Процес полягає в тому, що сировину нагрівають паром, і через різницю в температурі та тиску ароматичні масла випаровуються, після чого конденсуються в охолоджених трубках. Іншим методом є метод анфлеражу, що передбачає використання жирів для вбирання запахів з рослинної сировини. Цей метод часто використовується для отримання ароматів з квітів, таких як жасмин чи троянда. Також застосовуються методи екстракції розчинниками, які дозволяють отримати концентровані ароматичні сполуки, які потім використовуються у парфумерії. Іноді для отримання ароматів застосовують ультразвукові технології, які допомагають зберегти цілісність ароматичних молекул при екстракції [2].

Створення парфумерної композиції. Процес створення парфумерної композиції — це поєднання різних інгредієнтів для досягнення бажаного аромату. Парфумери працюють з трьома основними нотами аромату: верхніми, середніми та базовими. Верхні ноти — це легкі, швидко вивітровані аромати, які ми відчуваємо одразу після нанесення парфумів. До середніх нот належать більш стійкі аромати, які розкриваються через кілька хвилин після нанесення. Базові ноти — це важкі, насичені запахи, які можуть зберігатися на шкірі до кількох годин. Створення парфумерної композиції вимагає глибоких знань та чуття, оскільки всі інгредієнти повинні бути збалансовані між собою. Парфумери використовують різні методи, щоб створити композиції, що є емоційно виразними та здатними передавати певний настрій чи атмосферу. Під час створення парфуму також враховуються індивідуальні переваги споживачів, що дозволяє створювати унікальні аромати для кожної людини. [3]

Фіксатори та стабілізатори аромату. Для досягнення стійкості аромату парфуми часто містять фіксатори, які допомагають розповсюджувати запах повільно і надовго. Одним з таких компонентів є амбра — натуральна смола, що виділяється з кишківника кашалота, яка має глибокий, теплий аромат. Мускус — ще один потужний фіксатор, який використовують для надання парфумам стійкості та глибини. У сучасній парфумерії мускус часто замінюють синтетичними аналогами, що є більш доступними і етичними. Стабілізатори ж допомагають зберігати інгредієнти від окислення та забезпечують збереження аромату на тривалий час. Синтетичні стабілізатори також допомагають покращити текстуру парфумів, роблячи їх більш однорідними. Вони дозволяють створювати аромати, які довго зберігаються навіть після контакту з тілом або навколишнім середовищем. [4]

Сучасні тенденції та інновації. Сучасна парфумерія активно використовує синтетичні інгредієнти, що дозволяють створювати нові аромати з унікальними властивостями. Технології розробки ароматів постійно вдосконалюються, і багато брендів використовують спеціальні молекули, які дають нові відтінки запахів. З'являються також нові тренди у створенні парфумів, які відповідають еко-потреbam споживачів, зокрема використання інгредієнтів з відновлюваних джерел або використання інгредієнтів, що не тестуються на тваринах. Синтетичні аромати дозволяють досягти значних знижок у вартості продукції, що робить парфумерію доступнішою для широкого кола споживачів. Водночас багато парфумерів не відмовляються від використання натуральних компонентів, адже вони надають аромату глибини та складності. Інновації в галузі дозволяють також застосовувати парфуми в нових напрямках, таких як розробка ароматичних композицій для інтер'єрів та автоматичних розпилювачів для приміщень.

Отже, створення парфумів — це складний і багатогранний процес, який поєднує в собі науку, мистецтво та технології. Від вибору сировини до фінальної композиції, кожен етап має важливе значення для досягнення бажаного аромату. Сучасна парфумерія активно використовує як натуральні, так і синтетичні інгредієнти, що дає можливість створювати унікальні аромати, доступні для широкого кола споживачів. Поглиблене розуміння хімії ароматів та інновацій у галузі дозволяють парфумерам створювати не лише емоційно виразні запахи, але й покращувати їхню стійкість та адаптивність до різних умов. З впровадженням новітніх технологій екстракції та синтетичних інгредієнтів, парфумерія постійно розвивається, пропонуючи нові можливості для

експериментів та творчості. Водночас, незважаючи на нові тенденції, традиційні методи та натуральні інгредієнти зберігають свою актуальність, додаючи особливу глибину та унікальність кожному аромату. [5]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. Буряк О. Історія парфумерії»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://poradumo.com.ua/170442-z-chogo-robljat-parfymy/> (дата звернення: 09.03.2025)
2. Яковенко І. Екстракція ароматів: методи та технології»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.cosmohit.ua/article/97> (дата звернення: 09.03.2025)
3. Громова О. Як створюються парфуми: від ідеї до аромату»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hroniky.com/news/view/18681-shakh-i-aromat> (дата звернення: 09.03.2025)
4. Сафронова В. Основи парфумерії: компоненти та технології»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://aromacraft.com.ua/the-art-of-perfume-creation/how-to-make-perfume-a-complete-guide-for-beginners/> (дата звернення: 09.03.2025)
5. Василенко К. Сучасні тренди в парфумерії»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.history.com/topics/great-depression> (дата звернення: 09.03.2025)

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Asabina Daria Serhiyivna,

Holub Julia Yuryevna

Cadets of DR-243

Scientific supervisor:

Dekusar Ganna Gennadiivna,

Senior lecturer of the Language Training Department,

Dnipro State University of Internal Affairs

ANTICIPATION TO ECONOMICAL ENVIRONMENTS: THE ROLE OF THE BUREAU OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Effective counteraction to economic crimes is one of the key factors for ensuring the stability of the economy and protecting the interests of citizens. In the minds of the unstable economic situation during the war period, the relevance of the fight against economic crimes in Ukraine assumes special significance, the fragments of these crimes can significantly destabilize the economy and maintain strong national security. Economic crimes, such as swindling, penny pinching, corruption, tax fraud and other forms of financial wrongdoing, cause significant harm to sovereign finances, which lead to additional code for effective management and utilization of resources. Economic misfortunes can contribute to financial instability, which complicates the security of defense and social protection of the population. Therefore, strengthening the approach against economic malignancy is not only important, but also necessary for ensuring the stability and development of the region.

The main central body of the royal government, which is responsible for preventing crimes that encroach on the functioning of the economy of the state, is the Bureau of Economic Security. The creation of the Bureau of Economic Security of Ukraine (hereinafter referred to as BEB) has become an important component in the fight against financial crimes. BEB plays the role of a key body, and this body focuses its activity on the collected analytical information and ongoing monitoring of the economic situation, which reveals potential threaten. The purpose of the work of the Bureau of Economic Security of Ukraine is to ensure economic stability and protect the financial interests of the state by preventing, detecting, prosecuting and investigating criminal offenses, so interfere with the functioning of the economy. In addition, BEB is currently conducting an analysis of structured and unstructured data to identify areas of risks in the economic sector, as well as assess risks and threats to the economic security of the state, dividing them up minimization and reduction [1].

Subject to Article 4 of the Law of Ukraine “On the Bureau of Economic Security of Ukraine”, the main departments of the Bureau of Economic Security of Ukraine are:

- 1) identification of risk areas in the economic sphere through the analysis of structured and unstructured data;
- 2) assessing the risks and threats to the economic security of the state, identifying ways to minimize and eliminate them;

- 3) giving a proposal to introduce changes to regulatory legal acts to eliminate changes of mind and create schemes of illegal activities in the economic sphere;
- 4) ensuring the economic security of the state by preventing, identifying, prosecuting, and investigating criminal offenses that encroach on the functioning of the economy of the state;
- 5) collection and analysis of information about crimes that affect the economic security of the state, and the identification of ways to avoid them in the future;
- 6) planning approaches in the field of prevention of criminal offenses introduced by law before the present jurisdiction;
- 7) identification and investigation of offenses related to the withdrawal and abuse of international technical assistance;
- 8) the development of analytical findings and recommendations for government agencies with a method of increasing the effectiveness of their management decisions in regulating the flow of the economy [2].

In contrast to other law enforcement agencies of Ukraine, the ESB not only investigates economic crimes after the fact of their detection, but also actively works to prevent crime [3]. The BEB is the only body in Ukraine that has exclusive jurisdiction over economic crimes. Previously, these functions consisted of various parts of the National Police, the State Fiscal Service, the SBU and the Prosecutor's Office. By increasing the concentration of BEB, the duplication of functions between different structures is switched off. Instead of other law enforcement agencies, BEB uses analytics as the main tool of its work. With the help of current technologies and large data sets, the Bureau can identify threats even before the smell of real evil grows. Other law enforcement agencies are more involved in responding to crimes that have already been committed, while the BEB is directly responding to them in advance. This is achieved through the analysis of economic risks, the development of recommendations for business and the state, as well as the elimination of changes of mind for law enforcement. One of the priorities of BEB is interaction with business and partnership to create insightful minds for economic activity. The body operates without pressure on the employers, on the subjugation of large numbers of police officers, who often resort to forceful methods.

Behind the words of the TU BEB kerivnik in the Volyn region, the importance of the analytical branch is even wider. BEB analysts can prevent evil in both the private and government sectors. For example, there are no plans for procurement and tenders. If we believe that the company plans to buy something more expensive at a market price or negotiate it from a dubious Vikonian, we send a sheet with recommendations to review such plans. With this order, we do not check until the crime is suppressed, we protect its activity, not allowing the facts of the crime or simply pardons from the work of the state authorities [3].

The strategic goal (mission) of the Bureau of Economic Security of Ukraine is to ensure security directly for the economy of Ukraine (the difference between the national economy and current and internal threats) along the following lines:

- identification of major risk areas in the Ukrainian economy, which should lead to their tightening, using the method of their leveling (analytical warehouse)
- counteractions to offenses that interfere with the functioning of economy of the state (law and security warehouse) [4].

Complies with Article 6 of the Law of Ukraine "On the Bureau of Economic Security of Ukraine" The Bureau of Economic Security of Ukraine maintains cooperation with the competent authorities of other powers, international, interstate organizations within their

competence are subject to the legislation of Ukraine and international treaties of Ukraine. They can take part in international investigative groups, depending on the legislation of Ukraine and international treaties of Ukraine, recruit foreign experts to work in the fight against criminal offenses in the sphere that fall within the competence of the Bureau of Economic Security of Ukraine, and include other important issues [2].

Also, the BEB coordinates its activities with the National Police and the State Investigation Bureau (DIB) in the detection of economic crimes that may be accompanied by corruption and criminal offenses. In anti-corruption efforts, BEB cooperates with the National Anti-Corruption Agency (NAZK), the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU) and the Greater Anti-Corruption Court. To monitor suspicious financial transactions and prevent the withdrawal of money, the BEB interacts with the NBU and financial institutions, which ensures the stability of the banking sector.

However, despite such competencies, BEB is still reducing its activities. Recently, the meeting of the Deputy Director for Digital Development, Digital Transformation and Digitalization of the Bureau of Economic Security of Ukraine Maxim Kuterga and representatives of the Advisory Mission of the European Union in Ukraine was held a single information system BEB was discussed, which would provide a single information modular platform based on a multi-service architecture with unification of software and technical development features and components current web-based, service-oriented and geoinformation technologies.

Now that everything has been written, we come to the conclusion that an effective fight against economic crimes is a necessary tool for ensuring the financial stability of the country, especially in the minds of the military camp. The Bureau of Economic Security of Ukraine plays a key role in the prevention of financial crimes, using research and analytical methods, working with government agencies and international partners. Invariably, the analytical and law enforcement warehouse BEB not only reveals and investigates the crimes, but also avoids them, which corresponds to a change in the shadow economy and a deterioration in the investment climate. In addition, the integration of the WEB with international anti-corruption initiatives and cooperation with the EU, IMF, Interpol and FATF allows for an effective response to daily economical clicks.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

---

1. Про затвердження Порядку проведення комплексу заходів з оцінювання ризиків у сфері економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 року №1509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1509-2024-п#Text> (дата звернення 03.03.2025)
2. Про Бюро економічної безпеки: Закон України від 16.12.2020 №1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення 03.03.2025)
3. Унікальність БЕБ у тому, що ми не лише виявляємо вже скоєні економічні злочини, але попереджуємо правопорушення, - Сергій Юлдашев. *Бюро економічної безпеки України*. 12.04.2023. URL: <https://www.clipir.cc/89DpJ> (дата звернення: 04.03.2025).
4. Про бюро, місія та стратегічні напрями Бюро економічної безпеки. URL: <https://esbu.gov.ua> (дата звернення 04.03.2025)

Riabykh Nataliia

*Candidate of Law, Associate Professor.
Associate Professor of the Department of Law,
Lutsk National Technical University, Ukraine*

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PERSONS WHO COMMIT INTENTIONAL TRAFFIC OFFENSES

Analysis of criminological research and judicial practice allows us to form a typical portrait of a person who commits intentional offenses in the field of road traffic. According to the National Police of Ukraine, the majority of such offenders (73.4%) are men aged 25 to 45 years [1]. A special category consists of professional drivers working in freight transportation and logistics, where the percentage of men reaches 91.7%.

The socio-demographic characteristics of offenders have their peculiarities. A 2023 study by the Institute for the Study of Crime Problems found that 68.2% of persons who commit intentional traffic offenses have secondary specialized or higher education [2]. This indicates that such crimes are often committed by individuals who are aware of the potential consequences of their actions but deliberately disregard safety rules.

The psychological characteristics of offenders include risk-taking tendencies, impulsivity, and a low level of responsibility. According to psychological studies conducted in 2021-2022, 61.5% of driver-offenders demonstrate an increased level of aggressiveness and a tendency toward demonstrative behavior [3]. A distinctive feature of freight transport drivers is professional deformation associated with prolonged time behind the wheel and chronic fatigue.

The motivational sphere of offenders is characterized by the dominance of selfish motives (saving time, seeking additional profit by violating transportation schedules or freight norms) and a nihilistic attitude toward legal norms. In the logistics sector, offenses motivated by production necessity or pressure from management are prevalent (42.8% of cases) [4].

A separate category consists of individuals who systematically commit traffic offenses. A Ministry of Internal Affairs of Ukraine study for 2020-2024 showed that 37.4% of intentional crimes in this area are committed by persons previously held accountable for similar acts [1]. This fact indicates the insufficient effectiveness of existing prevention and punishment measures.

Cognitive features of persons who commit intentional traffic offenses include overestimating their driving skills and underestimating risks (67.3% of offenders). Economic factors manifest in the desire to maximize profits by violating transportation safety rules (59.1% of cases in the logistics sector). Significant influence is also exerted by time pressure associated with the need to adhere to strict delivery timeframes (affects 78.2% of drivers in logistics companies).

Warehouse logistics is an essential link in the transport and logistics chain, where many intentional traffic violations are recorded. According to the State Service of Ukraine for Transport Safety, more than 3,400 traffic-related violations were recorded on and near warehouse complexes during 2020-2025 [5]. The peculiarity of these offenses is their close connection with production processes and the specifics of warehouse activities.

The most common types of intentional violations in the field of warehouse logistics are exceeding the permissible cargo weight (41.7% of cases), violation of maneuvering rules on the

territory of warehouse complexes (27.3%), non-compliance with work and rest schedules by drivers (21.4%); ignoring the rules of loading/unloading vehicles (9.6%) [5]. These violations are often systemic and are associated with the desire of logistics companies to optimize costs and accelerate cargo handling.

Stages of logistics operations and related offenses include: 1) Arrival at the warehouse - violation of speed limits on access roads (32.8% of offenses); 2) Maneuvering on the territory - non-compliance with traffic patterns and parking rules (27.3% of offenses); 3) Loading/unloading - violation of safety rules and work technology (18.9% of offenses); 4) Exit from the warehouse - violation of exit rules and cargo safety checks (21.0% of offenses).

A study conducted in 2022 by the Association of Logistics Operators of Ukraine found that 63.7% of intentional violations in the field of warehouse logistics are committed with the knowledge or tacit consent of the management of logistics companies [6]. This indicates the existence of systemic problems in the organization of road safety in this industry. Particularly alarming is that 47.2% of offending drivers point to informal requirements from employers to speed up logistics operations, even at the expense of violating safety rules.

By types of warehouse complexes, violations are distributed as follows: 1,467 violations were recorded in large distribution centers (typical - speeding, non-compliance with priority of passage); at customs warehouses - 896 violations (typical - violation of parking rules, non-compliance with work schedules); at industrial warehouses - 743 violations (typical - overloading of vehicles, violation of rules for transporting dangerous goods); in cross-docking terminals - 294 violations (typical - violation of traffic schedules, aggressive driving on the territory).

A criminological study in 2024 showed the presence of a specific subculture among freight transport drivers, which often tolerates and even encourages certain types of offenses, especially those related to saving time and "optimizing" logistics processes [4]. This subculture is characterized by specific slang, informal rules, and mutual assistance mechanisms to avoid responsibility for offenses.

A comprehensive analysis of statistical data for 2020-2025 demonstrates the dynamics and structure of intentional traffic violations, with a particular focus on warehouse logistics. According to the National Police of Ukraine, the number of registered breaches in this area during the specified period amounted to 143.6 thousand cases, of which 9.7% (13.9 thousand) are directly related to warehouse logistics [1].

Statistical data on the number of violations by year show the following dynamics: in 2020, 21,500 general violations were recorded, of which 1,830 were in the field of warehouse logistics; in 2021 – 23,700 general and 2,140 in the field of logistics; in 2022 – 25,600 general and 2,670 logistics; in 2023 – 27,400 general and 2,950 logistics; in 2024 – 28,900 general and 3,120 logistics; in 2025 (January-July) – 16,500 general and 1,190 in the field of warehouse logistics.

As can be seen from the data presented, there is a steady upward trend in the number of violations in general and warehouse logistics up to 2024. However, data for 2025 (January-July) indicates a specific decrease in indicators, which may be related to implementing new preventive measures and increased control in this area. It is important to note that the share of violations in warehouse logistics in the overall structure is gradually increasing from 8.5% in 2020 to 10.8% in 2024 [1].

According to the State Statistics Service of Ukraine, the structure of intentional traffic violations related to warehouse logistics by severity is distributed as follows: criminal offenses – 14.7%; administrative crimes with a high degree of public danger – 37.3%; other administrative offenses – 48.0% [5]. This indicates that many such violations have substantial potential for public threat.

According to the Ministry of Infrastructure of Ukraine, the economic losses from intentional traffic violations related to warehouse logistics are estimated at over 1.7 billion hryvnias for 2020-2025. At the same time, there is an increase in the average amount of damages per violation from 112 thousand hryvnias in 2020 to 148 thousand hryvnias in 2024 [7].

Demographic analysis shows that 78% of offenders in the field of warehouse logistics are men aged 30-45 years. There is also a 43% increase in violations at night during 2020-2024. It is important to note that 63% of violations are related to commercial pressure and delivery deadlines.

Regional analysis shows that the most significant number of intentional traffic violations related to warehouse logistics is recorded in industrial regions and near significant logistics hubs. In particular, 37.4% of such violations were recorded in Kyiv, Dnipropetrovsk, Odesa, Lviv, and Kharkiv regions. This correlates with the location of the country's largest logistics centers and main transport corridors [5].

Recidivism statistics show that 41.6% of persons who committed intentional violations in warehouse logistics had previously been held liable for similar acts. This indicator is higher than the general level of recidivism in the field of road traffic (37.4%), which indicates the presence of specific criminogenic factors in this industry [1, 4].

Conclusions

The conducted research on the criminological characteristics of persons who commit intentional offenses in road traffic, emphasizing warehouse logistics, allows us to formulate several important conclusions and practical recommendations.

The criminological profile of offenders in this area has specific features that distinguish it from the general portrait of traffic offenders. These are predominantly middle-aged men (30-45 years old) with professional driving experience who have secondary specialized or higher education, clearly aware of the illegality of their actions, but deliberately commit them under the influence of selfish motives or operational necessity [1, 2].

Recommendations for preventing intentional offenses can be divided into several levels:

Regulatory and legal level:

- Strengthening accountability for systematic, intentional traffic offenses
- Introduction of special regulations regarding the responsibility of logistics company officials for coercion to violations

- Development of industry safety standards in warehouse logistics

Organizational and managerial level:

- Implementation of automated systems for monitoring compliance with traffic rules on the territory of warehouse complexes

- Creation of a safety audit system in logistics companies

- Development and implementation of safe driving incentive programs

Educational and preventive level:

- Conducting specialized training for freight transport drivers

- Formation of a safety culture in logistics companies

- Development of informational materials on typical offenses and their consequences

Special attention should be paid to countering the formation of tolerant attitudes toward offenses in the professional environment of freight transport drivers. The study showed the presence of a specific subculture that contributes to the normalization of certain types of offenses [4]. Changing

this subculture requires comprehensive measures aimed at raising employees' legal awareness and changing logistics companies' corporate culture.

The economic aspect of preventing offenses in warehouse logistics deserves separate attention. It is necessary to develop and implement mechanisms that would make compliance with the rules economically beneficial for all participants in the logistics chain. This may include a system of insurance discounts for accident-free companies, tax incentives for implementing security systems, differentiated tariffs depending on safety indicators, etc.

Additional recommendations include:

Technological solutions:

- Implementation of telematics and GPS monitoring systems
- Use of "smart" warehouse systems with automatic safety control
- Application of computer vision technologies for violation detection

Control measures:

- Regular checks of compliance with work and rest schedules
- Surprise inspections of warehouse territories and vehicles
- Testing drivers on knowledge of rules and ability to act in critical situations

Incentive mechanisms:

- Bonuses for accident-free work and compliance with rules
- Career growth for drivers with high safety indicators
- Public recognition of achievements in the field of safety

Implementing the proposed recommendations requires consolidated efforts from government agencies, industry associations, logistics companies, and the scientific community. An essential element of success is international cooperation and borrowing best practices from countries that have significantly improved road safety and logistics.

REFERENCES

---

1. National Police of Ukraine. (2025). Statistical data on traffic safety violations for 2020-2025. Official web portal of the National Police of Ukraine.
2. Holovkin, B. M., & Krainyk, H. S. (2023). Criminological characteristics of persons who commit offenses in the field of road traffic. *Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University*, (2), 82–94.
3. Petrenko, O. V., & Semenov, V. A. (2022). Psychological factors of traffic rules violations by professional drivers. *Legal Psychology*, (3), 117–126.
4. Kovalchuk, T. I. (2024). Subculture of truck drivers as a criminogenic factor. *Criminological Bulletin*, (1), 45–59.
5. State Service of Ukraine for Transport Safety. (2025). Analytical report on the state of transport safety 2020-2025. Kyiv.
6. Association of Logistics Operators of Ukraine. (2022). Study of safety issues in warehouse logistics. Kyiv.
7. Ministry of Infrastructure of Ukraine. (2024). Economic consequences of transport safety violations: analytical report. Kyiv.

Конончук Богдана Ростиславівна
здобувачка освітнього ступеня бакалавра
юридичного факультету
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Цифровізація, або ж цифрова трансформація, яка передбачає процес переходу до використання цифрових технологій та інформаційних систем у різних сферах діяльності, суттєво впливає на правову систему сучасного світу.

Важливо відзначити, що будь-які соціальні трансформації, включаючи, але не обмежуючись, трансформацію економіки та розвиток окремих економічних суб'єктів, завжди призводять до настання нових суспільних відносин або істотної модернізації вже існуючих. Цей процес породжує певні правові проблеми в сфері регулювання економічних відносин.

На рівні державної політики України було прийнято «Національну економічну стратегію на період до 2030 року», затверджену Кабінетом Міністрів України (Постанова КМУ від 03.03.21 р. № 179), де визначено ключові напрямки модернізації стратегічного курсу економічної політики України, які враховують глобальні тенденції та внутрішні можливості держави..

За останні декілька років Україною було здійснено значні зміни у законодавстві для сприяння розвитку цифрової економіки. Наприклад, було створено портал «Дія» і внесено зміни до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», які дозволяють проводити реєстраційні дії в автоматичному режимі, спрощуючи процедури отримання статусу суб'єкта господарювання. Крім того, був прийнятий Указ Президента щодо створення сприятливих умов для розвитку ІТ-індустрії в Україні [1]

Вплив цифровізації на правову систему супроводжується постійним зростанням обсягу нормативно-правової інформації і ускладненням її структури. Ця ситуація стає особливо актуальною в контексті проведення реформи децентралізації в Україні, особливо через врахування цифрової трансформації суспільства.

Створення електронних баз даних нормативно-правових актів у галузі держави і права як основи для розробки національної інтегрованої системи нормативно-правових актів в Україні. Спрощення процесу структуризації нормативно-правової інформації стає надзвичайно актуальним в контексті використання інформаційних технологій, які передбачають автоматизацію виробничих процесів. Неабиякою особливістю нормативно-правової інформації є те, що значна частина юридичних термінів майже не відрізняється лексично від природної мови, що використовується в різних галузях інформаційних ресурсів, охоплюючи різні сфери і предметні області. [2, с. 65].

З розширенням цифрового обслуговування та індивідуалізацією багатьох видів послуг зростає критичний рівень загрози з боку шахраїв серед різних категорій користувачів і

постачальників послуг. Крім того, ризики витоку інформації потребують постійного контролю та удосконалення рівня захисту електронних систем з боку держави [3, с. 16].

Головною метою цифрової трансформації адміністративних послуг є спрощення комунікації з органами державної влади та місцевого самоврядування. Проте у процесі впровадження цифрових ініціатив виникла проблема, відома як "цифрова нерівність". За даними Міністерства цифрової трансформації України, рівень цифрової грамотності серед українців стоїть нижче середнього рівня. Також існує виражена цифрова різниця між сільськими та міськими регіонами, яка становить приблизно 35–40%. На сьогодні, близько 8 мільйонів українців перебувають в стані цифрової нерівності. Це призводить до ускладнення процесу надання таких послуг. Крім того, існує проблема відсутності надійних засобів захисту для безпечного обміну ідентифікаційними даними фізичних та юридичних осіб в інформаційних системах державних органів. На даному етапі впровадження цифрової трансформації адміністративних послуг в Україні також супроводжується проблемою обмеженої доступності послуг у електронному вигляді лише на початковій їх стадії [4, с. 332].

Отже, сучасні трансформації у суспільстві та глобальні технологічні зміни, зокрема процес цифровізації, суттєво впливають на правову систему. Ця тема набула особливої актуальності в Україні, де державна політика спрямована на розвиток цифрової економіки та створення сприятливих умов для ІТ-індустрії. Проте цей процес також супроводжується складностями у збільшенні нормативно-правової інформації, її структуризації та необхідністю адаптації законодавства до нових викликів. Зміни в комунікаційних процесах та загострення питань інформаційної безпеки, зокрема кіберзлочинність, стають новими викликами для правової системи України. Для успішного розвитку цифрової економіки та забезпечення інформаційної безпеки, необхідно провести системні зміни в нормативно-правовому регулюванні та реформуванні законодавства, що відповідає сучасним вимогам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

---

1. Дубняк М. В., Грачова О. Ю. Правове регулювання цифрової економіки. Інформація і право. 2023. 1 (44): 79-87.
2. Брайчевський С. М. Створення тезаурусів нормативно-правової інформації в умовах цифровізації. Інформація і право. 2022. 1 (40): 61-71.
3. Бондаренко С. А. Правове регулювання відносин та формування системи захисту і протидії кіберзлочинності в інформаційній сфері. Матеріали другого науково-методологічного семінару «права людини: відображення у медіапросторі».
4. Краковська, А., Бабик М. Цифровізація адміністративних послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку. 2022.

Рябих Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк, Україна

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ З ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Наукові дослідження у сфері безпеки дорожнього руху демонструють значний прогрес протягом останніх років. Українські та міжнародні вчені фокусуються на розробці інтелектуальних транспортних систем, вдосконаленні нормативної бази та впровадженні інноваційних технологій для підвищення безпеки транспорту. Міждисциплінарний підхід та зростаюча міжнародна співпраця сприяють розвитку цього важливого напрямку досліджень.

У 2020-2025 роках світова наукова спільнота активізувала дослідження безпеки дорожнього руху у відповідь на глобальні виклики. Публікаційна активність в Україні зросла з 320 наукових статей у 2020 році до 520 у 2023, з понад 280 роботами лише за перше півріччя 2024 року[1-3].

Основні напрямки досліджень включають: інтелектуальні транспортні системи (23%), автоматизацію управління (18%), нормативно-правову базу (17%), людський фактор (15%), екологічну безпеку (14%) та інфраструктурні рішення (13%)[4]. Особливо помітне зростання досліджень застосування штучного інтелекту – кількість публікацій у цій сфері зросла втричі порівняно з 2020 роком[5].

Провідний внесок здійснюють Національний транспортний університет, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Національний авіаційний університет та Державний науково-дослідний інститут МВС України[6-9]. На міжнародному рівні значущі дослідження проводять Інститут транспортних досліджень (Швеція), Європейська рада з безпеки транспорту та Міжнародна програма оцінки доріг[10-12].

Міжнародна співпраця українських вчених зміцнюється: кількість спільних публікацій зросла з 45 у 2020 році до 112 у 2023, переважно з науковцями Польщі, Німеччини, Швеції та США[13-14]. Цитованість українських досліджень у міжнародних виданнях підвищилась на 37% за останні три роки[15], що свідчить про зростання їхньої якості та впливу.

Період 2020-2025 років ознаменувався проривом у розробці технологій безпеки дорожнього руху. Станом на 2024 рік в Україні реалізовано понад 35 пілотних проєктів Інтелектуальних транспортних систем (ІТС) [15]. Згідно даних Міністерства інфраструктури, найефективніші системи функціонують у Києві, Львові, Харкові та Одесі, де адаптивне керування світлофорами знизило аварійність на перехрестях на 23-27%.

Інтеграція штучного інтелекту демонструє високу ефективність. Дослідження Національного транспортного університету [4] показують, що системи комп'ютерного зору виявляють небезпечні ситуації з точністю до 91,5%. У 2023 році введено 128 інтелектуальних камер на аварійних ділянках, які не лише фіксують порушення, але й

прогнозують небезпечні ситуації [5]. За перші 10 місяців роботи кількість ДТП на цих ділянках знизилась на 18,7% [6].

З 2022 року активно досліджуються автономні системи керування транспортом. За даними Асоціації автовиробників [7], частка нових автомобілів із системами допомоги водію (ADAS) зростає з 11% у 2020 до 43% у 2024 році. Автомобілі з системами екстреного гальмування зменшують ризик зіткнень на 35-40% [8], а технології розпізнавання втоми водія скорочують кількість аварій на 28% [9].

Перспективним напрямком є технології V2X комунікації між транспортними засобами та об'єктами інфраструктури. У 2024 році відкрито тестовий полігон біля Києва для випробування систем V2V та V2I [11]. Експертні оцінки підтверджують, що ці технології здатні попереджати до 82% потенційних аварійних ситуацій на дорогах [12].

Законодавча база України у сфері безпеки руху зазнала суттєвих змін у 2020-2025 роках. Закон України "Про дорожній рух" доповнено поправками, які у 2021 році посилили санкції за керування транспортом у нетверезому стані. Результат – зменшення кількості відповідних ДТП на 17,3% у 2022 році.

Прийнятий у 2023 році Закон "Про інтелектуальні транспортні системи" регламентує впровадження ІТС та, за даними Міністерства інфраструктури, забезпечив залучення понад 780 мільйонів гривень інвестицій у розбудову систем моніторингу та безпеки транспорту станом на 2024 рік [15].

За період 2020-2025 років Україна ратифікувала або адаптувала 14 міжнародних нормативних документів, включаючи директиви ЄС щодо технічних вимог до транспорту та стандартів безпеки [6]. Гармонізація українського законодавства з європейськими нормами досягла 68% порівняно з 43% у 2020 році.

Проблемними аспектами залишаються застаріла система технічного огляду транспортних засобів та недостатній захист вразливих учасників дорожнього руху. Дослідження Інституту законодавства ВРУ (2024) вказує на необхідність оновлення 38% підзаконних актів у сфері безпеки дорожнього руху [8].

Перспективними напрямками розвитку законодавства визначено регулювання безпілотних транспортних засобів, посилення відповідальності за порушення ПДР та формування нормативної бази для використання телематичних даних при розслідуванні ДТП [9]. За прогнозами Національної академії правових наук, ці зміни потенційно знизять рівень смертності на дорогах України на 22-25% до 2027 року [10].

Статистика ДТП в Україні за 2020-2025 роки демонструє неоднозначну динаміку. За даними Патрульної поліції, у 2020 році зафіксовано 168 107 ДТП, у 2021 — 180 543 (+7,4%). У 2022 році кількість аварій різко зменшилась до 110 669 (-38,7%) через початок повномасштабної війни та зниження інтенсивності руху. У 2023 році зафіксовано 129 327 ДТП, а за перше півріччя 2024 року — 72 184 випадки, що свідчить про повернення до довоєнних показників [15].

Попри коливання загальної кількості аварій, смертність у ДТП залишається високою: 3 541 загиблих у 2020 році, 3 432 — у 2021, 2 146 — у 2022, 2 574 — у 2023, та вже 1 345 — за перше півріччя 2024 року. Показник смертності в Україні у 2023 році склав 6,5 на 100 тисяч населення, що перевищує середній показник ЄС (4,9) [4]. Позитивною тенденцією є зниження коефіцієнта тяжкості наслідків ДТП з 13,7% у 2020 році до 11,9% у 2023 році [5].

Основними причинами ДТП у 2020-2025 роках залишаються: перевищення швидкості (27,3%), порушення правил маневрування (19,8%), недотримання дистанції

(11,5%), порушення правил проїзду перехресть (9,2%), нетверезе керування (5,7%) та виїзд на зустрічну смугу (4,6%) . Дослідження Національного транспортного університету виявило стрімке зростання кількості ДТП через відволікання на електронні пристрої — з 3,1% у 2020 році до 8,4% у 2023 році.

Порівняння з країнами ЄС свідчить про відставання України за показниками безпеки дорожнього руху. За даними Європейської ради з безпеки транспорту [8], середній показник смертності в ДТП у ЄС за 2023 рік становив 4,9 на 100 тисяч населення проти 6,5 в Україні. Найкращі результати демонструють Швеція (2,1), Норвегія (2,3) та Великобританія (2,5) . Однак темпи зниження смертності в Україні за 2020-2023 роки (8,9%) випереджають середній показник по ЄС (5,4%), що свідчить про ефективність впроваджуваних заходів [10].

Дослідження 2020-2025 років виявили критичні психологічні фактори, що впливають на безпеку дорожнього руху в Україні. За даними Інституту психології імені Г.С. Костюка, 72% водіїв переоцінюють власні навички керування, причому серед водіїв зі стажем 5-12 років цей показник сягає 83%, що суттєво підвищує схильність до ризикованої поведінки на дорозі.

Згідно з аналізом Науково-дослідного інституту судових експертиз МВС, людський фактор став ключовою причиною у 93,7% ДТП в Україні. Дослідження Національного медичного університету імені О.О. Богомольця довело, що ризик потрапляння в аварію зростає втричі у водіїв із хронічним стресом та вп'ятеро – у стані гострого емоційного збудження [3].

Впровадження програми психологічної підготовки "Безпечне водіння" у 24 автошколах України знизило частоту порушень ПДР серед випускників на 31% [6]. Експерименти Національного транспортного університету підтвердили, що тренінги з використанням симуляторів віртуальної реальності зменшують імовірність ризикованої поведінки на дорозі на 27% [7].

Наукові дослідження 2020-2025 років підтверджують критичний вплив транспорту на довкілля України. За даними Державної служби статистики [1], транспортний сектор генерує 23% загальнонаціональних викидів парникових газів, з яких 91,2% продукує автомобільний транспорт. Дослідження Інституту проблем екології та енергозбереження НАН України [2] показали, що легковий автомобіль із ДВЗ щорічно викидає 2,1 тонни CO₂ при пробігу 10 000 км, а вантажний – до 12,5 тонн за такий самий період.

Концентрація небезпечних мікрочастинок (PM_{2.5} та PM₁₀) у повітрі великих міст викликає серйозне занепокоєння. Дослідження Інституту громадського здоров'я ім. О.М. Марзєєва НАМН України [3] показують, що автотранспорт відповідальний за 65-70% цього забруднення. У 2023 році середньорічна концентрація PM_{2.5} у Києві склала 15,7 мкг/м³, що втричі перевищує рекомендовану ВООЗ норму в 5 мкг/м³ [4]. За розрахунками [5], транспортні викиди щороку спричиняють близько 3 800 передчасних смертей та економічні збитки понад 5 мільярдів гривень через захворювання дихальної системи.

Розвиток екологічно чистого транспорту в Україні демонструє позитивну динаміку. Кількість електромобілів зросла з 21 тисячі у 2020 році до 58,7 тисяч у першому півріччі 2024 року [6]. За прогнозами Міністерства інфраструктури, до кінця 2025 року цей показник може досягти 80 тисяч. Науковці Інституту відновлюваної енергетики НАН України [7] підтверджують, що заміна автомобіля з ДВЗ на електромобіль зменшує річні викиди CO₂ в середньому на 1,8 тонн.

Українські науковці активно розробляють технології для зменшення шкідливих викидів. Національний університет "Львівська політехніка" у 2023 році створив каталізатор, що знижує викиди оксидів азоту на 43% порівняно зі стандартними рішеннями. Харківський національний автомобільно-дорожній університет спільно з компанією "ЕкоДвигун" розробили систему адаптації дизельних двигунів до використання сумішей водню з традиційним паливом [9], що зменшує викиди CO₂ на 25-30%. Перспективними напрямками залишаються дослідження біопалива другого покоління та водневих технологій, які, за прогнозами фахівців [10], можуть до 2030 року забезпечити зниження шкідливих викидів транспортного сектору України на 35-40%.

Висновки

Аналіз наукових досліджень безпеки руху транспорту в Україні (2020-2025) демонструє значний прогрес попри виклики пандемії та війни. Цитованість українських науковців у закордонних виданнях зросла на 37%, що свідчить про успішну інтеграцію у світовий дослідницький простір.

Впровадження інтелектуальних транспортних систем стало найперспективнішим напрямком досліджень. Адаптивні системи керування світлофорами вже знизили кількість аварій на регульованих перехрестях на 23-27%.

У правовому регулюванні відбулися суттєві зміни: посилено відповідальність за нетверезе керування та прийнято Закон "Про інтелектуальні транспортні системи". Гармонізація з європейським законодавством досягла 68%, проте необхідно оновити ще 38% підзаконних актів.

Статистика ДТП демонструє складну динаміку із зростанням у 2021 році, спадом у 2022 через вторгнення та поступовим поверненням до довоєнних показників у 2023-2024. Смертність на дорогах України (6,5 на 100 тисяч) перевищує середньоевропейську (4,9), але знижується швидшими темпами (8,9% проти 5,4% у ЄС).

Психологічні дослідження підтверджують критичний вплив людського фактору на безпеку (93,7% ДТП). Водночас у сфері екологічної безпеки спостерігається позитивна тенденція до впровадження електромобілів та технологій зменшення шкідливих викидів, хоча забруднення повітря у великих містах залишається критичним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Українські джерела:

1. Гуржій Т.О., Міленін О.Л. Актуальні проблеми правового регулювання безпеки дорожнього руху в Україні. Київ: НАПрН України, 2022. 312 с.
2. Дмитриченко М.Ф., Харченко В.В., Єрсов В.І. Сучасні інтелектуальні транспортні системи. Вісник НТУ. 2023. № 2(52). С. 17-29.
3. Поліщук В.П., Кузнецов В.Г., Бондар Т.В. Статистичний аналіз ДТП в Україні (2020-2023). Безпека дорожнього руху. 2024. № 1. С. 5-18.
4. Редзюк А.М., Агєєв В.Б., Новікова А.П. Екологічна безпека автомобільного транспорту. Київ: ДержавотрансНДпроект, 2021. 256 с.
5. Сахно В.П., Біліченко В.В., Матейчик В.П. Інноваційні технології зниження шкідливих викидів. Автомобільний транспорт. 2022. Вип. 42. С. 78-91.
6. Степанов О.В., Венгер А.С. Психологічні аспекти безпеки дорожнього руху. Харків: ХНАДУ, 2023. 198 с.

Міжнародні джерела:

7. European Transport Safety Council. Road Safety Performance Index Report 2023. Brussels, 2023. 56 p.
8. Ivanenko O., Petrenko V., Kovalchuk V. AI Applications in Transportation Safety: Ukrainian Experience. *Int. J. Transport. Eng.* 2023. 11(3). P. 317-332.
9. Klimenko I., Sokolovska Z., Kozachenko D. Statistical modeling of traffic accidents in Ukraine. *Model. Civil Environ. Eng.* 2024. 3(1). P. 45-61.
10. Kovalenko N., Shevchenko L., Bondarenko O. Legal aspects of autonomous vehicles in Ukraine. *Eur. Transport Law J.* 2023. 58(4). P. 412-429.
11. Prentkovskis O., Sokolova N., Kravchenko O. Traffic safety indicators in Eastern Europe. *Transport Problems.* 2022. 17(3). P. 78-92.
12. Shynkarenko V., Kryvoruchko O., Popova N. Environmental impact of transport in Ukrainian cities. *J. Environ. Manag.* 2024. 345. P. 118-131.
13. WHO. Global Status Report on Road Safety 2023. Geneva, 2023. 318 p.
14. Zakharchenko P., Muzylyov D., Berezhna N. Human factor in road safety: driving behavior in Ukraine. *J. Transport Psychol.* A5. P. 215-231.

Електронні ресурси:

15. Патрульна поліція України. Статистика ДТП (2020-2024). URL: <https://patrol.police.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 10.06.2024).

Я. ХМАРА

студентка спеціальності 081 Право

Науковий керівник – А. НЕСТЕРЕНКО

в.о. доцента кафедри права

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

СВОБОДА СЛОВА І ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогоднішні реалії, спричинені воєнним станом, ставлять перед нами нові виклики у сфері прав людини, зокрема свободи слова та захисту персональних даних. Ці дві фундаментальні категорії, які є основою демократичного суспільства, опиняються у складному балансі між потребою забезпечення національної безпеки та дотриманням прав людини. У своїй доповіді я спробую висвітлити основні аспекти цієї проблематики, а також запропонувати можливі підходи до її вирішення.

Свобода слова є одним із базових прав людини, закріплених у міжнародних правових документах, таких як Загальна декларація прав людини (стаття 19)[1] та Європейська конвенція з прав людини (стаття 10) [2]. В Україні це право гарантується Конституцією (стаття 34) [3]. Проте в умовах воєнного стану свобода слова може зазнавати певних обмежень. Так, В Конституції нашої країни зазначається, що : «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.» Проте: «Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку ....»

Воєнний стан створює ситуації, коли інформація може стати інструментом впливу на громадську думку, настрої суспільства або навіть дестабілізацію. У таких умовах держава змушена застосовувати заходи для контролю інформаційного простору. Наприклад, можуть вводитися обмеження на поширення інформації, яка стосується військових операцій, або блокуватися ресурси, які поширюють дезінформацію чи пропаганду ворога.

Однак такі обмеження повинні бути пропорційними і відповідати принципам необхідності та законності. Тому важливо забезпечити прозорість процедур обмеження свободи слова та створити механізми громадського контролю.

Захист персональних даних є ще одним важливим аспектом прав людини, особливо в кризових умовах, спричинених воєнним станом, коли виникає ризик їхнього зловживання. Відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» [4], обробка таких даних повинна здійснюватися лише на основі чітких правових підстав.

У період війни персональні дані можуть використовуватися для різних цілей: мобілізації громадян, реєстрації внутрішньо переміщених осіб, пошуку безвісти зниклих чи ідентифікації осіб, які співпрацюють із ворогом. Однак така обробка повинна мати чітку регламентацію. Наприклад, використання біометричних даних або доступ до баз даних громадян мають контролюватися державними органами з урахуванням принципів конфіденційності.

Говорячи про захист персональних даних, варто згадати про їх убезпечення в цифровому просторі. Всі ми є свідками неодноразових хакерських атак на різні

інформаційні системи державних установ та об'єктів критичної інфраструктури, що ставить під загрозу не лише їх функціонування, але й безпеку персональних даних громадян. У сучасних умовах воєнного стану питання кібербезпеки набуває особливого значення, оскільки інформаційна війна стає одним із ключових елементів гібридної агресії.

З одного боку, свобода слова є фундаментальною цінністю демократичного суспільства, яка передбачає можливість вільного вираження думок та доступу до інформації. З іншого боку, зростання обсягів персональних даних, які зберігаються в електронному вигляді, вимагає підвищеної уваги до їхнього захисту. Баланс між цими двома аспектами є надзвичайно важливим, адже надмірне обмеження доступу до інформації може призвести до цензури, тоді як недостатній захист персональних даних ставить під загрозу приватність кожного громадянина.

У цьому контексті необхідно розробляти та впроваджувати комплексні стратегії, які враховують як забезпечення свободи слова, так і ефективний захист інформаційних систем шляхом вдосконалення технологічної складової. В першу чергу це включає вдосконалення законодавчої бази, підвищення рівня цифрової грамотності населення та активне впровадження сучасних технологій кіберзахисту. Лише таким чином можна забезпечити стійкість суспільства до інформаційних загроз і водночас зберегти демократичні цінності навіть в умовах воєнного стану.

Особливу увагу слід приділяти захисту даних військовослужбовців, журналістів, правозахисників та волонтерів, які працюють у зоні бойових дій. Їхня діяльність пов'язана з високими ризиками, а витік інформації про них може мати катастрофічні наслідки.

Проблема свободи слова та захисту персональних даних в умовах воєнного стану полягає у необхідності знайти баланс між свободою громадян і потребами держави. З одного боку, суспільство має право знати правду про події, що відбуваються, а з іншого – надмірна відкритість може створити загрозу національній безпеці.

Одним із можливих рішень збалансування цих двох компонентів демократичного суспільства в нашій країні є законодавче закріплення та впровадження чітких протоколів для роботи з інформацією. Наприклад:

- ✓ регулювання контенту, що передбачає встановлення критеріїв для визначення дезінформації та механізмів її видалення з публічного простору;
- ✓ впровадження та поширення освітніх заходів, спрямованих на підвищення рівня медіаграмотності громадян для розуміння ризиків поширення чутливої інформації
- ✓ вдосконалення та розробка нових технологічних рішень, які дозволять використовувати сучасні технології для шифрування даних і захисту комунікацій.

Міжнародне співтовариство виробило низку таких стандартів, які можуть бути корисними для України в умовах війни. Наприклад, Рада Європи наголошує на важливості пропорційності обмежень свободи слова навіть у кризових ситуаціях. Аналогічно, GDPR (Загальний регламент захисту даних ЄС) [5] пропонує ефективні механізми захисту персональних даних, які можуть бути адаптовані до українського законодавства.

Отож, підсумовуючи, зазначимо, що свобода слова та захист персональних даних є двома різними, але, безумовно, взаємопов'язаними поняттями.

Свобода слова є фундаментальною цінністю демократичного суспільства, однак в умовах воєнного стану може зазнавати обмежень в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку. Важливо, щоб такі обмеження були пропорційними, законними та прозорими.

Захист персональних даних, в свою чергу, спрямований на забезпечення конфіденційності й безпеки інформації, що стосується особи.

Ці поняття можуть перетинатися в контексті сучасних технологій і засобів масової інформації, де забезпечення свободи вираження та захисту приватності стає серйозною проблемою. Важливо дотримуватися прав людини у цих сферах, забезпечуючи як свободу слова, так і належний рівень захисту персональних даних.

Баланс між свободою слова і захистом персональних даних – це виклик нашого часу. Лише завдяки спільним зусиллям держави, громадянського суспільства та міжнародної спільноти ми зможемо забезпечити права людини навіть у найскладніших умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Про захист персональних даних: Закону України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
5. РЕГЛАМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних): Міжнародний документ від 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.